NICOLAUS OLAHUS

Atila

Colecţia RESTITUTIO

Colecţie îngrijită de Dr. Florin Rotaru

Textul latin a fost reprodus după ediţia
Adamus Franciscus Kollarius:

Nicolai Oláhi

HUNGARIAE liber II.

Atila sive de initiis Atilani per Pannonias
Imperii et rebus bello ab eodem gestis.

Vindobonnae. MDCCLXIII (1763)

NICOLAUS OLAHUS

Atila

Ediţie bilingvă
Traducere, Cuvînt înainte şi note:
ANTAL GYÖNGYVÉR

EDITURA BIBLIOTECA BUCUREŞTILOR
BUCUREŞTI – 2011

Tehnoredactare computerizată, copertă şi ilustraţii: *Anca Ivan.*

ISBN 978-606-8337-11-1

CUVÎNT ÎNAINTE

Atitudinea istoriei literaturii în privinţa remarcabilului umanist, român de origine, Nicolaus Olahus, este, în ansamblu, inconsecventă. La mai bine de o jumătate de mileniu de la naşterea sa, personalitatea cărturarului creează zvîcniri de conştiinţă celor de un neam cu el, soldate adesea cu exegeze meritorii, dar, parcă şi mai des, cu abandon şi uitare. Trecerea timpului nu l-a favorizat ca pe alţii; în locul unor studii complexe, bazate pe argumente univoce, colbul vremii îl îngroapă mereu mai adînc. Şi cum ar fi putut fi repus în drepturi pentru strădania sa frumos roditoare cel care, din patria universală a marilor suflete şi a minţilor luminate, se înturna cu simţirea şi cu scrisul către patria ce i-a fost leagăn, dacă nu prin realizarea unor ediţii de referinţă ale operelor sale şi prin elaborarea şi publicarea traducerilor complete, menite să reducă prăpastia dintre epoci? Căci universalităţii umaniste, premergătoare Reformei, instrument de onoare al comunicării i-a fost latina, limba maternă a culturii scrise, iar nu limbile vernaculare. Acestea aveau să devină expresia reprezentanţilor umanismului tîrziu.

Or, Nicolaus Olahus – deşi cel mai marcant om de litere autohton al vremii, impunîndu-se Europei umaniste prin erudiţie, spirit de dreptate, pioşenie şi modestie, printr-o operă bogată şi variată, abil diplomat, înverşunat luptător antiotoman, om de biserică, bibliofil, colecţionar, sprijinitor al artelor, întemeietor de şcoli şi mentor al celor studioşi, bucurîndu-se de preţuirea Papei Clement VII, a lui Ferdinand I, Carol Quintul, Ludovic II şi a Reginei Maria, prieten şi corespondent, între alţi vestiţi umanişti, şi al marelui Erasmus, care, din admiraţie, îi reţinea mereu un tacîm la masă (cu toate că nu s-au văzut niciodată) – nu beneficiază de niciuna din aceste şanse: opera sa literară să fie citită integral şi apreciată critic. Pînă în anul 1999, cînd a apărut întîia versiune a prezentei traduceri – prima ediţie românească integrală a unei opere istorice olahiene, prejudiciul era cu atît mai grav cu cît, dincolo de imposibilitatea emiterii unor judecăţi de valoare asupra acestor scrieri, posteritatea era frustrată de propria sa moştenire, de vreme ce cîteva zeci de pagini de traducere nu puteau întrupa mai nimic din sutele originale, mai ales că criteriul de selectare a lor nu avea nimic în comun cu calitatea literară, ci doar cu documentul de istorie autohtonă (ceea ce înseamnă că traducătorii maghiari s-au arătat mai zeloşi). Astfel, în timp ce cîteva poezii ale lui Olahus se bucurau de preocuparea plină de har a lui Ştefan Bezdechi, zece-cincisprezece pagini de proză olahiană, în variantă românească, îmbogăţeau ediţia *Călătorilor străini* [!] *despre*

ţările române (Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, vol. I, pp. 486-500), unde nu este trecut cu vederea interesul, în acest sens, al lui Ioan Lupaş, pe urmele paşoptiştilor (Timotei Cipariu). Peste hotarele literaturii, se cuvine menţionat valorosul volum, cu numeroase traduceri din scrisorile cărturarului: *Nicolaus Olahus – Corespondența cu umaniști batavi și flamanzi*, publicat de Corneliu Albu, cu tălmăcirile Mariei Capoianu, la Editura Minerva, Bucureşti, 1974 (mai departe, *Olahus – Corespondența*).

Cartea de faţă, într-un gest de adîncă preţuire, oferind cititorului român prima versiune integrală în această limbă a unei monografii umaniste olahiene, *Hungaria* şi *Atila* formînd, de fapt, un întreg şi fiind menite să facă debutul unei scrieri mult mai ample – nerealizate –, este secondată de volumul celei dintîi traduceri româneşti integrale, în proză, a versurilor lui Nicolaus Olahus. Ediţia, bilingvă, complineşte şi celălalt deziderat menţionat: difuzarea textului propriu-zis. Considerăm că cel de-al treilea pas poate fi făcut, pe temeiul operei parcurse, în domeniul criticii şi al istoriei literare – unde, de asemenea, ne-am încercat condeiul, oferind spre lectură și aducere aminte un studiu inedit.

Nicolaus Olahus – un tablou de nepătruns, nemurind în cărţile de citire, şi acelea răsfoite în grabă, mai mult un chip decît o personalitate anume.

Cariera sa incitantă, culminînd, politic, prin numirea sa ca regent al Ungariei (1562), pe tărîm religios, prin obţinerea arhiepiscopatului primat al Strigoniului(1553), în literatură, prin elaborarea şi publicarea unor lucrări în versuri şi în proză, îmbinînd informaţia istorică cu viziunea artistică, a fost mai mult întru uluirea contemporaneităţii sale, a spiritelor europene rafinate în slujba umanismului, decît întru preţuirea posterităţii care, pierzînd contactul cu limba latină, s-a depărtat de marele cărturar şi a părăsit muzeul la care l-a redus.

Viaţa lui rezervă neclarităţi şi datorită informaţiilor autobiografice derutante din opera sa, dar şi documentelor contradictorii. Născut, după spusele sale, la 10 ianuarie 1493 la Sibiu (deşi pe piatra sepulcrală comandată de el prin testament apare anul 1491), era al doilea copil al sibiencei Varvara Hunsar şi al argeşeanului Stoian (Ştefan) Olahus. Se pare că o avea bunică dinspre tată pe Marina, sora voievodului Iancu de Hunedoara, ajuns şi el regent al Ungariei. Gradul de înrudire cu domnitorii munteni Vlad Ţepeş şi Mihnea cel Rău, cu Drăculeştii şi Dăneştii, este tulburat de cercetări mai recente, fără a fi contestată această legătură. Se caută explicaţii şi pentru vîrsta înaintată – cincizeci de ani – la care a ajuns episcop, fiind de stirpe nobilă, întrucît etatea medie la care cei de neam ales erau investiţi cu acest titlu era de douăzeci şi cinci de ani; de asemenea, pentru faptul că nu a studiat

în străinătate, cum se obişnuia, deşi în scrisoarea regelui Ludovic II către sfatul Sibiului, prin care îl înlocuieşte pe judele Orăştiei, Ştefan Olahus, cu fiul său, Matei, familia este consemnată ca nobilă. Istoricul Al. Tonk este de părere că înnobilarea a avut loc între 1517 şi 1520 (v. Al. Tonk, *Cariera unui intelectual în secolul al XVI-lea* în vol. *De la umanism la iluminism*, Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane, Tîrgu Mureş, 1994, p. 11). Oricum, două diplome de înnobilare-reînnobilare consfinţesc statutul său social, ambele fiind semnate de Ferdinand I (Bratislava, 23 nov. 1548; Viena, 17 apr. 1558). Există incertitudini şi în privinţa momentului stingerii sale din viaţă: dînd crezare procesului verbal redactat de Benedeck Zerchecky, acesta ar fi 17 ianuarie 1568, însă Alexius Horányi indică ziua de 14 ianuarie, afirmînd că umanistul a trăit şaptezeci şi şapte de ani şi cinci zile, faţă de şaptezeci şi cinci de ani şi şapte zile, după aprecierea lui Zerchecky (*cf*. I.S. Firu, Corneliu Albu, *Umanistul Nicolaus Olahus (1493-1568)*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 44).

Nici locul unde şi-a început studiile primare nu este cunoscut cu precizie: Sibiu sau Orăştie? Frecventează, însă, cu succes şcoala capitulară de la Oradea (între 1505 şi 1512), cu predare în limba latină, avînd materii introduse după modele apusene şi profesori de talie europeană. În 1510, prin voia tatălui său şi cu sprijinul episcopului de Oradea, Sigismund Thurzó, protectorul său, devine aprod al regelui Vladislav II, iar după moartea acestuia (1516) se retrage pentru un întreg deceniu în universul credinţei şi al literelor. Îndeplinindu-şi cu dăruire funcţiile (secretar al episcopului de Pécs, Szatmári György, preot, canonic de Pécs, protopop de Komárom, canonic lector de Strigoniu), intră din nou în atenţia unui rege: Ludovic II îl numeşte secretar şi consilier al său, apoi, odată cu pregătirile pentru înfruntarea armatei otomane, al reginei Maria. Într-o scrisoare adresată mai tîrziu istoricului Ursinus Velius, prieten al său şi preceptor al fiilor lui Ferdinand (v. în Ipolyi Arnold, *Oláh Miklós... levelezése*, în „Monumenta Hungariae Historica“, 1.1, vol. 25, Budapesta, 1875, scrisoarea din 10 martie 1532), Olahus redă împrejurările care au premers crunta bătălie de la Mohács: regina îi sugera soţului său, prin solia lui Olahus, să amîne lupta pînă la sosirea ajutoarelor, însă Ludovic refuză această posibilitate, neputînd suporta dezonoarea în faţa posterităţii. Moartea regelui pe cîmpul de luptă (29 august 1526), drama suferită de armata maghiară înseamnă pentru Ungaria primul pas spre transformarea sa parţială în paşalîc, dezastru marcat de căderea Budei (1541), iar pentru Olahus începutul unei pribegii de cinci ani (pînă în 1531), alături de regină, în Slovacia, Boemia, Moravia, Austria şi Germania, urmate de un deceniu de exil (pînă în 1541) în Ţările de Jos. Chinuit de dor (de la vîrsta de treisprezece ani nu avea să-şi mai

revadă vreodată familia), de aşteptări zădărnicite, dar întrunind admiraţia valorosului cerc al umaniştilor, Nicolaus Olahus se întoarce în ţară, numit episcop, mai întîi de Zagreb, apoi de Agria şi de Strigoniu şi, la scurt timp, regent al Ungariei. După ce restructurase întregul învăţământ, religios şi laic, de la Tyrnavia, iniţiator şi al Contra-Reformei, săvîrşind o prestigioasă activitate în slujba culturii, Nicolaus Olahus se stinge din viaţă la Bratislava şi îşi află locul de veci în biserica Sf. Nicolae din Tyrnavia, restaurată de el şi desemnată ca atare prin testament.

Lăsa în urmă o bogată operă alcătuită din versuri, epistole, scrieri religioase şi literar-istorice, dar şi renumele său de diplomat şi luptător antiotoman.

După teribilul masacru la care s-a ajuns de la ideea cruciadei la care Papa Leon X chemase popoarele prin bula de la 16 aprilie 1514 şi al cărei conducător fusese numit Gheorghe Doja, Olahus, animat de cel mai profund umanism, a încercat să contracareze Tripartitul lui Werböczy, convocînd, în calitate de cancelar al Ungariei, dieta de la Tyrnavia (1547). Cu tot efortul său, măsurile adoptate după războiul ţărănesc aveau să fie abolite abia prin revoluţia de la 1848.

Niciodată împăcat cu gîndul sfîşierii în trei a patriei sale adoptive, un principat vasal turcilor, un paşalîc otoman şi un regat habsburgic, Olahus asistă neputincios la disputarea mărului discordiei – Transilvania – între Ferdinand I şi Ioan Zápolya. Cînd nici nu mai spera, se încheie pacea de la Oradea (1538), mediată de arhiepiscopul von Vells şi cardinalul Martinuzzi. Tratatul prevedea ca teritoriile lui Zápolya să fie anexate, după moartea sa, la cele ale lui Ferdinand. Însă regina Izabella, rămasă văduvă, va încălca această înţelegere, în favoarea fiului ei.

În condiţiile slăbirii puterii papale din cauza Reformei, ale frămîntărilor din statele italiene, ale scindării lumii creştine între regi şi împăraţi, Nicolaus Olahus expediază vehemente scrisori lui Ferdinand, Papei Clement VII pentru organizarea frontului antiotoman şi, însufleţit de acelaşi ideal, se adresează cu vervă greu temperată lui Carol Quintul, cu prilejul dietei de la Augusta (Augsburg), din 1 octombrie 1530. În locul înfăptuirii cruciadei solicitate de umanist, disensiunile dintre confesiuni vor duce la războiul schmalkaldic dintre catolici şi lutherani. La bătălia de la Mühlberg (1547) participă şi Olahus, consilier al lui Ferdinand. Va revedea cîmpul de luptă în aceeaşi calitate şi în 1566, cu prilejul asediului cetăţii Óvár. Dezbinarea dintre fraţii Habsburgi, luptele lui Carol Quintul cu cumnatul lor, regele Franţei, Francisc I, toate îl deprimă pe Olahus care, între timp, urmăreşte şi evenimentele din principatele române, hotărînd cu regret că acestea nu pot fi atrase în coaliţia împotriva turcilor, tocmai pentru că, aflate chiar

sub ochii acestora, ar fi fost desfiinţate numaidecît. De altfel, cînd într-o consfătuire secretă istoricul Franciscus Forgács propusese sprijinirea şi atragerea lui Despot, Olahus intră în conflict deschis cu fostul său protejat, printre altele şi pentru că vedea în Eraclid un simplu aventurier. Faptul că Despot a fost înfrînt de Tomşa a validat neîncrederea lui Olahus în el, dar Forgács, lezat în orgoliu, a rămas pentru umanistul transilvănean un inamic înverşunat.

Şi pentru că universul laic îl îndurera şi îl dezamăgea încontinuu, Nicolaus Olahus îşi păstra ca oază de neprihană evlavia. Contemporanii i-au remarcat modestia şi spiritul de sacrificiu. Testamentul şi epitaful său constituie o dovadă neîndoielnică în acest sens. Prinţ al bisericii, ridicat deasupra prinţilor şi împăraţilor hărăziţi istoriei (a fost naşul Johannei, fiica lui Ferdinand, în 1546; 1-a încoronat pe Maximilian, fiul aceluiaşi, în 1563, ca rege ungar; în 1564 rosteşte discursul funebru al împăratului Ferdinand I), Nicolaus Olahus, acest mare om de cultură, pe ale cărui cheltuieli s-au tipărit cărţi, s-au întemeiat şcoli, s-au făcut studii în străinătate, el, căruia i s-au dedicat poeme, scria în piosul său testament: „[...] Aşadar, pentru că astfel am fost creat, din nimic, de Tine, încît prin moartea trupului să mă întorc din nou în pulbere şi, apoi, în puterea veşnicei fericiri, care va urma în ziua cea din urmă, supunîndu-mă voii Tale şi a unicului Tău Fiu, să reînviu, îmi încredinţez umil sufletul în mîinile Tale, Tată atotputernic [...], iar acest trup al meu trecător îl încredinţez ţărînei – mamei mele – din care am fost făcut.“ (t.n. din textul latin *apud* Merenyi Lajos, *Oláh Miklós végrendelete*, în „Történelmi Tár“, Budapesta, 1896, pp. 136-160).

Rămîneau în urma acestui ctitor de edificii locuinţa sa de vară, numită Nicoletum, de la Viena, asemuită cu un tusculanum ciceronian, împresurată cu grădini şi vii, avînd o capelă şi o mică gospodărie, reşedinţa din Bratislava, cu parcul transformat ulterior în grădină botanică, palatul de la Tyrnavia, în stil renascentist, clădiri ornate cu gust şi în interior, precum şi sediul Colegiului Iezuit din Tyrnavia.

Baron al imperiului, dispunînd de blazon şi pecete roşie, Nicolaus Olahus s-a dăruit lumii şi divinităţii cu toată fiinţa sa, măreț și modest.

Urmărind cronologia scrierilor olahiene, se constată evoluţia de la încercări cu pretenţii de lucrări de ştiinţă ocultă – alchimie –, de la versuri traduse în latineşte din elină şi, mai ales, proprii, în ambele limbi, de la epistole cu tematică variată, la maturitatea artistică din *Hungaria* şi *Atila* şi la alte lucrări istorice sau de doctrină ori dogmă religioasă.

Privitor la traducerile lui Olahus, Petrus Nannius, reprezentant de referinţă al umanismului belgian, îi scria de la Louvain, la 14 octombrie

1536, comparîndu-i-le cu ale lui Erasmus: „Să-mi fie favorabili manii lui Erasmus, dar tu mi-ai părut mai aproape de text decît el“ şi „aşa să mă iubească Dumnezeu“ (v. *Olahus – Corespondenţa*, pp. 178-180).

Poeziile originale, unele simple scrisori versificate, altele cu autentice filoane de artă literară, îmbină elemente ale Antichităţii precreştine cu imaginea lui Dumnezeu – numit, alături de Jupiter, Tată ceresc –, teme laice şi religioase, elogii şi incredibile imprecaţii, bucuria şi drama vieţii, în scurte epigrame sau largi poeme. În ce măsură poate fi considerat Olahus poet adevărat o relevă nu numai versuri sclipitoare, ci şi mărturia cuvîntului migălit, cumpănit cu exigenţa muzelor şi a lui Apollo. Mereu nemulţumit de expresia sa, Olahus duce dorul licorii Castalidelor şi al tihnei studiului. Dar cîntul său nu se stinge în sterpe ecouri, ci dăinuie, alături de poeticitatea mai tuturor paginilor de proză literar-istorică. Cunoscînd viaţa zbuciumată a umanistului transilvănean, acelaşi Nannius, asistat în lectura poeziilor lui Olahus de Conradus Goclenius – somitatea de la catedra de latină de la Louvain –, i se adresează astfel prietenului său: „După cum lebăda cîntă mai frumos înainte de a muri, tot aşa şi tu ai compus cele mai suave şi mai elegante poezii la cea mai grea pierdere.“ (vezi *Olahus – Corespondenţa*, scrisoarea din 1 aprilie 1538, pp. 201-202).

În exegeza românească, Gabriel Ţepelea apreciază că talentul poetic al lui Olahus nu este deloc firav şi pledează, alături de alţii, pentru apărarea şi studierea operelor literare umaniste de expresie latină, numindu-le „o altă ipostază a literaturii şi culturii noastre“ (v. Gabriel Ţepelea, *Opţiuni şi retrospective*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1983, p. 109). Iar cercetătorul Tóth István remarcă despre Nicolaus Olahus că „prin opera vieţii sale a pus temelia tradiţiei comune în literatura română şi maghiară şi a făcut toate acestea la un nivel european“ (t.n. din Tóth István, *Alkinoos kerţje...*, Editura Dacia, Cluj, 1970, p. 157).

Ceea ce se poate numi, însă, opera de căpătîi a lui Nicolaus Olahus, sînt cele două cărţi istorico-literare, *Hungaria* şi *Atila* (ambele din 1536), singurele pe care a apucat să le scrie, de fapt, un preambul monografic şi un episod de etnogeneză, din lucrarea de mari proporţii proiectată. Gîndite şi elaborate conform noii orientări a şcolii biondine, aceste scrieri îmbină dimensiunea geografică cu cea istorică, ştiinţele cu arta cuvîntului, consemnarea cu comentariul istoric, oferind şi importante date etnografice. Satisfăcînd exigenţele vremii datorită talentului şi atenţiei distributive a autorului lor, amîndouă sînt de valoare europeană, avînd ca metodă pe cea cultivată de Flavio Biondo în *Italia illustrata*, de Aventius în *Germania illustrata*, de Beatus Rhenanus în *Rerum Germanicarum libri tres* sau de Albert Kranz în *Vandalia, Saxonia şi Dania*. Dominanta antiotomană

conferă, însă, paginilor olahiene un patos intens şi, prin aceasta, obiectivitatea se lasă eclipsată de o viziune aparte, operele stăruind între o coordonată documentară şi o alta, de creaţie. De aceea, lectorul este purtat într-un univers la limita fabulosului, cu personaje stranii, cu tărîmuri legendare, iar trăirile sale, cu toate influenţele cărora le este tributar autorul, nu seamănă cu cele spre care îl dirijează, bunăoară, deşi cu o similară exagerare, dar fără rezonanţe de poeticitate, Antonius Verantius în a sa *De situ Transilvaniae, Moldaviae et Transalpinae*, în pofida apropierii subiectelor şi a identităţii metodei.

Atitudinea critică faţă de surse este la Olahus o chestiune de bun simţ. Recurgerea la mărturii proprii, forţa narativă, pitorescul descrierii, calitatea oratorică a discursului, portretele pline de viaţă, inclusiv al „principelui ideal“, memorabilele personaje colective, siluetele feminine caste, suave, pioase sau dîrze, figurile preoţilor devotaţi credinţei şi poporului, haloul mitic, scenele dinamice de luptă crîncenă, fraza persuasivă, stilul îngrijit al cărturarului transilvănean – toate i-au fermecat pe contemporani. Recunoscîndu-i virtuţile, l-au încurajat să depene istoria pînă în timpul său – fidelă călăuză cu suflet de poet: „Ce bine ar fi dacă ai putea adăuga în *Atila* vremurile iubitului tău Huniade şi ale lui Matias şi ale celorlalţi, pînă în prezent, ca să descrii cu extraordinarul tău talent şi cu o erudiţie egală, la un loc [...], chiar pe toţi eroii pe care i-a născut acest vestit pămînt.“ (v. *Olahus – Corespondenţa*, scrisoarea lui Petrus Nannius, din 20 noiembrie 1537, pp. 193-194).

Cu toate neajunsurile legate de soarta manuscriselor şi a ediţiilor celor două cărţi, ele aveau o nobilă menire: să strecoare, zugrăvind chipurile înaintaşilor acoperiţi de glorie şi imaginea mirificei patrii, încredere şi speranţă în sufletul poporului robit turcilor. De asemenea, Nicolaus Olahus este cel dintîi cărturar român care afirmă şi susţine prin argumente proprii latinitatea neamului său, a limbii române şi unitatea etnică a locuitorilor celor trei principate, cărora le consacră o treime a monografiei sale.

Pentru valoarea operelor elaborate, pentru rezonanţa clasică a stilului său, pentru tot ce a însemnat Nicolaus Olahus ca spirit umanist de prestigiu european ne-am aplecat cu pioşenie asupra cărţilor sale şi, ştergînd colbul de pe coperţi, am dat grai nou perenelor pagini.

Antal Gyöngyvér

NICOLAI OLÁHI HVNGARIAE LIBER II.

ATILA.

Siue de initiis Atilani per Pannonias Imperii, & rebus bello ab eodem geſtis.

CAPVT I.

Hunni, duce Atila, Tibiſcum tranſeunt; cum MATERNIC & DETRICO, ſiue THEODERICO primum proſpere, deinde infeliciter pugnant.

Quo primum tempore Hunni, ſub Ducibus *Bela*, *Cheua*, & *Cadica*, in ripa Tibiſci caſtra poſuere, Pannonias incolebant diuerſæ gentes: quarum limitibus ad arcendos barbarorum excurſus, aduerſa Danubii ripa, *Maternus*, (aut vt alii tradunt) *Matrinus* præfectus fuit. Hic non eas modo prouincias, quæ nunc Hungaria appellatur; ſed etiam Dalmatiam, vtrasque Myſias, Achaiam, Thraciam & Macedoniam admi-

CARTEA II A

UNGARIEI

LUI NICOLAUS OLAHUS

ATILA

sau despre începuturile stăpînirii lui Atila în Panonia
şi despre faptele războinice săvîrşite de acelaşi

CAPITOLUL I

Hunii trec Tisa sub conducerea lui Atila;
se luptă cu MATERNIC şi DETRICUS – sau THEODERICUS –,
mai întîi cu succes, apoi nefericit

1. Înainte de vremea cînd hunii şi-au aşezat tabăra, sub conducerea lui Béla, Keve şi Kadicsa, pe malul Tisei, în Panonia locuiau diferite popoare, la ale căror hotare, pe malul opus al Dunării, a fost desemnat, pentru a împiedica incursiunile barbarilor, Maternus – sau (cum relatează alţii) Matrinus. Acesta nu administra doar acele provincii care acum se numesc Ungaria, ci şi Dalmaţia, ambele Moesii, Ahaia, Tracia şi Macedonia.

miniſtrabat. Igitur certior a ſuis factus, Hunnorum gentis, antea incognitæ, multitudinem intra Prouinciam ſuam magna vi in ripa Tibiſci caſtra poſuiſſe, ſtatuit *Detrici*, qui id temporis non minimæ Germaniæ parti præerat, quod ſe obiicere tantæ barbarorum multitudini vereretur, auxilium implorare. Is, conſcripto celeriter magno vicinarum omium gentium, velut ad commune extinguendum incendium, exercitu, in Pannoniam adueniens, in eo, qui nunc *Zaazhalom* vocatur, campo, non longe a meridionali ripa Danubii conſedit.

Marinus, de impediendo Hunnorum tranſitu in Hungariam, conſultat cum Detrico.

§. II. Vrbs non multum ab eo loco aberat Potentiana, inter campum memoratum, & oppidum Thethem, ad eiusdem fluminis ripam ſita; loco aliisque commoditatibus memorabilis. Hic quum *Maternus* ageret, copiasque ad arcendum repentinum hoſtium aduentum conſcriptas haberet, eo profectus eſt *Detricus*, vt quid facto opus eſſet, cum eodem conſultaret, decerneretque, præſtaretne traiecto Danubio Hunnos in caſtris imparatos adoriri, an aliam rationem eos opprimendi inire, quisue modus cum hoſtibus tam inopinatis atque incognitis eſſe deberet pugnandi. Qua re per exploratores Hunnis nunciata, dum conſultatio iuſto diutius inter Imperatores protrahitur, relicto in caſtris ad vxores & res ſuas tutandas præſidio, Hunni cum cætera militum multitudine, Ti-

Aşadar, anunţat de ai săi că mulţimea poporului hun, înainte necunoscut, şi-a aşezat, cu mare forţă, tabăra pe malul Tisei, în interiorul provinciei sale, a hotărît să-i ceară ajutor lui Detricus – care în acea vreme era în fruntea unei foarte mari părţi a Germaniei –, deoarece se temea să se expună unei asemenea mulţimi a barbarilor. Acesta, adunînd cu repeziciune o mare armată de la toate popoarele vecine, ca pentru stingerea unui pîrjol ameninţîndu-i pe toţi, sosind în Panonia, s-a stabilit în cîmpia care acum se numeşte Százhalom, în apropierea malului sudic al Dunării.

2. Nu prea departe de acest loc, între cîmpia amintită şi localitatea Tétény, se găsea oraşul Potentiana – situat pe malul aceluiaşi rîu –, remarcabil pentru aşezarea sa şi pentru alte avantaje. Fiindcă Maternus era acolo şi dispunea de trupele înrolate pentru împiedicarea expediţiei duşmanilor, Detricus a pornit într-acolo, să discute cu el ce-ar fi de făcut şi să decidă dacă e mai bine ca, trecînd Dunărea, să-i atace în tabăra lor pe hunii nepregătiţi, sau să încerce o altă cale pentru a-i nimici şi oare în ce fel ar trebui să lupte cu nişte vrăjmaşi atît de neaşteptaţi şi de necunoscuţi. Acest lucru fiind adus, prin iscoade, la cunoştinţa hunilor, în timp ce consfătuirea dintre comandanţi se prelungeşte nepermis de mult, hunii, lăsînd în tabără o garnizoană pentru apărarea soţiilor şi a avutului lor,

biſco traiecto, ad loca Danubio propinqua peruenere. Licet autem *Detricus* & *Maternus* ab exploratoribus accepiſſent, hoſtes appropinquare; arbitrati ſunt tamen inter eos murum fortem interiectum eſſe, Danubii flumen, quem Barbari non facile eſſent ſuperaturi.

Hunni Tibiſcum tranſeunt.

§. III. Hac ducti fiducia, quum ſegniores in re ſua curanda eſſent; Hungari, haud multi laboris eſſe rati, poſt tot arduos plurimosque inuios montes, præcipitia, & flumina ſuperata, Danubio transuehi: vtribus, quorum magnum numerum ad vſum caſtrorum habebant, Danubium, præter ſpem hoſtium, infra Budam ciuitatem traiecere; cui loco, vbi nunc oppidum eſt, ob hunc traiectum poſtea Hungarice *Kelenfewlde*, id eſt *terra traiectus*, nomen eſt inditum. Hic coactis, & in ordinem redactis militibus, *Maternum* & *Detricum* in tentoriis ad vrbem Potentianam tunc quietos, ſomnoque deditos, nocte intempeſta ſubito inuaſere: qui inſuetis Hunnorum, quos more Scythico edebant, clamoribus exciti, quid facerent, qua erumperent, qua hoſtibus reſiſterent, non ſatis ſciebant. Milites quoque & ſocii eorum non minus quam Duces, tam repentina hoſtium irruptione perculſi, arma & caſtra deſerere: Hunni fugientes perſequi, tota nocte cædere, trucidare, & ferro omnia delere. Luceſcente die inſequenti, Hunni, vt ſe & milites cæde hoſtium noctur-

Maternum & Detricum incautos opprimunt.

trecînd Tisa cu grosul rămas al oştirii, au ajuns în locurile din apropierea Dunării. De altfel, se poate ca Detricus şi Maternus să fi aflat de la iscoadele [lor] că duşmanii se apropie; au socotit, totuşi, că între ei stă un zid puternic – fluviul Dunărea –, pe care barbarii cu greu îl vor putea trece.

3. Purtaţi de această amăgire, în timp ce [ei] se îngrijeau mai tărăgănat de ale lor, maghiarii, considerînd că, după depăşirea atîtor munţi abrupţi şi neumblaţi, a atîtor prăpăstii şi rîuri, traversarea Dunării nu este dificilă, au trecut Dunărea pe burdufuri – din care aveau un număr mare pentru folosinţa în tabără – peste aşteptările inamicului, mai jos de Buda; datorită acestei treceri, acestui loc, unde acum este un oraş, i s-a dat apoi, în ungureşte, numele de Kelenfölde [„pămîntul trecerii”], adică *terra traiectus*. Adunînd aici oştenii şi aşezîndu-i în şiruri, în toiul nopţii i-au atacat pe neaşteptate pe Maternus şi Detricus, retraşi atunci în corturile de lîngă oraşul Potentiana şi cuprinşi de somn; aceştia, treziţi de strigătele stranii ale hunilor, pe care le făceau auzite după obiceiul scitic, nu prea ştiau ce să facă, pe unde să scape, cum să ţină piept duşmanilor. Zăpăciţi şi militarii şi aliaţii lor, nu mai puţin decît comandanții, de o asemenea năvală surprinzătoare a vrăjmaşilor, au părăsit armele şi tabăra. Hunii, urmărindu-i pe fugari, au ucis, au spintecat întreaga noapte, au nimicit totul cu sabia. Luminîndu-se de o nouă zi, pentru ca ei şi oştenii [aliaţi], obosiţi deja datorită măcelăririi din noaptea

ćturna iam feſſos reficerent, in valle Thárnok, non longe a Potentiana vrbe, caſtra metantur. *Thárnok vallis.*

§. IV. Hac clade & internecione ſuorum *Detricus* & *Maternus* vehementer perturbati, verſabant dies & noctes animo, quo modo acceptam ignominiam inſigni aliquo facinore delerent. Contractis igitur, qui adhuc a clade ſupererant, militibus, & his ac omnibus aliis quoque, qui in præſidio vrbis atque aliis in locis erant, in ordinem redactis, antequám Hunni vires, recenti cæde fatigatas, recuperare poſſent, eos in ipſa valle Thárnok inuadunt. Hunni, tum clade noctis præteritæ, ſine magno labore hoſtibus a ſe illata, animati, tum ſuorum multitudine confiſi ſtrenuo animo contra hoſtes tendere, acriter ſe defendere. Duces partitis inter ſe exercitus ordinibus, quisque nunc monendo, hortando, nunc hoſtium impotentiam & paucitatem eleuando, vt milites acrius fortiusue hoſtibus inſiſterent, ſummam operam nauare: nunc vbi hoſtes vehementius vrgerent, etiam ipſi concurrere, ſtrenue ſe gerere, pugnare, & virtutis ſuæ facinora edere. Contra Romani quoque haud ſegniter Hunnorum impetum propulſabant, ſe vitamque tutabantur, magnam noſtrorum cædem ſtragemque edebant: memores, de facultatibus, imperio, & ſalute ſua in eo agi certamine. Fit igitur atrox

Maternus & Detricus illatam cædem vindicant.

Pugna inter Hunnos & Detricum.

[trecută] a duşmanilor, să prindă puteri, hunii îşi aşază tabăra în valea Tárnok, nu departe de oraşul Potentiana.

4. Adînc tulburaţi de această nenorocire şi de uciderea alor lor, Detricus şi Maternus îşi munceau mintea zi şi noapte, în ce fel să spele, prin vreo mare ispravă, ruşinea suportată. Adunînd, deci, oamenii de armă care mai supravieţuiau după masacru şi încolonîndu-i pe ei şi pe toţi ceilalţi, care se găseau în straja oraşului şi-n alte locuri, înainte ca hunii să-şi fi putut reface puterile sleite de recenta hăcuială, îi atacă chiar în valea Tárnok. Hunii, însufleţiţi, pe de o parte, de dezastrul pricinuit de ei, fără mare caznă, duşmanilor, în noaptea anterioară, pe de altă parte, încrezători în propria lor mulţime, s-au îndreptat, cu inima vitează, împotriva inamicilor [şi] s-au apărat înverşunat. Căpeteniile, împărţind între ele şirurile armatei, se străduiau din răsputeri fiecare, ba îndrumînd, îmbărbătînd, ba scoţînd în evidenţă neputinţa şi puţinătatea duşmanilor, ca militarii să se opună mai îndîrjit şi mai brav vrăjmaşilor; ba şi ele înseşi alergau către locul unde inamicii ameninţau mai puternic, se purtau vitejeşte, luptau, făceau dovada virtuţii lor. Dar nici romanii nu conduceau fără vlagă atacul împotriva hunilor; îşi apărau trupul şi viaţa, făceau un mare omor şi măcel printre ai noştri: nu uitau că de această luptă atîrnă şansele, stăpînirea şi salvarea lor.

Bătălia devine, aşadar, cumplită,

pugna, magna vtrinque ſtrages: campus vtriusque partis cadaueribus conſternitur. A prima luce cædes ad Solis occaſum protrahitur. Qua ex re virtutem vtriusque populi, quantum quisque manu & robore valeret, poſſetque, ſatis cerneres.

Hunnorum fugâ.

§. V. Verum declinante iam Sole, res Hunnica fit inferior, ob præteritæ noctis vigilias, inquietem, & labores. Dant igitur noſtri terga. Quos, quia iam pugnando defeſſi erant, *Detricus* & *Maternus* perſequi non potuerunt. Hungari ea, qua prius celeritate, Danubium traiicientes, ad caſtra, quæ vltra eum reliquerant amnem, rediere. Centum & viginti quinque millia Hunnorum in ea pugna deſiderata eſſe traduntur: inter quos etiam *Keuue* vnus e Ducibus interficitur. Hoſtium vero ducenta, & decem millia dicuntur cæſa, præter eos, qui in caſtris periere. Funeſta ſane pugna, & memoratu digna. Sequenti die *Detricus* & *Maternus*, etſi victores, noluerunt tamen Hunnorum reditum eo loci expectare: ac prælium ſequens, quod futurum eſſe rebantur, tanto ſuorum periculo committere. Cum militum igitur ſuorum reliquiis Tulnam oppidum verſus, quod a Vienna, nunc Auſtriæ ciuitate, olim non multum aberat, celeri itinere ſeſe recipiunt (a). CA-

Numerus vtrinque cæſorum.

(a) *Non ſum neſcius, quæ cum de hac Hunnorum cum MATERNO & DETRICO pugna, tum de*

masacrul – mare de ambe părţi; cîmpul se acoperă, în ambele locuri, de morţi. Căsăpeala ţine din zori pînă la apusul soarelui. Din acest lucru poţi aprecia destul vitejia ambelor popoare, cît valorează şi poate fiecare, ca oaste şi ca forţă.

5. Totuşi, soarele scăpătînd deja, sorţii hunilor ajung în declin, din cauza nesomnului din noaptea precedentă, a neliniştii şi a efortului. Ai noştri fac, prin urmare, cale întoarsă. Detricus şi Maternus, deoarece erau deja epuizaţi de luptă, nu i-au putut urmări. Maghiarii, trecînd Dunărea cu aceeaşi repeziciune ca înainte, s-au întors la tabăra pe care o lăsaseră dincolo de acest fluviu. Se povesteşte că în această luptă au căzut o sută douăzeci şi cinci de mii de huni; între aceştia este ucis şi Keve, una din căpetenii. Dar se spune că au fost omorîţi două sute zece mii de duşmani, în afara celor care au pierit în tabără. O luptă într-adevăr îndoliată şi demnă de a nu fi dată uitării. A doua zi, Detricus şi Maternus, deşi victorioşi, n-au vrut, totuşi, să aştepte în acel loc întoarcerea hunilor şi să-şi asume, spre marea primejduire a alor lor, noua luptă care bănuiau că va urma. Aşadar, cu militarii care le-au mai rămas, s-au retras în marş forţat către localitatea Tulna, care odinioară nu era prea departe de Viena, de oraşul de acum al Austriei.

CAPVT II.

Hunni cæſos vltima in pugna ſocios Scythico more terræ mandant; THEODORICUM & MATERNUM recedentes inſequuntur; commiſſoque tertium prælio internecione delent.

Hunni, accepta hac hoſtium fuga, in campum, vbi erat pugnatum, reuertuntur. In quo, conquiſitis ſuorum cadaueribus, maxime vero *Keuue* Ducis, ea iuxta viam publicam, more Scythico, magna pompa ſepeliunt. Quo in loco ſtatuam ponunt lapideam, rerum ibi geſtarum apud poſteritatem monumentum. Huic loco additum nomen *Cadauera ſepulta.*

de Commentariolo OLAHI vniuerſim iſto eruditorum noſtrorum ſint ſententiæ: verum eas mihi nunc quidem diligentius librare non vacauit. CZVITTINGERUS exiſtimat, res ATILÆ, ab auctore noſtro ex optimæ notæ Hiſtoricis antiquiſſimis decerptas & multo accuratius, quam a CALLIMACHO factum, eſſe hic expoſitas: at enim propius fortaſſe aberrauerimus a vero, ſi dicamus, decerpſiſſe OLAHUM quidem, ſed indulgenti prorſus iudicio, quæ cum ab aliis tum a domeſticis in primis ſcriptoribus de ATILA memoriæ fuerunt prodita; quæ non iniucunde omnino hic legentur: cum & illuuiem Latini ſermonis THUROCZII, & BONFINI prolixitatem quam diligentiſſime euitare conatus ſit. KOL.

BIBLIOTECA *ACADEMIEI*

CAPITOLUL AL II-LEA

Hunii îşi îngroapă după obiceiul scitic tovarăşii căzuţi în ultima luptă; îi urmăresc pe Theodoricus [sic!] şi pe Maternus care se retrag şi, avînd loc a treia bătălie, [ambele armate] fac prăpăd, ucigîndu-se între ele

1. Hunii, aflînd de această fugă a duşmanilor, se întorc pe cîmpul unde se dăduse lupta. Aici, căutînd trupurile neînsufleţite ale alor lor, dar mai ales pe cel al căpeteniei Keve, le îngroapă după obiceiul scitic, cu mare cinste, lîngă drumul mare. Aşază în acel loc un obelisc de piatră, ca amintire pentru posteritate a faptelor întîm- plate aici. Acestui loc i s-a dat numele de

Keuehaza, id eſt *domus Keuue*: qui nunc, mutatis & detractis litteris, *Keazo* appellatur. Poſt, vbi ſuorum funeribus Hunni more ſuo parentarunt, non multo tempore omnem Pannoniæ inferioris regionem, quæ circa Danubium eſt, partim vi, partim deditione ſubigunt. In qua vxoribus, liberis & omni familia collocatis, fortunam vlterius experiundam rati, magno exercitu, quem ex omni plebe iam rurſus validum conſcripſerant, victoria ſuperiore elati, Tulnam oppidum verſus tendunt.

§. II. *Detricus* & *Maternus* poſt prælium antea confectum coacto nouo milite, in campo Kesmawr eis occurrunt. Noſtri ſtatuunt prius mori, quam pugnam detrectare, ac loco cedere, & virtutis ſuæ priſtinæ, tot iam laboribus & periculis partæ, gloriam obſcurare. Primi igitur aciem inſtruentes, in terrorem hoſtium clamorem terrificum edere, tympana more patrio pulſare, iaculis ac telis hoſtem eminus ferire, ordines turbare cœperunt: vbi turbata omnia vident, impreſſione facta cominus pugnare Nec *Detricus* cum ſuis rem ſegniter gerebat. Qua impetus & vis maior ingruerat, ea noſtris reſiſtere, & ſe ſuosque ſtrenue defendere. At Hunni in quam partem incubuerant, omnia cædibus proſternere. A primo diluculo ad horam diei nonam accerrime pugnatum eſt. Ad extremum, hoſtes multis

Hunni Maternum & Detricum cædunt internecione.

ac-

„Keveháza" [mgh. = casa lui Keve], adică *domus Keve* –, care acum, cu literele schimbate şi contrase, se numeşte Keazo. Nu la multă vreme după ce aduc, după obiceiul lor, jertfe pentru sufletele morţilor lor, hunii supun, parţial cu forţa, parţial prin predare, tot teritoriul care este în preajma Dunării a Panoniei inferioare. Aşezîndu-şi aici soţiile, copiii şi pe toţi ai lor, decişi să-şi încerce mai departe norocul, cu o mare armată, pe care au închegat-o din nou puternică din [rîndul] plebei, se îndreaptă spre localitatea Tulna, însufleţiţi de victoria anterioară.

2. Detricus şi Maternus, adunînd după bătălia purtată înainte o nouă oştire, îi întîmpină pe cîmpia de la Kesmaur. Ai noştri hotărăsc să moară mai degrabă decît să evite lupta, să renunţe la teritoriu şi să întineze gloria vechilor lor virtuţi, cîştigată deja cu atîtea eforturi şi primejdii. Înşirîndu-se, deci, cei dintîi în front, au început, pentru a-i îngrozi pe inamici, să scoată strigăte înspăimîntătoare, să bată tobele după obiceiul strămoşesc, să-i doboare de departe pe duşmani cu suliţe şi săgeţi [şi] să le destrame rîndurile; cînd le văd pe toate învălmăşite, făcînd un asalt, [încep] să lupte de aproape. [Dar] nici Detricus nu zăbovea cu ai săi în purtatul luptei. Unde se concentrase atacul şi forţa mai mare, acolo se împotriveau alor noştri, se apărau vitejeşte pe sine şi [îi apărau] pe ai lor. Însă hunii, în locul unde se năpustiseră, rădeau totul, ucigînd. De la primul licăr al zorilor, pînă la orele nouă ale zilei, s-a luptat crîncen. În cele din urmă, duşmanii,

acceptis vulneribus terga vertunt. Hunni, quoscunque fugientes consequi poterant, passim omnes trucidant. *Maternus* ea pugna obtruncatus est: *Detricus* in fronte sagita grauiter vulneratus, vix euasit, ex quo vulnere ægre tandem conualuit. Ob quod vulnus acceptum, cognomen *Detrico* ab Hunnis inditum *immortalis*, quem in hunc diem Hungari in suis cantionibus, more Græco historiam continentibus, *Detricum immortalem* nominant. *Materni cædes.*

§. III. Teli huius, quo fronte ictus erat, partem, vt plagæ acceptæ cicatrice & teli fragmento fidem Imperatori faceret, dicitur Romam tulisse. Tantum sanguinis in loco pugnæ fluxit, vt campus fere totus cruore maduerit. Nec Hunni lætam & incruentam victoriam sunt consequuti, nam quadraginta millia ex eis occisa esse dicuntur: inter quos *Bela*, *Keme*, & *Kaydicha*, Duces occubuere; quorum corpora ad statuam lapideam, de qua supra diximus, in sepulchro *Keuue*, tradita sepulturæ sunt. Hostium maxima pars concidit, præter paucos, qui elabi fuga potuere. Nihil post eam pugnam tentatum fuit contra nostros, nec a Germanis, nec ab aliis hostibus: ita duorum præliorum strage ac calamitate vires eorum fuerunt debilitatæ & concisæ. *Hunnorum 40000. desiderata.*

primind multe răni, dau îndărăt. Hunii omoară pretutindeni pe toţi fugarii pe care îi putuseră urmări. Maternus a fost ucis în această bătălie; Detricus abia a scăpat, grav rănit în frunte de o săgeată – rană de care, cu greu, în cele din urmă s-a vindecat. De la această rană pricinuită, lui Detricus i s-a dat de către huni porecla *nemuritorul*; maghiarii îl numesc şi astăzi *Detricus Nemuritorul* în cîntecele lor, în care îşi povestesc, după obicei grecesc, istoria.

3. Se spune că a dus la Roma partea acelei săgeţi care i se înfipsese în frunte, pentru ca, prin cicatricea rănii primite şi prin bucata de săgeată, să-i dovedească împăratului devotamentul său. Atît sînge a curs pe locul de luptă, încît s-a îmbibat aproape tot cîmpul. Nici hunii nu au dobîndit o victorie uşoară şi fără [jertfă de] sînge, căci se spune că au fost ucişi patruzeci de mii dintre ei, printre care au căzut şi căpeteniile Béla, Keme şi Kadicsa, ale căror trupuri au fost încredinţate mormîntului lîngă obeliscul de piatră – despre care am vorbit mai sus de la locul de veci al lui Keve. Cea mai mare parte a inamicilor a pierit, în afară de puţinii care au putut scăpa prin fugă. După această bătălie, nu s-a îndrăznit nimic împotriva alor noştri, nici din partea germanilor, nici de către alţi duşmani, într-atît le-au fost slăbite şi epuizate puterile prin măcelul şi dezastrul celor două bătălii.

CAPVT III.

ATILA ab Hunnis Rex eligitur; eius corporis animique habitus, & Regni fines proferendi ſtudium.

Hunni Hungariæ potiti Atilam Regem eligunt.

Potiti hac Hunni victoria, iam vniuerſæ Pannoniæ, & regionibus his, quæ *Materno* ſuberant, libere imperitare cœperunt: nec erat quiſpiam, qui arma illis obtendere auderet; ita magnum Imperium ſubita fortunæ mutatione, breui tempore, de manu in manum venit. Igitur amiſſis, vt diximus, quatuor aliis Ducibus, arbitrati ſunt Hungari, imperium magnum, laboribus, periculis & vi partum, ita demum duraturum, ſi illius gubernationi quiſpiam & animi & corporis viribus præſtans præficiatur. Memores namque erant, ad conſeruanda non minore virtute opus eſſe, quam paranda regna. Diu itaque inter ſe primum agitant, quisnam potiſſimum par eſſet tanto oneri ferendo, & tantæ multitudini, iam proſperis rebus magis quam antea elatæ, e bono publico regendæ. Tandem ſententia omnium, Anno Incarnationis Domini quadringenteſimo primo, *Atila*, qui ſolus e numero Ducum Hunnorum cum fratre *Buda* adhuc ſupere-

Callimachus aliter Atilam in regnum ſuc ceſſiſſe, non

CAPITOLUL AL III-LEA

Atila este ales de huni rege; aspectul său fizic şi trăsăturile sufleteşti precum şi încercarea de a extinde hotarele stăpînirii

1. Consolidaţi de această victorie, hunii au început să cîrmuiască nestingherit Panonia întreagă de-acum, precum şi acele teritorii care fuseseră stăpînite de Maternus şi nu era nimeni care să fi îndrăznit să ridice arma asupra lor; astfel, marele imperiu a ajuns în scurt timp dintr-o mînă în alta, prin neaşteptata schimbare a destinului. Pierzînd, aşadar, cum am spus, celelalte patru căpetenii, maghiarii s-au gîndit că marea lor stăpînire, cîştigată prin trudă, primejdii şi forţă, aşa va fi în sfîrşit durabilă, dacă pentru conducerea sa este desemnat cineva ieşit din comun, ca puteri atît sufleteşti, cît şi trupeşti. Căci ştiau că pentru păstrarea stăpînirii este necesară o vitejie la fel de mare ca cea pentru dobîndirea ei. Şi astfel, se frămîntă la început îndelung între ei, cine oare ar fi cel mai potrivit pentru o asemenea sarcină şi să conducă spre bunăstare comună [un popor] atît de numeros, călăuzit de-acum, mai mult decît înainte, de sorţi prielnici. Pînă la urmă, prin hotărîrea tuturor, în anul 401 de la încarnarea Domnului, este numit rege Atila, care era singurul supravieţuitor pînă aici, împreună cu fratele său, Buda, din toţi

rerat, Rex creatur. De cuius natura, moribus, & corporis habitu, non abſurdum videtur pauca referre. *electum eſſe dicit.*

§. II. *Atila* Hungarice *Ethele* dictus, ſtatura media fuit, pectore & humeris latis, capite ad membra cætera æquo, fuſca facie, oculis nitentibus, ipſo intuitu ſeueritatem quandam præ ſe ferentibus, rarus barba, ſimo naſo, inceſſu ſuperbus, pronus in venerem: corpore laboris, inediæ, vigiliæ, & frigoris iuxta ac caloris patiente: magna vi animi, conſilio bono, audax, manu ſtrenuus, & in rebus militaribus exercitatus, cupidus gloriæ: in hoſtibus fallendis, dolis, inſidiisque ſtruendis, vitandisue, & ingenioſus, & callidus: in præliis omnia circumſpiciens, nunc militis ſtrenui, nunc Ducis optimi agens officium: vt illud Homericum, *Statura & mores Atilæ.*

ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής. (a)

merito ei conueniret, erga ſuperbos ferox, ſupplices vero facilis & miſericors.

§. III. Hac ipſe corporis & animi vi præditus, Imperio accepto, agitabatur indies magis ac magis cupiditate regni ſui proferendi: & eos populos, *Regni fines augere meditatur.*

(a) Vtrunque, Rexque bonus fortisque pugnator. *HOMER. Iliad. γ. ver. 179. qui verſus mirifice placuit ALEXANDRO M. teſte PLUTARCHO.* K.

conducătorii hunilor. Nu pare lipsit de sens a relata cîte ceva despre firea, obiceiurile şi aspectul fizic al acestuia.

2. Atila, numit în ungureşte Ethele, a fost de statură potrivită, lat în piept şi în umeri, cu capul pe măsura celorlalte membre, [avea] faţa întunecată, cu ochi strălucitori, răspîndind, prin însăşi căutătura [lor], o anumită severitate; barba [îi era] rară, nasul turtit, [avea] un mers mîndru, [era] înclinat spre [plăcerile] dragostei; trupul [îi era] răbdător la trudă, foame, veghe, la frig ca şi la căldură; [avea] o mare putere sufletească, [era] chibzuit, temerar, îndemînatic şi încercat în îndeletnicirile militare, [fiind] dornic de mărire, ingenios şi priceput în derutarea duşmanilor, în urzirea şi evitarea vicleşugurilor şi a capcanelor; [era] prudent în luptă, îndeplinind cînd îndatoririle unui oştean iscusit, cînd pe cele ale desăvîrşitului comandant, încît i s-ar potrivi pe drept acest [vers] homeric:

ἀμφότερον, βαςιλεύς τ’ἀγανός κρατερός τ’ἀιχητής.[1]

Faţă de cei trufaşi [era] crud, în schimb, cu cei umili, blînd şi milostiv.

3. Primind stăpînirea, înzestrat fiind cu această putere a trupului şi sufletului, era frămîntat pe zi ce trecea tot mai mult şi mai mult de pofta de mărire a regatului său şi de a ataca acele popoare,

[1] Cf. varianta latină în ed. Kollarius, la p. 105, unde se menţionează că acest vers, după mărturisirea lui Plutarh, îi plăcea deosebit de mult lui Alexandru Macedon: „Utrumque, Rexque bonus fortisque pugnator”. (Iliada, v. 179) – „Ambele – şi rege bun şi puternic luptător”.

quorum auxilio *Maternus* contra ſe ac ſuos bellum geſſerat, inuadendi, iniuriæque acceptæ vindicandæ. Statuit igitur Illyriam, Myſias, Achaiam, Macedoniam, & Thraciam, qui *Materno* milites auxiliares antea miſerant, primo quoque tempore adoriri. Verum ne domi Imperio ſuo aliquid ſe abſente decederet, & vt eſſet, qui ſuo nomine regno præeſſet,

Budam fratrem regno præficit ſuo nomine.

Budam fratrem toti illi regioni, quæ a Tibiſco vsque ad Tanaim amnem, ad Septentrionem protenditur, præficit. Jubet barbaras omnes nationes, quæ Hungarico iam ſubiectæ erant Imperio, illi parere: ipſe vero ex Sicambria ciuitate, quam ſibi Regiam delegerat, cum exercitu decies centum millium militum (hunc enim copiarum eius numerum, præter nationes illas, quæ ad eum vndique conuenerant, Chronicon tradit Hungaricum) in campum progreditur. Apparatum ipſius bellicum talem fuiſſe, ex ſcriptoribus comperimus. Tentoria habebat varia, ex more regnorum, quæ antea ſubegerat, mira arte contexta. Id, quo ipſemet vtebatur, ex ſerico, auro, gemmis intextum ornatumque erat, pretioſis interiectis lapidibus * huius mali aurei, quorum commiſſiones atque iuncturas vniones ſplendidi ornabant. Aliud, in quo equi ſtabulabantur, ſericeum totum. Lectus, quo cubabat, tum menſæ & conuiuiorum, præterea culinæ inſtrumentum, ephippia, phaleræ, &

Atilæ apparatus & copiæ.

alia

cu al căror ajutor Maternus purtase război împotriva sa şi a alor săi, de a răzbuna jignirea suportată. A hotărît, prin urmare, să pornească, chiar de la bun început, împotriva Iliriei, Moesiilor, Achaiei, Macedoniei şi Traciei, care înainte îi trimiseră lui Maternus trupe de întărire. Însă, ca nu cumva acasă să se abată vreo primejdie, în absenţa sa, asupra stăpînirii sale şi pentru a fi cineva care să cîrmuiască regatul în numele său, îl desemnează pe fratele său, Buda, în fruntea tuturor acelor ţinuturi, care se întind de la Tisa către Miazănoapte, pînă la rîul Don. Porunceşte tuturor neamurilor barbare, care erau deja subordonate stăpînirii maghiare, să se supună aceluia, iar el însuşi iese în cîmpie din oraşul Sicambria – pe care şi-l alesese reşedinţă – cu o armată de un milion de ostaşi (căci *Cronica Maghiară* menţionează acest număr pentru trupele sale, în afara acelor popoare, care i se alăturaseră peste tot). De la istorici aflăm că aparatul său de război era acesta: avea diferite corturi, ţesute cu un uimitor meşteşug, după obiceiul stăpînirilor pe care le supusese înainte. Cel pe care însuşi îl folosea era din mătase şi împodobit cu aur [şi] perle întreţesute, cu pietre preţioase interpuse; stîlpii săi [erau] din aur; legăturile şi încheieturile de îmbinare ale acelora le decorau briliante. Celălalt, în care erau ţinuţi caii, [era] pe de-a-ntregul din mătase. Patul în care dormea, apoi obiectele de [servit] masa şi [cele] pentru ospeţe şi de bucătărie, şeile, falerele și

alia equorum ornamenta, auro gemmisque decora.

§. IV. Iam ſtatim ab initio Imperii, vt erat earum rerum, quæ bello vſui ſunt, ſtudioſus, tormentorum & machinarum bellicarum, ad mœnia diruenda, & ad vallum caſtrorum ſuorum muniendum, non paruam vim comparat. Conſtituerat ad hæc, decem millia curruum falcatorum, quibus caſtrorum ſuorum munitionem, veluti muro, cingeret. Gladio vtebatur, vt ipſe putabat, diuinitus ei miſſo. Namque dum quadam nocte per quietem vidiſſet ſe a Marte armari, poſtero die quidam ex gregariis militibus detulit ad eum enſem, in campo patenti, dum veſtigium cuiusdam vitulæ ſauciatæ inſequeretur, forte fortuna repertum. Quæ res fidem præcedentis ſui ſomnii non modice confirmavit. Inſigne tam in ſcuto quam velis gerebat * Aſturem auem, coronam capite geſtantem, militum ſuorum arma erant ex Scythia exportata: clypeus corio tectus, ferroque polito ſuperinductus: arcus cum ſagittis, lanceæ cuſpidibus acuminatæ, & enſis femori accinctus. Habitus corporis non adeo magnus, at vultu aſpectuque horridus: barba promiſſa, crinibusque incomptis. Indumentum, pelles hirſutæ, more Scythico.

Gladius Atilæ, & inſigne.

** Aquilam.*

Habitus corporis.

§. V. His ornamentis, populis omnibus terrori erant, quem Hunni cultum

celelalte podoabe ale cailor [erau] meşteşugite din aur şi perle.

4. Deja chiar de la începutul stăpînirii sale, fiindcă era pasionat de acele lucruri care ţin de luptă, procurase o mulţime de baliste şi maşini de război, pentru dărîmare de ziduri şi pentru întărirea digurilor taberei sale. Stabilise pe lîngă acestea zece mii de care cu coase, cu care să înconjoare, precum cu un zid, fortificaţia taberei. Folosea o sabie destinată lui, cum însuşi credea, prin voia zeilor. Căci, după ce într-o noapte văzu în somn că este înarmat de Marte, în ziua următoare, careva din oştenii de rînd îi aduse o sabie de pe întinsul cîmpului, găsită întîmplător în timp luase urma unei viţele rănite. Acest lucru i-a întărit peste măsură încrederea în visul său de mai înainte. Atît pe scut, cît şi pe steaguri, folosea ca blazon acvila[2] purtînd pe cap o coroană; armele militarilor săi [erau] aduse din Sciţia: scutul rotund, din fier şlefuit, acoperit cu piele, arcul cu săgeţi, lăncile cu vîrf ascuţit şi sabia prinsă pe coapsă. [Aceştia aveau] o statură nu prea înaltă, dar chipul şi privirea [le erau] înspăimîntătoare, barba lungă şi părul neîngrijit. Îmbrăcămintea [o aveau] din blănuri lăţoase, după obiceiul scitic.

5. Erau înspre spaima tuturor popoarelor, cu aceste însemne, pe care –

[2] De fapt, pasărea aceasta, numită în limba maghiară *turul*, este una legendară.

tum vsque ad tempora *Geysæ* Ducis, filii *Toxan* (de quo, & aliis etiam Hungariæ Ducibus ac Regibus, si per occupationes licebit, alias forte dicemus) in omnibus suis expeditionibus seruarunt. Deos colebant, Iouem, Martem, Mercurium, & Venerem: quorum auspiciis omnia sibi prospere succeſſara arbitrabantur. Titulus *Atilæ*, quo vtebatur, erat: *Atila filius Bendegicz, nepos magni Nemroth, in Engadi nutritus: DEI gratia Hunnorum, Medorum, Gothorum, Danorum Rex, metus orbis.* Cui posterioribus temporibus, propter verba Eremitæ, adiecit, *flagellum DEI*: de quo infra fusius dicetur. In hunc modum comparato instructoque exercitu, non modo suis, verum etiam omnibus mortalibus *Atila* admirationi atque terrori erat.

Hunnorum Dii.

Atilæ titulus.

CAPVT IV.

ATILA complures prouincias armis subigit; regno deinde suo legibus exculto, atque idcirco pellectis plurimis in societatem suam populis, bellum & arma in Germaniam, Burgundiam, & Gallias transfert.

Atila varias bello inundat prouincias.

Memor igitur *Atila*, Illyricos, Mysos, Achiuos, Macedones & Thraces, aduersum se suosque, *Materno* non mi-

păstrate pînă în vremea căpeteniei Géza, fiul lui Taksony (despre acesta şi despre alţi conducători şi regi ai Ungariei vom vorbi, poate, altădată, dacă ne vor îngădui preocupările) – hunii le-au respectat în toate incursiunile lor. Cinsteau ca zei pe Jupiter, Marte, Mercur şi Venus, prin oblăduirea cărora socoteau că toate cele viitoare li [se vor întîmpla] prielnic. Titlul lui Atila, pe care îl folosea, era: „Atila, fiul lui Bendeguz, nepotul marelui Nemroth, crescut în Engadi, prin voia lui Dumnezeu rege al hunilor, mezilor, goţilor, danezilor, spaima lumii". Mai tîrziu, datorită vorbei unui călugăr, a adăugat „biciul lui Dumnezeu" – despre acestea se va vorbi pe îndelete mai jos. Adunîndu-şi şi echipîndu-şi astfel armata, Atila era, nu numai pentru ai săi, ci chiar pentru toţi muritorii, de admirat şi de temut.

CAPITOLUL AL IV-LEA

Atila supune cu armele mai multe provincii; aplicîndu-se de aici înainte legi în regatul său şi fiind atrase, de aceea, nenumărate popoare în tovărăşia sa, strămută bătălia şi armele în Germania, Burgundia şi Galia

1. Atila, amintindu-şi, deci, că ilirii, moesii, aheii, macedonii şi tracii au fost înainte de cel mai mare ajutor lui Maternus

minimo antea fuiſſe auxilio, horumque ope magnam genti Hunnicæ ſtragem illatam: eorum prouincias ſumma inuadens alacritate diripit, vaſtat, ac late populatur. Iam Byzantio victor imminebat, dum inter belli apparatum *Theodoſius* Imperator moritur. *Sabellicus* tradit, Hunnos a *Theodoſii* Ducibus vno prælio ſuperatos; at vetus noſtrorum Chronicon, nulla accepta aut clade, aut damno, victores lætosque magna præda cum *Atila* Sicambriam reuertiſſe refert. *Theodoſio* ſucceſſit *Martianus*, qui vires *Atilæ*, multorum iam regnorum Imperio auctas, veritus, ne ſcilicet quatuor ſimul potentiſſimi populi, ab Oriente Perſæ, ab Occidente Viſigothæ, ab Aphrica Vandali, a Septentrione Hunni, eodem tempore bello ſe premerent, cum *Genſerico* Vandalorum Rege, & cum Perſis in certum tempus inducias paciſcitur: ratus, his quieſcentibus, ſe facilius armis Hunnicis obuiam iturum.

Mors Theodoſii Imp.

Martianus ſuccedit.

§. II. Dum *Atila*, ſiue metu venturi contra ſe ex Aſia *Martiani* Imperatoris, vt quidam tradidere: ſiue tentorii ſui, ſereno cœlo ſubito prolapſi, portento perculſus, Sicambriam reuerſus fuiſſet: dimiſſo exercitu, ad ea Pannoniæ loca, quæ illis ad curanda corpora, quietemque aliquantiſper agendam diſtribuerat: ipſe, ne id quoque temporis, quod a bello ſupererat gerendo, inutiliter, ac præter publicum ſuorum com-

Atila Martiani metu in Pannoniam regreditur.

împotriva sa şi a alor săi şi că, prin participarea lor, neamului hun i s-a pricinuit o mare pierdere, invadînd cu cea mai mare repeziciune provinciile acestora, le jefuieşte, le devastează şi le pustieşte pînă departe. Victorios, ameninţa deja Bizanţul, cînd, în toiul pregătirilor pentru război, moare împăratul Theodosius. Sabellicus relatează că hunii au fost învinşi într-o bătălie de comandanţii lui Theodosius, dar vechea cronică a alor noştri arată că, neavînd parte de nicio înfrîngere şi de nicio pierdere, s-au întors cu Atila în Sicambria, victorioşi şi bine-dispuşi, cu o mare pradă de război. Lui Theodosius i-a urmat Martianus, care, temîndu-se de puterea lui Atila – sporită deja prin stăpînirea multor regate – ca, adică, să nu fie ameninţat de război de patru preaputernice popoare deodată, la Răsărit de perşi, la Apus de vizigoţi, dinspre Africa de vandali, la Miazănoapte de huni, încheie armistiţiu pentru un anumit timp cu Gensericus, regele vandalilor, şi cu perşii, gîndind că, aceştia fiind liniştiţi, el va întîmpina mai uşor armata hunilor.

2. După ce Atila s-a întors în Sicambria, fie de frica împăratului Martianus, care avea de gînd să vină din Asia împotriva sa – după cum relatează cineva fie cutremurat de semnul rău că, din senin, corturile i s-au năruit deodată, dînd liber armatei în acele locuri ale Panoniei, pe care le desemnase pentru îngrijirea lor trupească şi pentru a avea parte de un oarecare răgaz, el însuşi, pentru a nu petrece fără rost şi dincolo de interesele alor săi nici acest răstimp care rămînea pînă la bătălia de purtat,

commodum abſumeret; ſtatuit, regnum legibus ſtabilire: arbitratus leges regno firmando non minus neceſſarias eſſe, quam arma. Igitur quum legibus ex æquo & bono publico conſcribendis, ſubditis in ordinem, quo viuerent, redigendis, operam daret: Reges & populi complures, partim nominis, fortitudinis, ac in rebus militaribus gloriæ ipſius fama, quæ totum fere iam penetrauerat orbem, pellecti: partim exiſtimantes, depoſita priore præferoci natura, eum iam ad mores ciuiliores conuerſum iri, atque regnum ſuum legibus firmaturum, hacque re aliquam præbiturum & continentiæ & iuſtitiæ ſuæ ſpeciem; ex diuerſis orbis regionibus indies ad eum confluebant: quos, vt externorum animos ſibi conciliaret, benigne excipiens, liberalibus donis onerabat. Inter quos *Valamirus*, Orientalium Rex Gothorum: *Hardericus*, Gepidarum Rex ſtrenuiſſimus, & ob res præclare geſtas inſignis: nec non *Dietmarus*, & *Vittimarus* ex Oſtrogothorum regulis: præterea populi Marchomanni, Sueui, Quadi, Heruli, Turingi & Rugii, militari virtute omnes præclari, Regis *Atilæ* Imperium atque ſocietatem vltro ſubierunt.

Eam legibus excolit

Eius imperium & ſocietatem multi ſubeunt populi.

§. III. *Atila* plurimis iam auctus victoriis, Regumque ac multorum populorum elatus Imperio, arbitrabatur non magni eſſe laboris totum Occidentem bello ſubiugare. Qui, vt partim opum ſua-

Detricus cum Ger-

a hotărît să consolideze regatul prin legi, gîndind că legile nu sînt mai puţin necesare întăririi stăpînirii, decît armele. Aşadar, în timp ce redacta lucrarea, elaborînd legi pentru dreptate şi înspre binele obştesc, determinîndu-şi supuşii la o ordine în care să trăiască, zi de zi veneau la el, din diferite părţi ale lumii, mai mulţi regi şi popoare atrase, în parte, de faima numelui, vitejiei şi gloriei sale în ale războiului, care străbătuse deja aproape întreaga lume, în parte socotind că, renunţînd la firea sa extrem de sălbatică de dinainte, el va dobîndi de-acum deprinderi mai omeneşti, îşi va consolida regatul prin legi şi, prin acest lucru, va oferi o anumită formă şi a cumpătării şi a [spiritului său de] dreptate; primindu-i cu bunăvoinţă, pentru a cîştiga de partea sa inimile celor din afară, îi încărca pe aceştia cu daruri alese. Dintre ei, Valamirus, regele ostrogoţilor, Hardericus, destoinicul rege al gepizilor, vestit pentru faptele sale strălucite, apoi, dintre micii regi ostrogoţi, Dietmarus şi Vittimarus, de asemenea, popoarele marcomanilor, suevilor, cvazilor, herulilor, turingilor şi rugiilor – toate însemnate prin virtute militară – s-au supus de bună-voie stăpînirii regelui Atila şi s-au aliat cu el.

3. Atila, cu [puterea] deja sporită prin mai multe victorii, mîndru că stăpînea regi şi numeroase popoare, socotea că nu ar fi un mare efort să subjuge prin război întregul Apus. Pentru a şi-i apropia, în parte

ſuarum oſtentatione, partim humanitate, beneficiis, & munificentia eos, qui nondum in ſui admirationem exciti erant, ſibi conciliaret, diem ſtatuit, quo non modo ſubditi, ſed etiam alii externi, quorum eſſet id faciendi animus, præſtita eis fide & ſecuritate ad ſe venirent. Quæ res fecit, vt multi mortalium ex longinquo populo ad ipſum vltro commearint. *Detricus* Veronenſis, quem cum *Materno* contra Hunnos rem infeliciter geſſiſſe, ſupra docuimus, cum plerisque Germaniæ, cui præerat, Principibus, benignitate admonitus *Atilæ*, ſponte ad eum venit. Quibus *Atila* ſumma humanitate ac beneuolentia appellatis, exceptisque, magna munera largitus eſt. *Detricus* animum *Atilæ* in ſe & ſuos comem atque beneuolum eſſe animaduertens, eum belli & rerum gerendarum ſuapte etiam natura auidum, ad arma ſuperiori primum Germaniæ, dein Galliæ inferenda accendit: quod eo facilius illi perſuadet, quod & Germaniæ & Galliæ populos præſidio vacuos eſſe, certo affirmat.

maniæ Principibus Atilæ ſocietatem petit.

Atila Detrici inſtinctu Germaniam inuadit.

§. IV. Igitur *Atila* ingenti & ſuorum & externorum, qui ad eum confluxerant, & quorum beneuolentiam atque fidem iam ſibi ſatis perſpectam eſſe arbitrabatur, conſcripto exercitu, ex Sicambria caſtra mouit. Exercitum eius ad quingenta millia armatorum, *Sabellicus* fuiſſe tradit. Ducto igitur milite per Au-

Copiæ Atilæ in Germanica expeditione.

prin etalarea bogăţiei sale, în parte prin omenie, binefaceri şi dărnicie pe cei care încă nu erau pătrunşi de admiraţie faţă de el, a stabilit o zi în care să vină la el, oferindu-li-se încredere şi siguranţă, nu numai supuşii [săi], dar chiar şi alţii din afară, care ar avea poftă să facă acest lucru. Faptul acesta a determinat ca mulţi muritori ai unor popoare îndepărtate să vină la el de bună-voie. Detricus Veronezul, despre care am arătat mai sus că purtase fără succes război, alături de Maternus, împotriva hunilor, a venit la el din proprie iniţiativă, cu mai toţi principii Germaniei – pe care o cîrmuia –, atras de bunătatea lui Atila. Celor ademeniţi de desăvîrşita omenie şi bunăvoinţă a sa şi celor care au aflat despre ea, Atila le-a împărţit cu generozitate daruri de preţ. Detricus, observînd că intenţiile lui Atila sînt prieteneşti şi binevoitoare faţă de el şi de ai săi, îl aţîţă pe el, care chiar şi prin însăşi firea sa [era] dornic de luptă şi de fapte, să-[şi] îndrepte armele mai întîi asupra Germaniei superioare, apoi asupra Galiei – lucru la care îl determină cu atît mai uşor, cu cît susţine cu certitudine că şi popoarele Germaniei şi cele ale Galiei sînt lipsite de apărare.

4. Aşadar Atila, adunînd o uriaşă armată şi dintr-ai săi şi din cei din afară, care i se alăturaseră şi a căror bunăvoinţă şi devotament considera că îi erau deja suficient dovedite, îşi scoate tabăra din Sicambria. Sabellicus relatează că oastea lui consta din aproximativ cinci sute de mii de oameni înarmaţi. Purtîndu-şi, deci, armata prin

Auſtriam, Bauariam, Sueuiam, & eas Germaniæ, quæ Rheni ac Danubii fontibus incluſæ ſunt, regiones: atque interim omnibus, quæ ei obuia erant, oppidis, partim propter rebellionem, & quod commeatu prohibebatur, viarumque anguſtiis vbique intercludebatur, funditus euerſis, partim in fidem acceptis, Conſtantiam verſus exercitum ducit.

Sigismundus Rex ad Baſileam ab Atila victus, fugatusque.

§ V. *Sigismundus*, eius regionis ea tempeſtate Princeps, non longe a Baſilea, ad Rheni ripam ſita, magnis copiis illi occurrit. Quem *Atila* cum exercitu pene omni facile proſternit, atque fugat. Hic fractus prælio, poſteaquam videt fortuna ac viribus *Atilæ* ſe eſſe longe inferiorem: non grauatim cum regno in deditionem eius concedit. Hinc auctus indies vi & opibus *Atila*, Argentinam, ad Rhenum pariter ſitam, obſidione circumſedit. Ea vrbs a nemine ante id tempus Imperatorum vi capta eſſe traditur. Hæc non multis poſt obſidionem diebus expugnata in prædam direptionemque datur millitum: omnibus ſtructuris, quæ in modum munitionis in ea erant ædificatæ, dirutis & demolitis. Mœnia illius in multis locis ſolo æquata ſunt, vti in memoriam nominis *Atilæ* cunctis mortalibus aditus libere pateret. Promulgatumque eſt ipſius iuſſu per præconem, ne muros demolitos viuo ſe incolæ reficere auderent.

Argentina capta.

Austria, Bavaria, Suevia şi prin acele teritorii care sînt cuprinse între izvorul Rinului şi cel al Dunării, o aduce către Constanţa, toate localităţile care îi erau în drum fiind pe parcurs, unele rase din temelii din cauza răzvrătirii şi pentru că refuzau să-i [dea] provizii, precum şi deoarece, datorită drumurilor strîmte, era peste tot incomodat [de ele], altele luate sub protecţia [sa].

5. Sigismundus, principele de atunci al acelui teritoriu, îi iese în întîmpinare cu numeroase trupe, nu departe de Basilea [Basel], situată pe malul Rinului. Atila îl nimiceşte uşor, aproape cu întreaga sa armată şi-l pune pe fugă. Acesta, înfrînt în luptă, după ce vede că este de departe depăşit de sorţii şi de puterea lui Atila, i se predă fără tevatură, cu ţară cu tot. Atila, sporindu-[şi] de-acum puterea şi bogăţia pe zi ce trece, împrejmuieşte în asediu Argentina, aşezată, de asemenea, pe Rin. Se spune că acest oraş nu a fost pînă atunci ocupat cu forţa de niciun comandant de oşti. Cucerit după puţine zile de asediu, este dat ostaşilor, ca pradă şi pentru jefuire, toate clădirile sale, care fuseseră ridicate aici în chip de fortificaţii, fiind distruse şi dărîmate. Zidurile sale au fost făcute în multe locuri una cu pămîntul, ca, în amintirea numelui lui Atila, să se deschidă cale de acces tuturor muritorilor. Şi s-a dat de ştire prin crainici, din porunca lui însuşi, ca locuitorii să nu îndrăznească a reface zidurile demolate, cît timp el va trăi.

rent. Hanc ob rem vrbi Alemannico vocabulo *Straſpurg* nomen inditum eſſe dicitur, quod ſonat, *Arx viæ.* *Argentina cur Straſpurg dicta.*

§. VI. Poſt hæc, traiecto Rheno, per Tulingos, Heduos & Sequanos, qui noſtra ætate Burgundi dicuntur, exercitum ductat. *Gundicarium* eorum Regem iam tum magnis viribus ſe *Aëtio* & *Theodorico* coniungere volentem, cum omnibus ſuis copiis iuſto conflictu interficit, deletque: qua parta inſigni victoria, multas Sequanorum & Galliæ munitas vrbes, opibus viribusque præſtantes (inter quas Lixouium, Beſontionem, Matiſconem, Lugdunum, Cabilonem, & Lingonum vrbem memorant) funditus euertit. Autor eſt *Sabellicus*, eum in Gallia Rhemenſes primo adortum eſſe: & *Nicaſium* eius vrbis Epiſcopum, de quo paulo poſt dicemus, virum moribus, vita, & ſanctitate illuſtrem, ibi iugulatum. Verum ſatis conſtat ex hiſtoria noſtrorum, Rhemenſium expugnationem, & *Nicaſii* mortem, poſt pugnam Catalaunicam eſſe factam. *Burgundiam & Galliam euertit.*

Se zice că, din acest motiv, oraşului i s-a pus în limba germană numele de *Strassburg*, care înseamnă *Cetatea drumului*.

6. Trecînd, după aceasta, Rinul, îşi conduce armata printre tulingi, hedui şi secvani, care în vremea noastră se numesc burgunzi. Pe Gundicarius, regele lor, care atunci voia deja să se alăture cu mari forţe lui Aëtius şi lui Theodoricus, îl ucide în luptă dreaptă şi îi nimiceşte toate trupele; obţinînd această însemnată victorie, distruge din temelii numeroase oraşe fortificate ale secvanilor şi ale Galiei, deosebite prin bogăţie şi putere (între care sînt amintite oraşele Lixovium [Luxeuil], Besontion [Besançon], Matiscon [Maçon], Lugdunum [Lyon], Cabilon [Chalon-sur-Saôn] şi Lingonum [Langrest].) Sabellicus scrie că în Galia el i-a atacat mai întîi pe reimsieni şi că aici a fost ucis episcopul acelui oraş, Nicasius, despre care vom vorbi ceva mai tîrziu – un bărbat strălucit prin obiceiurile, viaţa şi sfinţenia [sa], însă, din istoria alor noştri, reiese îndeajuns că asediul reimsian şi moartea lui Nicasius s-a întîmplat după bătălia catalaunică.

CAPVT V.

ATILA partem exercitus tertiam ad fines Hiſpaniæ populandos incaute mittit; THEODORICI, Hiſpaniarum & Galliæ Aquitanicæ Regis, ſocietatem armorum fruſtra ſollicitat. AETII patricii, Imp. VALENTINIANI Ducis, patria, virtus, & fortuna.

Atila copiarum partem in Hiſpaniam mittit.

Paulo ante quam *Atila* intima Galliæ penetraret, videns fortunam rerum omnium dominam, quoquo verſum tenderet, rebus ſuis victoriam polliceri: ſimul etiam arbitratus, neminem in Gallia obuium ſibi futurum, qui fortunæ & viribus ſuis reſiſtere poſſet: rem ſuam ſegnius ſolito agere, multitudini ſuæ plus iuſto fidere. Hac ex re, quoniam nondum de *Aetii* copiis aduerſum ſe iam conſcriptis certi quicquam acceperat, minore exercitu ſatis ſe munitum eſſe rebatur ad ea, quæ animo conceperat, perficienda. Tertiam igitur copiarum ſuarum partem ad fines Hiſpanicos diripiendos, depopulandosque mittit. Refert Chronicon noſtrum, hos Atilæ milites, Hiſpaniæ aliqua parte ferro igneque vaſtata, vsque ad Regulum Bæticæ Prouinciæ, cui nomen *Miromanno* fuiſſet, pe-

Miromannus Regu-

CAPITOLUL AL V-LEA

Atila trimite imprudent o treime a armatei [sale] pentru a devasta teritoriile Hispaniei; cere zadarnic sprijinul armatei lui Theodoricus, regele hispanilor şi al Galiei Aquitanice; patria, virtutea şi destinul patricianului Aëtius, căpetenie a împăratului Valentinianus

1. Cu puţin înainte de a pătrunde în interiorul Galiei, văzînd că soarta este stăpîna tuturor lucrurilor, că, oriîncotro s-ar îndrepta, îi promite izbîndă în toate ale sale, chiar crezînd că în Galia nu-i va sta în cale nimeni care să se poată opune norocului şi puterii sale, Atila îşi făcea planul mai uşuratic decît de obicei [şi] se încredea mai mult decît era cazul în mulţimea alor săi. De aceea, pentru că nu aflase încă nimic sigur despre trupele lui Aëtius, adunate deja împotriva sa, socotea că [şi] cu o armată mai mică este suficient de puternic ca să înfăptuiască ceea ce îşi pusese în gînd. Trimite, prin urmare, o treime a armatei sale pentru a jefui şi devasta teritoriile hispanice. Cronica noastră relatează că aceşti militari ai lui Atila, după ce au trecut prin sabie şi foc o parte a Hispaniei, au înaintat pînă la micul rege al provinciei Baetica, al cărui nume era Miromanus,

penetrauiſſe, eumque terrore Hunnorum, omnia cædibus longe lateque vaſtantium, vehementer perculſum, ex Hiſpali, vbi degebat, per fauces Gaditani freti in Africam elapſum fuiſſe. Id tamen pro comperto affirmare non auſim, quum & Galliam Aquitanicam, & Hiſpaniam eo tempore Viſigothos poſſediſſe conſtet. Nunc tempus admonet, vt quoniam in *Aëtii* mentionem incidimus, quæ de eius origine & fortuna acceperim, quam pauciſſimis referam. *Ius Bæticæ Hunnorum metu fugit.*

§. II. *Aëtius* ordine patricius, ex Doraſtana Myſiæ erat oriundus. Is initio ob virtutem, & rei bellicæ artes, ab *Honorio* Imperatore in locum *Conſtantii* copiis ſuis præfectus, multa præclara contra Burgundos, Francos, Halanos, virtutis ſuæ ediderat facinora. Poſtremo, quia Halanis, Vandalis & Sueuis, qui ad Emeritam, quæ ad Aram fluuium ſita eſt, conſederant, viribus impar, ad interiorem Hiſpaniam, ſiue metu hoſtium, ſiue quod tantæ multitudini ſuos non putauit temere obiiciendos, exercitum ſuum retraxerat: eum *Honorius* Imperio copiarum priuauit. In cuius locum *Caſtinum* quendam, magiſtrum militum, Scythici generis virum, ſuffecit. Hac *Aëtius* accepta contumelia Romam reuerſus, ſtatuit ruri vitam agere priuatam: in qua nihilo magis ab inimicorum ſuorum accuſatione tutus eſſe potuit. Itaque reus moliendarum rerum *De Aetii patricii origine, & geſtis.* *Præfectura ab Honorio priuatur.*

şi că el, adînc pătruns de groaza hunilor, care pustiau totul în lung şi în lat, s-a refugiat din Hispalis, unde zăbovea, în Africa, pe calea apei, prin strîmtoarea Gaditanus [Gibraltar]. Totuşi, nu aş îndrăzni să susţin drept sigur faptul acesta, deoarece se ştie că şi Galia Aquitană şi Hispania erau pe vremea aceea stăpînite de vizigoţi. Acum timpul ne îndeamnă ca, dacă am amintit de Aëtius, să redăm, cît mai pe scurt, cele ce-am aflat despre originea şi soarta acestuia.

2. Aëtius, de rang patrician, provenea din Dorsatana Moesiei. Acesta, aşezat, la început, de împăratul Honorius, datorită vitejiei şi iscusinţei în ale războiului, în fruntea oştilor sale, în locul lui Constantinus, săvîrşise nenumărate remarcabile fapte de vitejie împotriva burgunzilor, francilor [şi] alanilor. Apoi, pentru că, în inferioritate de forţă faţă de alani, vandali şi de suevii ce se stabiliseră la Emerita, care este situată pe rîul Ara, îşi retrăsese armata către Hispania interioară, fie de teama duşmanilor, fie socotind că nu trebuie să-i expună orbește pe ai săi unei asemenea mulţimi, Honorius l-a lipsit de comanda trupelor. În locul său l-a pus pe un oarecare Castinus, îndrumător militar, bărbat de neam scitic. Suferind această insultă, Aëtius, revenit la Roma, a decis să ducă la ţară o viaţă civilă, în care [însă], din cauza acuzaţiilor neprietenilor săi, nu a putut fi cu nimic mai în siguranţă.

Şi astfel, făcut vinovat

Aëtii fuga in Vngariam.

nouarum factus, mortem procul dubio euadere non poterat, ni fuga in Pannoniam occulte abiiſſet: vbi viuente *Honorio* commoratus, *Atilæ* & Hunnis charus erat, tam ob inſignes animi virtutes, quam quod omnem Italicarum rerum ſtatum Hunni ab eo didicerant. Hic igitur *Honorio* mortuo, & in locum ejus *Valentiniano* ſuffecto, Romam reuertitur; vnde ductus ad *Valentinianum*, *Placidiæ* matris ſuaſu, gratiæ & amicitiæ Cæſaris (*Caſtino*, quem in locum eius ſurrogatum fuiſſe ante memorauimus, in exilium miſſo) reſtituitur.

Galliæ a Valentiniano præficitur.

§ III. Huic *Aëtio Valentinianus* Galliam tuendam committit: pollicitus enim ei fuerat, ſe facile prohibiturum Hunnos, ne Pannoniæ fines egredi auderent. Igitur *Atila* cum his, quos ſupra diximus, Regibus & populis, Galliam, *Aëtio* magiſtratum eius gerente, primum inuadere ſtatuit: ſiue quod *Aëtius* promiſſa, quæ Hunnis de rebus Italiæ olim fecerat, minus ſeruaſſet: ſiue potius, quod Gallia deuicta, Italia, ad quam diripiendam iam pridem *Aëtii* hortatu animum intenderat, minori poſtea negotio ſe potiturum ſperaret. Occiſo igitur *Gundicario* Rege, ac euerſis, ut ſupra retulimus, oppidis Burgundiæ, ſecus Rhodanum flumen progreſſus, omnibuſque locis, quæ occurrebant demolitis, contendit Aureliam, urbem ad ripam Ligeris ſitam, eamque obſidet: cuius oppugna-

Aurelia obſidetur ab Atila.

de noi comploturi, nu ar fi putut scăpa de moartea sigură, dacă nu ar fi dispărut fugind pe ascuns în Panonia; zăbovind aici în timpul vieţii lui Honorius, îi era drag lui Atila şi hunilor, atît pentru deosebitele sale calităţi sufleteşti, cît şi pentru că hunii de la el aflaseră întreaga situaţie a treburilor din Italia. Murind, deci, acest Honorius şi fiind desemnat în locul său Valentinianus, el se întoarce la Roma, de unde, adus înaintea lui Valentinianus, cu sprijinul Placidiei, mama [acestuia], este reprimit în gratiile şi prietenia împăratului (Castinus, despre care am amintit înainte că fusese numit în locul său, fiind trimis în exil).

3. Acestui Aëtius îi încredinţează Valentinianus, înspre apărare, Galia, căci îi promisese că el va împiedica uşor ca hunii să îndrăznească a ieşi din hotarele Panoniei. Atila a hotărît, deci, să atace, cu acei regi şi acele popoare de care am vorbit mai sus, mai întîi Galia – a cărei guvernare o avea Aëtius –, mai puţin pentru că Aëtius nu şi-a ţinut promisiunile pe care le făcuse cîndva hunilor, în legătură cu situaţia din Italia, şi mai mult pentru că, odată înfrîntă Galia, spera că va putea apoi să pună stăpînire cu un efort mai mic pe Italia, la a cărei jefuire sufletul său năzuise deja de mai demult, la îndemnul lui Aëtius. Regele Gundicarius fiind, aşadar, ucis şi localităţile Burgundiei distruse, cum am relatat mai sus, înaintînd tot pe fluviul Ron şi nimicind toate ţinuturile care îi ieşeau în cale, se îndreaptă către Aurelia [Orléans] – oraş aşezat pe malul Ligerei [Loarei] – şi o asediază;

gnationi quum totis intenderet viribus, tum primum certior eſt factus, *Aëtium* ſollicitare Reges & populos, uti magna vi contra ſe tenderent. Ea res *Atilæ* præter exſpectationem accidit. Quare veritus, ne *Aëtius*, quod iam factum erat, *Theodoricum* Gothorum occidentalium Regem, cum quo iam pridem grave ſuſceperat bellum, ſibi conciliaret: ſtatuit animum *Theodorici*, Hiſpaniarum & Galliæ Aquitanicæ tenentis Imperium, an ad ſeppellicere poſſet, ſollicitare. Mittit igitur ad eum legatos, qui dicerent, ſe veniſſe in Galliam, magis ut Regum populorumque amicitiam, quam inimicitias quæreret. Nihil aut præclarius, aut ad Imperia diu conſeruanda tutius ſibi viſum, quam beneficio & beneuolentia, ubi eius ſit facultas, animos Regum ſibi fauentes facere. Igitur in primis ſe cupere amicitiam & fœdus cum eo inire, ab omni bellorum motu eum abeſſe: ſibi cum ſolis Romanis belli eſſe cauſam, qui ab initio Hunnis infenſi ſemper fuiſſent.

Atilæ legati ad Theodoricum Regem, fruſtra ſocietatem eius ſollicitantes.

§. IV. His *Theodorico* fruſtra recitatis, legati re infecta reuertuntur. Nam iam antea *Aëtius*, ſuſpicatus *Atilam Theodorici* ſocietatem affectaturum, ipſe prior in amicitiam ſuam, bellique communionem, illum traxerat, partim promiſſis, partim antiqui inter Hunnos & Gothos odii commemoratione: „Gentem Gothicam ma„gna olim ab Hunnis contumelia, ſimulque

în timp ce-şi concentrează toate puterile asupra cuceririi acestuia, este anunţat întîia oară că Aëtius cheamă regii şi popoarele să se îndrepte împotriva lui cu o mare forţă. Acest lucru se întîmplă împotriva aşteptărilor lui Atila. De aceea, temîndu-se ca nu cumva Aëtius să şi-l alăture, cum o mai făcuse, pe Theodoricus, regele vizigoţilor, cu care [el] se angajase deja înainte într-un cumplit război, hotărăşte să apeleze la bunăvoinţa lui Theodoricus, care deţinea stăpînirea Hispaniei şi a Galiei Aquitanice, dacă ar putea să şi-l ademenească. Prin urmare, trimite la el soli, care să-i spună că el a venit în Galia ca să caute mai degrabă prietenia regilor şi a popoarelor decît duşmănii. Că nimic nu i se pare nici mai măreţ, nici mai sigur pentru păstrarea îndelungată a imperiului, decît să obţină, acolo unde există posibilitatea, prin binefaceri şi bunăvoinţă, o atitudine favorabilă pentru el din partea regilor. Că doreşte, aşadar, să lege în primul rînd cu el prietenie şi alianţă, că orice pornire războinică este departe de el, că are pricină de război doar cu romanii, care de la început au fost mereu potrivnici hunilor.

4. Acestea fiind zadarnic redate lui Theodoricus, solii se întorc cu sarcina neîndeplinită. Căci Aëtius, bănuind înainte deja că Atila va urmări alianţa cu Theodoricus, îl atrăsese el însuşi în prietenie şi în asociere de război, parţial prin promisiuni, parţial amintindu-i vechea ură dintre huni şi goţi, tot spunîndu-i că neamul goţilor a suferit odată, din partea hunilor, o mare jignire şi, totodată,

Aëtii apud Theodoricum oratio fœdus eius petentis.

„ ignominia esse affectam dictitans. Maiores ipsius a suis sedibus illorum rabie expulsos: Hunnos fecisse, ut extorres Gothi patria virtute nouas sibi sedes in Gallia Hispaniisque quærerent: jam instare iterum, ut his quoque, quas olim virtute pararant, sedibus, eos deturbarent. Venisse nunc *Atilam* eo consilio in Galliam, ut & Gothorum & Romanorum Imperium per summum eorum dedecus, ni rebus suis una prospiciant, simul armis occupet. Proinde nunc esse a Diis datam occasionem, qua antiqua Gothis illata a barbaris iniuria & calamitas vindicetur, qua Hunnorum ferocia atque superbia refrenari possit. Id autem factu esse facillimum, si vires *Theodoricus* suas, viribus Romanorum coniungat: se omnibus modis curaturum, ni solus sibi deesse malit, ut, se duce, veteres maiorum suorum iniurias, Diis fauentibus, sit vindicaturus, atque Galliam a barbarorum tyrannide liberaturus„ Hac oratione *Theodoricus* Rex, simul memoria antiquæ etiam inimicitiæ permotus, se *Aëtio* belli socium contra Hunnos pollicetur: hisque conditionibus fœdus cum illo firmat, ut paribus viribus, communique impendio bellum Hunnicum sint administraturi, & confecturi.

CA-

dezonoare. Că strămoşii săi au fost izgoniţi din aşezările lor [tocmai] de furia acestora, că hunii au făcut ca, fugari, goţii să-şi caute, prin străbuna lor vitejie, noi sălaşuri în Galia şi Hispania, că sînt deja din nou pe cale să-i gonească şi din aceste ţinuturi, pe care le-au obţinut cîndva vitejeşte. Că Atila a venit acum în Galia cu gîndul să ocupe cu armata deodată şi imperiul goţilor şi pe cel ai romanilor, spre cea mai mare dezonoare a lor, dacă nu se îngrijesc împreună de soarta proprie. De aceea, acum le este dat de zei prilejul prin care să răzbune vechea nedreptate şi nenorocire adusă de barbari asupra goţilor [şi] prin care să poată înfrîna sălbăticia şi trufia hunilor. De altminteri, este foarte uşor de făcut acest lucru, dacă Theodoricus îşi uneşte forţele cu forţele romanilor; el se va îngriji în orice chip – de nu preferă el însuşi să-l lase de izbelişte – ca jignirile cele vechi ale străbunilor lor să fie răzbunate sub conducerea lui şi cu ajutorul zeilor, iar Galia să fie eliberată de tirania barbarilor. Regele Theodoricus, mişcat de această cuvîntare, în acelaşi timp şi de amintirea vechii duşmănii, promite să-i fie lui Aëtius aliat împotriva hunilor şi întăreşte legătura cu el prin aceste condiţii: ca războiul hunic să fie condus şi să aibă loc cu forţe egale şi cu cheltuieli comune.

CAPUT VI.

ATILA contra THEODORICUM & AETIUM cum exercitu profectus, vaticinio eremitæ cuiusdam christiani & aruspicum etiam suorum portentis ab ineundo infelici prælio frustra deterretur; parique successu operientem in campis Catalaunicis AETIUM eludere tentat.

POsteaquam *Atila* de *Theodorici* & *Aëtii* fœdere a suis legatis sit certior, putavit ulterius non esse sibi cunctandum: sed sine mora hostibus obuiam prodeundum, ne mora & cunctatione inimicorum vires ex finitimis populis magis ac magis indies crescerent. Igitur soluta obsidione Aureliana, cum exercitu adversum hostes ire properat: eo fretus consilio, ut eos incautos, imparatosque adoriatur. Dum iter faceret, repertus a suis in præcipitio ardui cuiusdam montis Eremita quidam, qui, ut a mundanis procul tumultibus, in Dei ministerio vitam tranquillam ageret, eo loci tugurium vile extruxerat, ad *Atilam* ducitur. Huius adventu Rex multum lætatus, scisscitatur quisnam hominum esset, cuius DEI cultum obseruaret, quid in loco aspero vitam sibi agendam decreuisset? quem si-

Atila in Aëtium & Theodoricum mouet.

Eremita vates ad Atilam per milites ducitur.

CAPITOLUL AL VI-LEA

Atila, pornind cu armata împotriva lui Theodoricus şi Aëtius, zadarnic este prevenit de prorocirea unui ascet creştin şi chiar de semnele augurilor alor săi că merge la un război nenorocit şi încearcă să-l sfideze în Cîmpiile Catalaunice pe Aëtius, [cel] acoperit de o glorie pe măsura lui

1. După ce Atila a fost vestit de trimişii săi despre alianţa lui Theodoricus şi Aëtius, a considerat că nu mai are voie să întîrzie, ci trebuie să-şi întîmpine vrăjmaşii fără preget, ca nu cumva, datorită zăbavei şi tergiversării, forţele inamicilor să sporească, pe zi ce trece, mai mult şi mai mult, de la popoarele învecinate. Renunţînd, aşadar, la asediul [oraşului] Aureliana, se grăbeşte să meargă cu armata împotriva duşmanilor, bizuindu-se pe gîndul de a-i ataca în timp ce sînt lipsiţi de apărare şi nepregătiţi. În vreme ce-şi croiau drum pe povîrnişul abrupt al unui munte, fiind găsit de ai săi un călugăr care, ca să ducă un trai liniştit în slujba Domnului, departe de vacarmul lumesc, îşi încropise în acel loc o umilă colibă, este adus la Atila. Regele, bucurîndu-se mult de sosirea acestuia, îl descoase ce fel de om este, cărui zeu îi slujeşte, de ce a hotărît să-şi ducă viaţa într-un loc [atît de] anevoios, ce

bi Dii euentum belli promitterent? is poſt diuturnum ſilentium, veluti numine afflatus diuino, Regi reſpondet:
„ Se hominem Gallum eſſe, & cultorem illius DEI, quem Chriſtiani
„ in perſona trinum, in ſubſtantia tamen & diuinitate unicum vere & ſancte colerent: ac illum, unde abductus eſſet, elegiſſe habitationis ſuæ
„ locum, ut a terrenis tumultibus ſeiunctus, DEO ipſi, cuius nomen profiteretur, carne ratione ſubacta, &
„ vigiliis, abſtinentiaue macerata, quietiori mente famulari, illiusque legem meditari, & præcepta ſervare
Vaticinium Eremitæad Atilam. „ poſſet. Quod vero, *inquit*, fortiſſime
„ Regum me cogis, ut DEI voluntatem
„ tibi aperiam, tuique conſilii euentum:
„ etſi illius, qui res mortalium omnes
„ manu ſua continet, minimus ſim vermiculus, ut non ſit poſſibile quempiam
„ illius immenſa conſilia comprehendere: tamen ne arbitreris voluntatis
„ DEI mei, quem tu ignoras, cuius religionem, populos cultui eius deditos,
„ perſequi in animum induxiſti, me,
„ quatenus eius ſinit benignitas, ex omni parte eſſe ignarum: non ſis neſcius, DEum ipſum ob flagitia ſui populi irritatum, qui ut eos a juſtitia &
„ vera religione ad impietatem prolapſos, ambitione, ſuperbia, iniuſta imperandi libidine accenſos, pauperum
„ oppreſſione plenos, nulli magis rei
„quam

sorţi de luptă îi promit lui zeii. Acela, după o îndelungată tăcere, răspunde regelui, ca inspirat de puterea divină, că el este gal de neamul său şi îl cinsteşte pe acel zeu, pe care creştinii îl venerează sincer şi cu sfinţenie în întreita sa persoană, în, totuşi, unica sa substanţă şi divinitate, şi că şi-a ales drept sălaş acel loc de unde l-au adus ca, despărţit de zarva lumească, să poată sluji cu trupul supus raţiunii şi călit în veghe şi abstinenţă, cu mintea mai liniştită, însuşi Zeului al cărui nume îl mărturiseşte, să poată cugeta la legea Aceluia şi respecta poruncile Lui. „Iar pentru că-mi ceri – zise –, preaputernice între regi, să-ţi dezvălui voinţa lui Dumnezeu şi sorţii hotărîrii tale, deşi sînt cel mai neînsemnat vierme al Celui Care ţine în mîna sa toate cele ale muritorilor, încît nu este posibil a pătrunde ceva din nemărginita Sa înţelepciune, totuşi, ca să nu crezi că eu nu sînt în nicio măsură cunoscător, cît îngăduie bunătatea Sa, al voinţei Dumnezeului meu, pe Care tu Îl ignori, a Cărui religie [şi] popoarele pătrunse de credinţa Sa tu ţi-ai pus în gînd să le persecuţi, află că Însuşi Dumnezeu, mîniat pentru păcatele poporului Său, pentru ca pe cei căzuţi de la dreptate şi de la crezul cel adevărat în necredinţă, pe cei mînaţi de ambiţie, trufie, neîndreptăţită sete de putere, pe cei poftind asuprirea celor săraci, pe cei dedaţi la nimic altceva

„ quam bello inteſtino deditos, voluptate & corporis delitias ratione neglecta quærentes, turpis lucri avidos, proborum virorum contemptores, adulatoribus, pernitioſis tum Principum tum regnorum procul dubio everſoribus, aliisque aurium oblectamentis plusquam veritate & honeſtis ſtudiis gaudentes, aliis etiam facinoribus ſceleſtis contaminatos, & rebus omnibus impiis obnoxios, ad modeſtiam, humilitatem, temperantiam, iuſtitiam, charitatem, pacemque mutuam, continentiam, liberalitatem in pauperes, ad æſtimationem proborum, ad veritatem (quæ & Regum & Imperii eſt conſervatrix) audiendam, & ſtudia recta, aliasque virtutes, & verum ſui cultum (qui præcipue in fide & charitate erga ipſum atque proximum noſtrum conſiſtit) iuſtamque vitam te ſtimulante reducat, gladium ſuum in manus tuas nunc dedit. Tu enim DEI es flagellum, ad vitia Chriſtiani populi corrigenda miſſus. Hunc a te, reverſo ad ſanitatem ſuo populo, dum volet, rurſus auferet, & alteri pro ſuo arbitrio tradet. Te tantiſper tua hac potentia terrena uti patietur, dum ei viſum fuerit: qui ut certus ſis, cogitatus, conſilium, & vires tuas, præter DEI arbitrium, nihil roboris habituras: omniaque non modo terrena, ſed etiam cœleſtia in ipſius

Quod populum Chriſtianum ob peccata DEI permiſſu ſit flagellaturus.

Atila DEI flagellum.

decît războiului civil, pe cei tînjind, prin sfidarea înţelepciunii, la desfătare şi plăceri trupeşti, pe cei lacomi de cîştiguri ruşinoase, pe dispreţuitorii oamenilor cinstiţi, pe cei pe care îi bucură mai degrabă linguşitorii – fără îndoială, primejdioşi vătămători atît ai principilor, cît şi ai regatelor – şi cei care le cîntă-n strună altora la urechi, decît adevărul şi îndeletnicirile cuviincioase, pe cei pîngăriţi chiar şi cu alte blestemate ticăloşii şi pe vinovaţii de toate nelegiuirile să-i readucă, prin tine îmboldiţi, la modestie, măsură, dreptate, afecţiune şi înţelegere reciprocă, la cumpătare, dărnicie faţă de cei nevoiaşi, la preţuirea celor cinstiţi, la respectarea adevărului (care salvează şi regi şi stăpîniri) şi la preocupări drepte şi alte virtuţi, precum şi la credinţa Sa cea adevărată (care constă mai cu seamă în încredere şi bunătate faţă de noi înşine şi faţă de aproapele nostru) şi la o viaţă dreaptă, a pus acum sabia Sa în mîinile tale. Căci tu eşti biciul lui Dumnezeu, trimis întru spălarea păcatelor neamului creştin. Ţi-o va lua din nou, dacă va vrea, după revenirea poporului Său la calea cea dreaptă, şi o va da, după placul Său, altcuiva. Atît îţi va îngădui să te foloseşti de această putere pămîntească a ta, cît Îi va fi în voie, ca să fii convins că, fără voinţa lui Dumnezeu, nici cuget, nici înţelepciune, nici forţe, nicio putere nu vei avea şi că toate, nu doar cele lumeşti, ci chiar şi cele cereşti,

Romanis ſuccubiturus.

„ nutu eſſe poſita, aſtrorum portenta te
„ animadvertiſſe exiſtimo. Hoc prælio,
„ quod contra Romanos facturus es,
„ eris inferior; non tamen potentia, &
„ Imperium tuum e manibus tuis mox
„ elabetur: ſed eo ad id temporis uſu-
„ rus es, quoad DEus, ut populus ſuus
„ ad meliorem, te urgente, redeat fru-
„ gem, tibi conſtituit.

Aruſpices cum Eremitæ vaticinio conueniunt.

§. II. *Atila* ubi Eremitæ verba accepit, admiratus homunculi huius tam ſapientem eloquentiam, inopinato tamen perculſus nuntio, jubet eum amoveri, & in cuſtodia ob prudentiæ reuerentiam honeſta ſeruari: donec ab aruſpicibus, vatibusque ſuis, quorum magnus apud eum id temporis erat numerus, de rerum ſuarum eventu certiora intelligeret. Accerſitis igitur illis, quid de prælio futuro ſentiant, percontatur. Hi extis pecorum pro ſua diſciplina inſpectis, vaticinia Eremitæ vera eſſe affirmant. Addunt ad hæc, Ducem hoſtium prælio caſurum. Proinde licet *Atila* animo erat ſollicitus de adverſo futuri prælii eventu, maluit tamen fortunæ ſe committere, & extrema omnia experiri, quam terga vertere, ac virtutis ſuæ gloriam fœda fuga dedecorare. Eremita donato, & in tugurium ſuum, ex quo abductus erat, remiſſo, cum toto exercitu ſuo campum Catalaunicum verſus, ubi *Aëtius* & *Theodoricus* cum *Sangibano* Alanorum, & *Meroueo* Francorum Regibus, atque populo-

Mouet in Aëtium & Theodoricum Aëtius multis auctus copiis Atilam in agris Cata-

depind de un semn al Lui Însuşi – cred că ai băgat de seamă prevestirile astrelor. În acest război, pe care ai de gînd să îl porneşti împotriva romanilor, vei fi întrecut; totuşi, puterea şi imperiul tău nu-ţi vor scăpa din mîini curînd, ci vei dispune de ele, pînă cînd Dumnezeu ţi le-a hărăzit, ca poporul Său să se întoarne, de tine constrîns, la o chibzuinţă mai bună."

2. Atila, cum pricepe vorbele călugărului, uimit de atît de alesul dar al cuvîntului la acest omuleţ, însă totuşi tulburat de neaşteptata veste, porunceşte ca el să fie luat şi, din respect pentru înţelepciunea lui, ţinut sub pază cuviincioasă, pînă cînd află ceva mai sigur despre desfăşurarea lucrurilor sale de la prorocii şi profeţii săi, al căror număr era mare în acea vreme preajma sa. Chemîndu-i, deci, pe aceştia, îi întreabă ce presimt despre războiul ce urmează să aibă loc. Ei, cercetînd după ştiinţa lor măruntaiele animalelor, spun că prorocirile călugărului sînt adevărate. Adaugă la acestea că, în luptă, comandantul duşmanilor va pieri. Atila, prin urmare, deşi era neliniştit în sinea lui pentru deznodămîntul potrivnic al viitoarei bătălii, a preferat totuşi să îşi încerce norocul şi, decît să se întoarcă din drum şi să pîngărească printr-o fugă ruşinoasă laurii vitejiei sale, să recurgă la tot ce-i mai rămăsese. După ce oferă daruri sihastrului şi-l trimite înapoi la coliba sa de unde fusese adus, îşi croieşte în grabă drum, cu întreaga sa armată, spre Cîmpia Catalaunică, unde Aëtius şi Theodoricus se adunaseră cu regii alanilor şi francilor, Sangibanus şi Meroveus,

pulorum, Burgundorum, Francorum, quibus *Meroueus* Rex præerat, Lucianorum, Armoricorum, Saxonum, Ripariolorum, Brigonum, Lambrionum, Sarmatarum, Lutetianorum & Britannorum, odio potius *Atilæ* quam amicitia *Aetii* concitatorum, magnis copiis conuenerant, celeri contendit itinere. Quo dum peruenit, edoctus hoſtium numerum longe, quam antea credidiſſet, maiorem eſſe, tum primum facti ſui pœnitere cœpit, quod exercitus ſui tertiam partem Hiſpaniam verſus miſiſſet. Dum igitur hæ ſuæ copiæ ad ſe reuerti poſſent, bellum ducere, trahereque conſtituit. Ita caſtris ſuis, decem illis, de quibus ſupra diximus, curruum falcatorum millibus, ediſciplina militari firmatis, prætexto pacis mutuo tractandæ legatos ad *Aëtium* inducias petitum mittit. Is, tum quod conſilii *Atilæ* non omnino ignarus erat, tum quod tot Regum, populorum ac nationum viribus plus juſto fidebat, inducias ſe ullas daturum negat. Animus *Atilæ*, etſi inter ſpem & metum varie agitabatur, reuoluens identidem ſecum, ſuorum præ hoſtium multitudine paucitatem: ſimul etiam Eremitæ ac aruſpicum ſuorum vaticinia: tamen Ducis hoſtium interitu, quem vates prædixerant, ſemet conſolabatur, animumque ſubtrepidum ſpe aliqua ſubleuabat, arbitratus *Aëtium* proculdubio ea pugna interiturum. Itaque exercitus etiam ſui quouis diſcrimine, belli

launicis operiur.

Atilæ legati ad Aëtium irito pacem petentes.

şi cu marile trupe ale popoarelor burgunzilor [şi] francilor, în fruntea cărora era regele Meroveus, cu ale lucianilor, armoricilor, saşilor, ripariolilor, brigonilor, lambrionilor, sarmaţilor, luteţianilor şi britanilor, stîrnite mai mult de ura faţă de Atila, decît de prietenia cu Aëtius. Atunci cînd ajunge aici, aflînd că numărul duşmanilor este cu mult mai mare decît ar fi crezut înainte, începe, pentru prima dată, să regrete fapta sa că îşi trimisese o treime a armatei în Hispania. Aşadar, pînă să poată reveni la el aceste trupe ale sale, hotărăşte să poarte războiul şi să-l lungească. Astfel, tabăra sa fiind întărită, prin ştiinţă militară, cu zece mii de care cu coase, despre care am vorbit mai sus, cu pretextul tratativelor reciproce de pace, trimite la Aëtius soli care să ceară armistiţiu. Acesta, pe de o parte, pentru că nu-i era cu totul necunoscută intenţia lui Atila, pe de alta, pentru că se încredea în forţele atîtor regi, popoare şi neamuri mai mult decît se cuvenea, refuză să acorde orice armistiţiu. Cu toate că sufletul lui Atila se zbătea în fel şi chip între speranţă şi teamă, tot frămîntînd în sinea lui puţinătatea alor săi faţă de mulţimea duşmanilor şi, în acelaşi timp, chiar şi prezicerile pustnicului şi ale prorocilor săi, totuşi se mîngîia cu pieirea comandantului vrăjmaşilor, pe care prorocii o prevestiseră, şi inima zbuciumată i se consola cu o oarecare speranţă, socotind că Aëtius va cădea, fără îndoială, în acea luptă. Şi astfel, cu toată inferioritatea armatei sale,

belli ſubire fortunam conſtituit, modo *Aëtium*, ut ipſe ſperabat, interfectum conſpiceret. Multa prodigia huius prælii atrocitatem pronunciarunt. Luna binam eo anno paſſa eſt eclipſim: plurimæ urbes repentino terræ motu corruerunt: cœlum cruento hiatu apertum, mutuis haſtis ignitis id oblique ſcindentibus; viſus præterea cometes aliquot noctibus radios ſuos Occidentem verſus porrigens. Quibus oſtentis multi mortales terrebantur: & non *Atilam* tantum, ſed etiam *Aëtium* & *Theodoricum* magna inceſſerat cura, res ſuas, quam diligentiſſime fieri poſſet, ad futurum conflictum præparandi, utrisque utpote rem ſuam ſuperiorem futuram ſperantibus. In campum igitur Catalaunicum ſiue Mauriacum, quem haud procul a Tholoſa in longitudinem ducentis, in latitudinem vero ſeptuaginta protendi leucis *Sabellicus* tradit, magna tendit feſtinatione. Quo dum perveniſſet, concione conuocata, hæc ad milites hortandos verba loquutus eſt.

CA·

decide să înfrunte sorţii bătăliei, numai să-l vadă pe Aëtius ucis, precum însuşi nădăjduia. Cruzimea acestui război o prevestiseră multe semne. În acel an, Luna a trecut prin două eclipse; foarte multe oraşe s-au năruit dintr-odată, din cauza unui cutremur de pămînt; cerul, brăzdat înclinat de săgeţi de foc întretăiate, s-a deschis într-un hău sîngeriu; [vreme de] cîteva nopţi, s-a văzut, de asemenea, o cometă îndreptîndu-şi razele către Apus. Mulţi muritori se îngrozeau de aceste arătări şi nu numai pe Atila, dar chiar şi pe Aëtius şi Theodoricus îi cuprinsese o mare grijă de a-şi pregăti treburile pentru viitoarea bătălie cît se poate mai atent, amîndoi sperînd că va fi în avantaj cauza proprie. Aşadar, [Atila] se îndreaptă în mare grabă spre Cîmpia Catalaunică sau Maură, despre care Sabellicus susţine că se întinde, nu departe de Tholosa [Toulouse], pe o lungime de două sute şi pe o lăţime de şaptezeci de mile galice. După ce a ajuns aici, convocînd adunarea, rosti aceste cuvinte pentru îmbărbătarea soldaţilor.

CAPVT VII.

Adlocutio ATILÆ ad milites ante prælium in campis Catalaunicis commissum; acierum descriptio, pugnæ item atrocissimæ & cladis plane memorabilis vtrinque acceptæ.

„ Res ipsa hortatur, commilitones & socii fortissimi, hodierno die me apud vos verba facere. Ea enim tam ardua est & necessaria, vt nisi velimus opes, facultates, & salutem nostram in apertum discrimen ponere, summam eius curam nos habere oporteat. Nam quod omnibus ætatis nostræ temporibus, acrius, vrgentius & periculosius propositum fuit nobis negotium, quam nunc, vbi de regno, salute & vita nostra agitur? non sum dubius de vestra, milites optimi & socii fidissimi, in rebus gerendis fortitudine, animi constantia, omniumque rerum aduersarum incredibili patientia. Quod enim hisce oculis in multis dubiis & periculosis rebus intuitus sum, de eo vix me animo hæsitare conuenit. Nam prætermissis omnibus aliis vestris facinoribus, superioribus annis magna fortitudine editis: quid rerum & arduarum & difficilium

Atilæ oratio ad milites ante pugnam Catalaunicam. Exordium. Beneuolentia ab ipsa re.

A personis militum.

CAPITOLUL AL VII-LEA

Cuvîntarea lui Atila către militari înaintea bătăliei care a avut loc în Cîmpiile Catalaunice; descrierea fronturilor, de asemenea, a cumplitei lupte şi a nenorocirii de-a dreptul istorice suferite de ambele părţi

1. „Situaţia însăşi [mă] îndeamnă, prea viteji tovarăşi de arme şi aliaţi, să vă adresez astăzi [aceste] cuvinte. Fiindcă este atît de gravă şi de inevitabilă, încît, dacă nu vrem să expunem puterea, avutul şi integritatea noastră unui vădit pericol, trebuie să le purtăm cea mai mare grijă. Căci ce răspundere a fost vreodată în vremea noastră mai hotărîtoare, mai apăsătoare şi mai primejdioasă decît [cea de] acum, cînd este în joc regatul, soarta şi viaţa noastră? Nu mă îndoiesc de vitejia voastră în purtatul luptei, destoinici oşteni şi preadevotaţi aliaţi, [nici] de statornicia sufletului vostru sau de incredibila voastră rezistenţă în toate încercările. Căci abia dacă se cuvine să nu dau crezare celor ce am văzut cu ochii mei în numeroase situaţii de cumpănă şi primejdie. De fapt, lăsînd la o parte toate celelalte isprăvi ale voastre din anii trecuţi, duse la bun sfîrşit cu un mare curaj, ce momente mari şi grele

„ ficilium per Germaniam vniuerſam,
„ atque alias hoſtiles terras, per quas
„ nobis armatis proficiſcendum erat,
A perſona ſua. „ non forti animo ſuperauiſtis? licet
„ autem id veſtrapte virtute effeceritis,
„ nonnullum tamen etiam mea præſen-
„ tia, & rerum omnium difficilium pa-
„ tiendarum ſocietas, ſtimulum virtutis
„ edendæ vobis addiderunt. Quid enim
„ vnquam curarum, quid laboris, quid
„ periculi, ſi quod nobis omnibus for-
„ tuna obtulerit, non pari animo vo-
„ biſcum vna ſubierim? quæ res me vn-
„ quam proſpera elatiorem fecerit? non
„ vt Ducem & Imperatorem iure opti-
„ mo facere conuenit, me vobis prætu-
„ li: ſed in omni vtriusque fortunæ
„ euentu æqua vobiſcum ſum vſus con-
„ ditione. Quarum rerum cauſa non
„ arbitror opus eſſe, neque tempus pa-
„ titur, multis me vos ad ea hortari,
„ ad quæ ipſa neceſſitas, durum mor-
„ talium telum, vos ſuapte natura im-
Propoſitio. „ pellere debet. Quam potens hoſtis,
„ ſocii fortiſſimi, nunc nobis obiectus
„ ſit, qua multitudine, quibus apparati-
„ bus, conſiderate. Quid opportunita-
„ tis commoditatisue hoſtes ad pugnan-
„ dum habeant, omnium maxime vide-
„ tis: vtpote intra regnum ſuum, in
„ patria, in domeſticis ſedibus conſtitu-
„ ti. Contra, quo nos præ illis ſimus
„ numero, quam dubium ſit in ſolo ho-
„ ſtili manum conſerere, quemque ve-
„ ſtrum

nu aţi depăşit cu inima vitează în Germania întreagă şi pe alte pămînturi vrăjmaşe, pe unde trebuia să trecem cu arma în mînă? Dar, cu toate că aţi făcut-o prin însăşi virtutea voastră, totuşi, chiar şi prezenţa mea şi faptul că v-am fost părtaş în toate greutăţile pe care a trebuit să le îndurați v-au adăugat un imbold de a da dovadă de vitejie. Căci ce griji, ce cazne, ce primejdii, pe care soarta ni le-a adus în cale nouă tuturor, nu am întîmpinat vreodată în rînd cu voi, cu aceeaşi dîrzenie? Ce succes m-a făcut vreodată mai trufaş? Nu v-am privit de sus, cum se cuvine să o facă, cu totul îndreptăţit, o căpetenie şi un comandant, ci, în întreaga împlinire a destinului, cum va fi fost –, m-am considerat de acelaşi rang cu voi. Din cauza acestor lucruri, nu cred că este necesar, şi nici timpul nu îngăduie, să vă îndemn pe îndelete la cele la care trebuie să vă determine, chiar prin firea lucrurilor, nevoia însăşi – bici neîndurător pentru muritori. Preaviteji camarazi, priviţi ce inamic puternic avem acum în faţa noastră, cît de numeros şi ce înarmat! Dintre toţi, voi vedeţi cel mai desluşit ce şanse sau avantaje au duşmanii [noştri] în luptă, ca unii care se află în propriul regat, în patria şi în aşezările locuite de ei. Dimpotrivă, fiecare din voi trebuie să cîntărească bine în suflet în ce număr ne găsim noi faţă de ei, cît de îndoielnic este a te măsura cu cineva în luptă

„ ſtrum animo bene perpendere neceſ-
„ ſe eſt. Hodierno die vel victoria, *Aneceſſita-*
„ diis bene iuuantibus, præclara nobis *te.*
„ acquirenda eſt, ni in ſeruitutem mor-
„ te acerbiorem deuenire malimus: vel
„ omnibus ad vnum vsque moriendum.
„ Eo loci progreſſi ſumus, commilito-
„ nes integerrimi, vt non niſi virtute
„ & armis hinc euadendi detur nobis
„ poteſtas. A fronte hoſtes nos vrgent:
„ a dextra Ligeris flumen obſtat: a læua
„ Rhodanus: poſt nos oppidani, & reli-
„ qua Gallicanæ gentis colluuies, itinera,
„ per quæ venimus, arcta obſident, atque
„ prælii huius exitum præſtolantur, præ-
„ dæ noſtræ inhiantes. Quod ſi per- *Anthypo-*
„ ſuaſum eſſet animo, intra munimenta *phora.*
„ nos continere, & ordinibus noſtris
„ bene firmatis, paulatim retrocedere:
„ quid ea ſpecie fugæ, gloriæ noſtræ
„ iam multis maximisque victoriis par-
„ tæ, eſſet indignius? quid inhoneſtius?
„ quid nobis turpius? quid Scythico
„ nomini, vniuerſo orbi formidabili, mi-
„ nus conueniens? quid maiorum no-
„ ſtrorum virtutibus & fortitudini ma-
„ gis aduerſum? ſatius ſemper habitum *Ab honeſto.*
„ eſt, & pulchrius, cum dignitate gloria-
„ que mori, & maiorum noſtrorum ma-
„ nes inuiſere, quam imbellium atque
„ ſocordium more, hoſtes noſtros tur-
„ pi fuga deuitantes, infamem & dede-
„ core plenam agere vitam. „

§. II.

pe pămînt străin. Astăzi trebuie ori să cîştigăm, cu ajutorul zeilor, o strălucită victorie, dacă nu vrem, mai degrabă, să ajungem într-o robie mai cruntă decît moartea, ori să murim cu toţii, pînă la unul. [Aşa] am venit în acest loc, prea cinstiţi confraţi de arme, încît să nu avem putinţa de a pleca de aici, decît prin vitejie şi cu armele. Din faţă ne ameninţă duşmanii, la dreapta ne stă în cale riul Ligeris, la stînga, Ronul, în urma noastră localnicii şi celelalte spălături ale neamului galic închid strimtele căi pe care am venit şi pîndesc sfîrşitul acestei bătălii, lacomi de prada noastră. De aceea, dacă ne-am hotărî să ne menţinem între parapete şi, strîngîndu-ne bine rîndurile, să ne retragem treptat, ce ar fi mai nedemn de gloria noastră, dobîndită deja prin victorii numeroase şi măreţe, ce ar fi mai dezonorant, ce mai ruşinos pentru noi, ce mai puţin potrivit numelui de scit, de temut în întreaga lume, ce mai potrivnic virtuţilor şi vitejiei strămoşilor noştri, decît acest soi de fugă? Se ştie că întotdeauna este mai bine şi mai frumos a muri cu demnitate şi glorie şi a ne întîlni manii strămoşilor, decît, evitîndu-ne duşmanii printr-o fugă ruşinoasă, după obiceiul celor neputincioşi în luptă şi al laşilor, a duce o viaţă netrebnică şi plină de umilinţă.

§. II. „ Si forti animo conſtiterimus, hoſtibus obuiam progredientes, „ ſperandum eſt Martem belli, peculiare gentis noſtræ numen, nobis propitium futurum. Si victoria manu & armis noſtris parabitur, quid non vtilitatis ex ea nobis ſequuturum eſt? ſpolia imprimis hoſtium nobis victoribus proponentur: tum regnum Galliæ opulentiſſimum, & fertiliſſimum, Imperio noſtro accedet: poſtremo, gloria non minima, res a nobis fortiter geſtas abunde cumulabimus. Præterea non vlli alii in tota Europa occurrent, his deletis, hoſtes, qui totius orbis opes & imperium nobis ſint remoraturi. Regnum Galliæ imperio noſtro Pannonico & Germanico, quæ iugum noſtrum iam ſubierunt, coniunctum, quantam adferet opibus noſtris acceſſionem? quantam vitæ felicitatem? quid a diis immortalibus commodius, fortunatius & felicius nobis hoc dari poteſt? nec vos terreat hoſtium multitudo, non alienæ regionis ignoratio. Quid enim in hunc diem aliud egimus, quam quod in alieno ſolo multos Reges, nationes & populos ſtrenue deuicerimus? hoſtes, quos nunc intuemini, non ſunt vobis incogniti. Horum robuſtiorem, validioremque partem iam olim vos, milites fortiſſimi, mecum vna e ſedibus ſuis expuliſtis. Veſtram ipſi vir-

„ tu-

Ab vtilitate & commodo.

Aduerſariorum eleuatio.

2. Dacă stăm locului cu inima vitează, întîmpinîndu-ne duşmanii, putem spera că Marte, zeul războiului, anume ocrotitor al neamului nostru, ne va fi favorabil. Dacă izbînda va fi dobîndită de trupele şi armele noastre, ce de foloase nu ne vor aştepta de pe urma ei! în primul rînd, ni se vor oferi, nouă, învingătorilor, prăzile vrăjmaşilor; apoi, va reveni imperiului nostru regatul nespus de bogat şi de roditor al Galiei; în sfîrşit, la gloria [noastră] nu neînsemnată vom adăuga din plin faptele săvîrşite de noi vitejeşte. În afară de acestea, după nimicirea acestora, în toată Europa nu ne va sta în drum niciun alt inamic care să ne împiedice ca bogăţiile şi stăpînirea întregii lumi să fie ale noastre. Cît spor va aduce avuţiei noastre şi cîtă fericire în viaţă regatul Galiei odată adăugat imperiului nostru panonic şi celui germanic, care au intrat deja sub jugul nostru! Ce ne poate fi dăruit de zeii nemuritori mai favorabil, mai de preţ şi mai îmbelşugat decît acesta? Şi să nu vă înspăimînte mulţimea vrăjmaşilor, nici necunoaşterea ţinutului străin. Căci ce altceva am făcut pînă azi, decît să înfrîngem fără preget, pe pămînt străin, mulţime de regi, neamuri şi popoare? Duşmanii pe care îi vedeţi acum nu vă sînt necunoscuţi. Partea lor mai închegată şi mai puternică aţi izgonit-o, bravi militari, deja demult din aşezările lor, împreună cu mine. Încă demult au simţit [chiar] pe pielea lor, vitejia,

„ tutem, fortitudinem, & arma iam du-
„ dum experti ſunt. Hos primo ſtatim
„ e ſedibus noſtris paternis egreſſu, pri-
„ mum ſub *Emerico*, deinde ſub *Vinitario*
„ Rege turpiter fugatos, omni regno
„ priuauimus. Non ſunt hi maioribus
„ ſuis Gothis aut præſtantiores, aut for-
„ tiores. Omne robur Gothicum iam
„ pridem a nobis veſtra virtute, mili-
„ tes fortiſſimi, eſt debilitatum, extin-
„ ctum, deletum. Hæ, quæ adhuc ſu-
„ perſunt ſub *Theodorico* Duce Gotho-
„ rum, reliquiæ, non impetum, non ar-
„ ma, non vires expectabunt veſtras, ſi
„ modo viderint vos forti animo ſe ag-
„ greſſuros. Præteritæ cladis & cala-
„ mitatis ſuæ a maioribus primum no-
„ ſtris, tum a vobis, milites optimi, ac-
„ ceptæ memoria, verſatur eis ob ocu-
„ los: quæ non minimum animi, &, ſi qua
„ adhuc eis ineſt, virtutis, ipſis adimet.„

§. III. „ De *Aëtio* autem tacendum
„ mihi potius apud vos eſt, quam pau- *Eleuatio*
„ ca dicendum. Ingenium, mores, & *ducis ho-*
„ conditio hominis, iam pridem non a- *ſtium.*
„ liter vobis quam mihi comperta ſunt:
„ quippe qui expulſus ob ignauiam ſuam
„ Italia, ſub imperium noſtrum confu-
„ gerit, in caſtris noſtris longo ſatis
„ tempore inter vos militauerit, nulla
„ tamen vnquam maiora quam vnus ex
„ vobis minimus, ediderit virtutis fa-
„ cinora. Imo ſi quid vnquam fecit, id
„ reuera præſtitit, veſtra confiſus, mu-

curajul şi armele voastre. Punîndu-i ruşinos pe fugă, mai întîi sub Emericus, apoi sub regele Vinitarius, i-am lipsit îndată, la cea dintîi ieşire din aşezările noastre părinteşti, de întregul lor regat. Nu sînt nici aceştia mai deosebiţi sau mai curajoşi decît strămoşii lor goţi. Destoinici militari, toată puterea goţilor a fost destabilizată deja de noi, prin meritul vostru, slăbită, nimicită. Aceste resturi, care mai rezistă sub Theodoricus, comandantul goţilor, dacă numai vor vedea că aveţi de gînd să vă aruncaţi cu inima vitează asupră-le, nu vor aştepta atacul plin de forţă al armelor voastre. Le stăruie înaintea ochilor imaginea vechii lor înfrîngeri şi a nenorocirii pricinuite [lor] mai întîi de strămunii noştri, apoi de voi, vrednici oşteni – ceea ce îi va lipsi în mare măsură de îndrăzneală şi, dacă mai există în ei, de vitejie.

3. Cît despre Aëtius, ar trebui mai degrabă să tac în faţa voastră, decît să spun puţine. Talentul, deprinderile şi soarta sa ca om vă sînt de demult cunoscute deja, la fel ca [şi] mie: anume, că el, alungat din Italia pentru netrebnicia sa, s-a refugiat în imperiul nostru, că a trăit, ca militar între voi, în tabăra noastră, un timp destul de îndelungat, că totuşi, nu a săvîrşit nicicînd vreo faptă de vitejie mai însemnată decît a celui mai neputincios dintre voi. Chiar de a săvîrşit vreodată ceva, a făcut-o, de fapt, determinat,

Conceſſio.

„ nitus & animatus, ſocii, ſocietate. Eſto,
„ ſit in eo aliqua rei militaris ſcientia;
„ eam certe veſtra doctrina didicit. No-
„ uit veſtra inuicta arma, nouit virtu-
„ tem, nouit in rebus gerendis pruden-
„ tiam, fortitudinem, conſtantiam. Non
„ ſua veſtris armis obtendet, ſi viderit
„ noſtro ductu vos ſibi occurſuros. De-
„ nique inducite in animum, quos du-
„ cat milites: nempe Gallos, non tam
„ armis quam otio aptos: corporis qui-
„ dem proceritate præſtantes, ſed labo-
„ ris impatientes, poſt primum armorum
„ concurſum oblangueſcere mox ſolitos.„

§. IV. „ Quum igitur, ſocii & com-
„ militones præſtantiſſimi, hoc prælio
„ de honore, gloria, ſalute & vita om-
„ nium veſtrum ſit depugnandum: quum
„ regnum ampliſſimum nobiliſſimumque
„ hodierno die imperio noſtro non dif-
„ ficulter adiungi poſſit: quum vobis
„ cum eo hoſte ſit congrediendum, cu-
„ ius Maiores e ſedibus ſuis facile ex-
„ puliſtis, atque etiam cum populis
„ quieti potius quam bello deditis ma-
„ nus ſitis conſerturi, quorum Impera-
„ tor non minus, quam quiuis ex com-
„ militonibus veſtris, vobis ſit cogni-
„ tus: forti & conſtanti decet vos eſſe
„ animo, omniaque bona & felicia ſpe-
„ rare. Deos inprimis immortales, quo-
„ rum auſpiciis in hunc locum ſalui
„ peruenitis, deinde me & Ducem &
„ commilitonem veſtrum ſequamini. Ad-

„ ui-

Epilogus, cum præmiſſorum enumeratione.

sprijinit şi încurajat de tovărăşia voastră, camarazi. Fie, există în el o brumă de pricepere în ale milităriei: pe aceea [însă] a deprins-o, desigur, prin învăţătura voastră. A cunoscut arma voastră de neînfrînt, v-a cunoscut vitejia, v-a cunoscut înţelepciunea, bărbăţia, statornicia din toiul evenimentelor. Nu-şi va îndrepta armele împotriva voastră, dacă va vedea că-i veţi ieşi în drum sub comanda noastră. În sfîrşit, luaţi aminte la soldaţii pe care îi conduce: gali, evident, nu atît de buni la [mînuirea] armelor ca la odihnă – ce-i drept, bine legaţi trupeşte, dar gingaşi la eforturi, avînd obiceiul să obosească îndată după prima ciocnire armată.

4. Aşadar, neîntrecuţi camarazi şi tovarăşi de arme, deoarece în această bătălie aveţi de luptat întru cinstea, gloria, salvarea şi viaţa voastră a tuturor, deoarece astăzi este cu putinţă ca stăpînirii noastre să-i fie anexat, fără greutate, un regat imens şi foarte ales, deoarece trebuie să vă măsuraţi cu acei inamici ai căror strămoşi i-aţi alungat cu uşurinţă din aşezările lor şi chiar pentru că veţi înfrunta popoare deprinse mai mult cu răgazul decît cu războiul, al căror comandant nu vă este mai puţin cunoscut decît oricare din confraţii voştri de arme, se cuvine să aveţi inima vitează şi statornică şi să nădăjduiţi toate cele bune şi fericite. Să-i urmaţi, mai întîi, pe zeii nemuritori, prin al căror sprijin aţi ajuns nevătămaţi în acest loc, apoi pe mine, atît comandantul cît şi tovarăşul vostru de luptă.

„ iuuabunt Dii fortunam veſtram, au-
„ gebunt vires, gloriam & opes. Ego
„ vero nusquam ſum vobis defuturus:
„ vobiſcum vna omnia pericula, ſi ſors
„ ita ferat, conſtanti animo ſubiturus:
„ vobiſcum vna & victurus, & moritu-
„ rus. Me igitur proponite vobis ob
„ oculos: perficiam, vt meum prius ſan-
„ guine hoſtili tepefactum gladium, quam
„ veſtra arma cruore reſperſa, conſpi-
„ cere poſſitis. Et vos mea facta imi-
„ temini: ac dum me ſtrenue rem ge-
„ rentem videritis, alacri intrepidoque
„ animo hoſtem vrgete, profligate, pro-
„ ſternite. Non magno periculo victo-
„ riam conſequuturi ſumus, ſi pari vir-
„ tute, vnoque animo cum hoſtibus de-
„ pugnauerimus. „

Cur Atila prælium in ſerum diſtulerit.

§. V. His ab *Atila* recitatis, tantum animorum milites ſumpſerunt, tantus ardor pugnam poſcentium eſt excitatus, tanta vndique omnium acclamatio facta, vt ſua ſponte hoſtem primi inuadere optauerint. Verum *Atila* præmiſſis aliquibus ſaltem præcurſoribus, qui tenuia primum futuri conflictus ederent præludia, iuſtæ pugnæ committendæ quærit tempus & occaſionem; quam in ſolem iam declinantem conſilio differt, vt ſi pugna (ſicuti prædictum ei fuerat) hoſtis ſuperior eſſet futurus, noctis aduenientis præſidio ſibi ſuisque proſpicere poſſet. Dum igitur Sol in occaſum vergeret, exercitum *Atila* in locum aptum

Aciem inſtruxit.

Zeii vor ocroti destinul vostru, [vă] vor spori puterile, gloria şi stăpînirea. Iar eu nu vă voi părăsi nicăieri, voi întîmpina cu sufletul neînfricat, împreună cu voi, toate primejdiile – dacă soarta astfel va voi; voi fi împreună cu voi, fie la victorie, fie la moarte. Fiţi, deci, cu ochii pe mine: voi face să puteţi vedea că îmi încălzesc sabia în sîngele vrăjmaş înainte ca armele voastre să fie stropite cu sînge. Iar voi să urmaţi faptele mele şi, pînă mă veţi vedea purtîndu-mă bărbăteşte, nu-l slăbiţi pe inamic din înverşunarea voastră zeloasă şi neabătută, zdrobiţi-l, nimiciţi-l! Vom obţine victoria fără preţul unei mari primejdii, dacă vom lupta împotriva duşmanilor cu aceeaşi vitejie şi uniţi în suflet."

5. După ce Atila a rostit acestea, soldaţii au prins atît curaj, s-a răspîndit o asemenea nerăbdare între cei care cereau bătălia, au izbucnit pretutindeni atîtea strigăte ale tuturor, de parcă voiau să atace primii inamicul, de bună-voie. Însă Atila, trimiţînd în faţă numai cîţiva înaintaşi, care să facă mai întîi doar o mică demonstraţie a viitoarei lupte, caută momentul şi prilejul cînd să dea curs adevăratei bătălii, pe care o amînă voit către apusul soarelui, ca, dacă în război duşmanii vor fi în avantaj (aşa cum i se prevestise), să se poată îngriji de sine şi de ai săi, sub ocrotirea nopţii ce cădea. Pe cînd soarele se îndrepta, deci, spre apus, Atila îşi conduce armata

într-un loc potrivit

aptum deducit, atque aciem ita inſtruit. Oſtrogothos, cum parte ſociorum, in dextrum cornu collocat: iubet eis *Valamirum* Regem præeſſe. Siniſtrum cornu ex Gepidis, & parte reliqua ſociorum efficit: quos *Ardaricum* Regem curare iubet. In acie alios Regulos cum armatis militibus locat. Ipſe cum robore ſuorum, propter ſigna conſiſtit. Exercitus poſtremam partem delecto iuuentutis robore ex ordine firmat, ne hoſtes multitudine freti, a tergo circumuenire ſuos poſſent. At ex alia parte *Aëtius* cum Romanorum viribus ſiniſtrum tenet cornu. *Theodoricus* cum Wiſſegothis, dextrum. *Sangibanum* Regem Alanorum, quoniam iam pridem in ſuſpicionem venerat ad *Atilam* deficiendi, & vrbem Aurelianam, Regiam ſuam, in poteſtatem illius dedendi, in medium agmen includunt.

Aetii acies.

Prælium.

§. VI. Ita inſtructo vtrinque exercitu, *Atila* die iam adueſperaſcente dat ſignum. Acies paulatim vtrinque incedit. Vbi intra teli iactum ventum eſt, Hunni hoſtes iaculis, quibus maxime poſſunt, eminus feriunt: equos virosque paſſim ſauciant. Hoſtes contra adproperant, vt a iaculorum ſagittariorumque vulneribus liberati, manu gladiisque, queis plurimum fidebant, prœlium cominus conſerant. *Valamirus* ex dextro cornu cum Oſtrogothis, *Aëtium*, Romanumque robur acrius vrget. Nec minor

şi îşi aranjează astfel rîndurile: pe ostrogoţi îi aşează, cu o parte a aliaţilor, pe flancul drept; porunceşte ca regele Valamirus să fie în fruntea lor. Aripa stingă o alcătuieşte din gepizi şi din partea rămasă a aliaţilor; de aceştia porunceşte să se îngrijească regele Ardaricus. În front îi pune pe ceilalţi regi mai mici, cu militarii [lor] înarmaţi. El însuşi, cu grosul oştirii alor săi, se stabileşte alături de steaguri. Ariergarda armatei o consolidează cu şirul tinerimii de aleasă putere, pentru ca vrăjmaşii, bizuindu-se pe mulţimea proprie, să nu-i poată înconjura pe ai săi pe la spate. În schimb, de partea adversă, flancul stîng îl deţine Aëtius, cu trupele romanilor. Theodoricus cu vizigoţii, pe cel drept. Pe Sangibanus, regele alanilor, fiindcă trezise de mai demult bănuiala de [a vrea] să treacă [de partea] lui Atila şi să predea stăpînirii aceluia Aureliana, oraşul său de reşedinţă, îl închid în coloana de mijloc.

6. Astfel orînduite armatele de cele două părţi, Atila dă semnalul încă pe înserate. Rîndurile înaintează din ambele părţi, puţin cîte puţin. Cînd se ajunge la o zvîrlitură de suliţă, hunii îşi aruncă lăncile – la care sînt foarte pricepuţi – de la distanţă asupra duşmanilor: rănesc în tot locul cai şi oameni. Dimpotrivă, inamicii se apropie, pentru ca, evitînd rănile [provocate de] aruncătorii de suliţe şi de arcaşi, să poarte bătălia de aproape, cu sabia în mînă, încrezîndu-se cel mai mult în aceasta. În aripa dreaptă, Valamirus presează mai înverşunat cu ostrogoţii pe Aëtius şi oştirea romană. Nici asaltul

nor *Ardarici* Gepidarum Regis in *Theodoricum* & Wiſſegothos ſit incurſio. Poſteaquam omnes vtriusque partis vires, honorem, fortunam, vitam & ſalutem ſuam ſtrenue defendentes, cædibus atque ſanguine permiſtæ fuiſſent: tanta utrinque infertur & accipitur ſtrages, tam atrox & cruenta, ut vix ulla hominum memoria atrocioris unquam meminerit. Cadaueribus ita campus repletur, ut ſuper occiſorum cadavera poſtremo fuerit pugnatum. Tanta vis ſanguinis & hominum & equorum effuſa, ut riuulum, qui, in campi medio labebatur, torrentis inſtar, ſanguine ſubito auctum, interfectorum cadauera deuexiſſe; authores tradiderint. Ad centum & octoginta millia hominum utrinque ea in pugna deſiderata eſſe dicuntur. *Theodoricus* Rex *Traſimundi* pater, dum equo circumuectus ſuos ad pugnam hortatur, deiectus per quempiam Hunnorum in terram, a pugnantibus conculcatur. Sunt qui dicant, cujusdam audacis Oſtrogothi telo confixum, exhalaſſe animam. *Traſimundus Theodorici* filius, dum intempeſta nocte errore viarum in Hunnorum incidiſſet caſtra, neceſſitatem in virtutem vertens, fortiter dimicat. Quem capite ſaucium, equoque ob id delapſum, ſui ægre liberarunt. *Aëtius* etiam, clade ſuorum turbatus, vix ad ſuos errabundus rediit. Variant ſcriptores, Hunnine an Romani fuerint ſuperiores. Sunt

Numerus cæſorum in campo Catalaunico.

Theodoricus cadit.

Traſimundus ægre effugit.

lui Ardaricus, regele gepizilor, asupra lui Theodoricus şi a vizigoţilor nu este mai prejos. După ce toţi bărbaţii, de ambele părţi, apărîndu-şi cu străşnicie cinstea, soarta, viaţa şi integritatea, s-au învălmăşit în omor şi sînge, aşa măcel pricinuiesc şi suferă şi unii şi alţii, atît de sălbatic şi de crunt, încît cu greu dăinuie în amintirea omenirii vreunul mai necruţător vreodată. Cîmpul într-atît se acoperă de morţi, încît, în cele din urmă, a fost de luptat deasupra leşurilor celor ucişi. Atît amar de sînge, al oamenilor şi al cailor, a fost vărsat, încît istoricii au relatat că pîrîul care curgea în mijlocul cîmpiei, umflat deodată de sînge, a luat cu sine, asemeni unui torent, trupurile morţilor. Se spune că în această bătălie au pierit de ambe părţi ca la o sută optzeci de mii de oameni. Regele Theodoricus, tatăl lui Trasimundus, pe cînd îi îndeamnă la luptă pe ai săi, călărind de jur împrejurul lor, trîntit la pămînt de un hun, este călcat în picioare de luptători. Sînt care spun că şi-a dat duhul străpuns de suliţa unui îndrăzneţ ostrogot. Trasimundus, fiul lui Theodoricus, după ce, greşind drumul în bezna nopţii, nimereşte în tabăra hunilor, se luptă vitejeşte, schimbînd nevoia în virtute. Rănit la cap şi căzînd de aceea de pe cal, ai lui l-au salvat cu greu. Chiar [şi] Aëtius, răscolit de pierderile alor săi, abia s-a întors, rătăcitor, la ei. Scriitorii [relatează] deosebit dacă au fost superiori hunii sau romanii. Sînt care

qui ſcripſere, Aëtianos, cognita *Theodorici* morte, primos ſe fugæ commiſiſſe. Nonnulli contra, inter utrumque diu, æquo Marte pugnatum, ac poſtremo *Atilam* cæde proſtratum, ſe in munimenta curruum falcatorum contuliſſe. Utcunque ſit, ſatis certe conſtat, hanc pugnam extremo fere utriusque populi periculo, cæde ac internecione comparatam.

Victoria dubia.

CAPUT VIII.

TRASIMUNDUS, Regis THEODORICI filius, necem patris vindicaturus, caſtra Hunnorum inuadere meditatur, a quo propoſito Aëtii oratione, ſimulata beniuolentia compoſita, auerſus domum reuertitur: a cuius abitu & Aëtius & hi populi, qui Romanis auxilio venerant, alius alio dilabuntur.

Traſimundus patris necem vindicaturus, Atilæ caſtra molitur invadere.

TRaſimundus *Theodorici* patris interitum acerbiſſime ferens, poſtero die invento inter cæſorum cadauera patris corpore, regali pompa, Hunnis id ex caſtris inſpectantibus, iuſta primum facit: tum caſtra *Atilæ* cum copiarum ſuarum reliquiis, dato tempore commodo inuadere ſtatuit, mortemque patris Hunnorum ſanguine vindicare. *Atila* vero, amiſſo præcedentis diei pugna militum ſuo-

au scris că ai lui Aëtius, aflînd de moartea lui Theodoricus, au luat-o cei dintîi la fugă. Cîţiva, dimpotrivă, că s-a luptat îndelung între cele două tabere, cu şanse egale, şi că, în cele din urmă, Atila, înfrînt în luptă, s-a retras în fortul carelor cu coase. Oricum ar fi [fost], este destul de clar că această bătălie a tîrît ambele popoare, datorită pierderilor şi masacrului reciproc, aproape la limita dezastrului.

CAPITOLUL AL VIII-LEA

Trasimundus, fiul regelui Theodoricus, avînd intenţia să răzbune uciderea părintelui său, se gîndeşte la atacarea taberei hunilor; întîrnat de la aceasta datorită discursului întemeiat pe o prefăcută bunăvoinţă, rostit de Aëtius, se întoarce acasă; după plecarea sa, Aëtius şi acele popoare care veniseră în ajutor romanilor se împrăştie care încotro

1. Trasimundus, suportînd foarte greu moartea tatălui său, găsind a doua zi, între leşurile celor căzuţi, trupul părintelui său, mai întîi îl îngroapă cu cuvenita ceremonie regală, hunii urmărind aceasta din tabăra lor, apoi hotărăşte ca, la momentul potrivit, să invadeze, cu trupele care i-au mai rămas, tabăra lui Atila şi să răzbune prin sîngele hunilor moartea tatălui său. Dar Atila, pierzînd în lupta din ziua precedentă

Oratio Atilæ ad ſuos poſt cladem Catalaunicam.

ſuorum robore, cognitaque per exploratores *Traſimundi* voluntate, rebus ſuis pene deſperatis, milites ſuos conuocat: „ Orat, monet, & obteſtatur, poſt„ quam tot bella obiuerint, magna u„ bique ſuæ virtutis teſtimonia edide„ rint, reges ac regna complurima cum „ ſumma virtutis ac fortitudinis ſuæ „ gloria deuicerint: huncque eundem „ Romanum hoſtem, qui nunc caſtris „ eorum ſuperbus inſtaret oppugnan„ dis, & quem heſterna die inſigni affe„ cerint clade, vires & animum reſu„ merent: meminiſſent maiorum, ſuæ„ que tot iam annos partæ virtutis ac „ victoriæ. Si hoſtes erumpere, eos„ que inuadere auderent, quum nulla „ alia ſpes ſalutis adſit, gloriam laboribus „ ac periculis quæſitam, manu, ferro „ ac virtute acres conſeruarent. Ho„ ſtium vires priſtinas eſſe fractas, uni„ cam noctem non multum roboris at„ que animi addere illis potuiſſe: cum „ his certamen eis fore, quos heſterna „ die magna ex parte debilitarint, fuga„ rint, & pecudum inſtar proſtrauerint. „ Sibi ultra animum inuictum, vires „ quoque, ad extrema omnia fortiter „ perpetienda, magno iam rerum mi„ litarium uſu corroboratas: rem eo tu„ tiorem eſſe, quod caſtris, rebus o„ mnibus belli abeunde munitis, veluti „ fortiſſimo muro circumuallati eſſent. „ Itaque nihil formidinis adeſſe, fortu-

grosul armatei sale şi aflînd prin iscoade de intenţia lui Trasimundus, deznădăjduit aproape cu totul de situaţia sa, îşi cheamă la un loc oştenii, [le] cere, [îi] îndeamnă şi [îi] imploră ca, după ce au trecut prin atîtea războaie, după ce au făcut peste tot dovada marii lor vitejii, după ce au învins, prin culmea virtuţii şi spre gloria puterii lor, nenumăraţi regi şi popoare, chiar şi pe acest, inamic roman, care acum este pe cale de a le cuceri cu trufie tabăra şi căruia ieri i-au pricinuit o mare pierdere, să-şi adune forţele şi curajul, să-şi aducă aminte de bărbăţia precum şi de izbînda înaintaşilor şi a lor, dobîndită în atîţia ani pînă acum. Dacă ar îndrăzni să năvălească asupra duşmanilor şi să-i atace, cum nu există nicio altă nădejde de a se salva, ar păstra iscusiţi, cu arma în mînă şi prin vitejie, gloria obţinută prin trudă şi primejdii. Vechile forţe ale inamicilor au fost frînte; o singură noapte nu a putut să le sporească prea mult tăria şi curajul; cu aceia se vor măsura pe care ieri i-au zdrobit în mare parte, i-au pus pe fugă şi i-au doborît, ca pe nişte vite. În schimb lor, dincolo de sufletul de neînfrînt, şi puterile le sînt deja călite în marele tumult al îndeletnicirilor militare, pentru a duce vitejeşte la bun sfîrşit toate cele rămase; sarcina lor este mai sigură, pentru că în tabără sînt înconjuraţi, ca de un zid, de tot felul de aparate de război bine întărite. Şi astfel, nu este nimic înspăimîntător, norocul

„ nam eis futuram propitiam: ſe Du-
„ cem ſequerentur, in eum quiſque con-
„ iiceret oculos. Eo die ſe facturum,
„ ut aut hoſtium copias, Hunnorum
„ virtute, Diis fauentibus, proſterneret:
„ aut more maiorum ſuorum, qui ſem-
„ per vincere ſoliti fuiſſent, non vin-
„ ci, glorioſam eis inſpectantibus mor-
„ tem oppeteret.„

Atilæ poſt cladem Catalaunicam deſperatio.

§. II. Hac exhortatione recreatis parumper militibus, ipſe nihilo ſecius fluctuans animo, victoriam, ſi ingruant hoſtes, deſperare, omnia timere: ſuis rebus, ſi quid aduerſi contingat, prouidere. Paucis, quibus magis fidebat, convocatis, docet, rem Hunnicam in dubio eſſe, ſe vereri hoſtium multitudinem: ne ſi fortius conſtantiusque inſtiterint, ſuorum heſterno die debilitatam vim proſternant. At quum fortuna belli gloriam, euentumque in ſua habeat manu, ſe eam ſequuturum: ac una cum eis omni cura, labore, virtute eniſurum, ne hoſtes victoria potiantur. Verum ſi fortuna ita ferat (quæ varia atque dubia eſt, ac non melioribus ſemper fauere ſolet) ut caſtra ſua ab hoſtibus expugnentur: ſe malle ſuorum manu interire, quam in hoſtium deuenire poteſtatem, atque his, tot iam rebus fortitudine eorum præclare geſtis clarum, per ſummum dedecus eſſe ludibrio. Jubet ergo ex equorum ephippiis, ac aliis impedimentis, quæ tunc

Mauult rogo quam hoſtili ferro occumbere.

ad

le va surîde; să-l urmeze pe el, comandantul lor, fiecare să-şi îndrepte privirile spre el. În acea zi va face astfel încît ori să nimicească, prin vitejia hunilor, dacă zeii îi vor ocroti, trupele duşmane, ori, dacă nu învinge, să înfrunte moartea glorioasă sub ochii lor, după obiceiul strămoşilor lor, care fuseseră deprinşi să învingă mereu.

2. Militarii venindu-şi întrucîtva în fire în urma acestei cuvîntări, el însuşi, cu sufletul la fel de zbuciumat, se îndoia de victorie, dacă dădeau năvală vrăjmaşii, se temea de toate, se îngrijea de treburile sale, în caz că s-ar întîmpla ceva nedorit. Chemînd laolaltă pe cîţiva, în care se încredea mai mult, le mărturiseşte cum cauza hunilor stă pe muchie de cuţit, că îl îngrijorează mulţimea duşmanilor, ca nu cumva, dacă [aceia] stăruie cu mai mare putere şi hotărîre, să le spulbere forţele, zdruncinate în ziua precedentă. Dar, cum soarta are gloria şi desfăşurarea luptei în mîna sa, el i se va supune, se va strădui împreună cu ei în toată grija, truda [şi] vitejia, ca victoria să nu o obţină duşmanii. Iar dacă norocul (care este schimbător şi îndoielnic şi nu obişnuieşte întotdeauna să ţină partea celor mai buni) astfel le va fi, încît tabăra lor să fie cucerită de vrăjmaşi, el preferă să piară de mîna alor săi, decît să ajungă în stăpînirea duşmanilor şi, vestit datorită atîtor fapte mari săvîrşite prin recunoscutul lor eroism, să ajungă, prin cea mai mare dezonoare, de batjocura acelora. Porunceşte, deci, ca, îngrămădindu-se la un loc şeile cailor şi celelalte [piese] de harnaşament,

care le erau atunci

ad manum erant, in unum coniectis, tumulum parari. Amicis, quorum fides ei magis nota erat, ceteris remotis, consilium suum clam aperit: se, si hostes castris expugnatis superiores futuri sint, supra congestum ephippiorum cumulum ascensurum. Proinde monere eos, hortari, orare, ut ignem illi subiiciant: elegisse se, suorum magis opera mori, quam per summam ignominiam in hostium venire seruitutem. His ita fieri, atque etiam tubicinibus tuba canere iussis, ne aliquam timoris a se concepti speciem hostibus præberet, sed potius quo attentus esse, & pugnam iterum reposcere velle videretur, hostium irruptionem, insomnem ducens noctem, præstolatur. Nec minus etiam socii & milites attenti, promptiores erant ad omnia, quæcunque fortuna ferret, forti animo perferenda.

Pomp. Mela tradit sapientiores Indorum æque ignibus se ingerere, & mortem expectare.

§. III. Dum & Hunni in castris & *Trasimundus* cum suis fluctuarent animo, consultarentque, quid esset commodius factu: *Aëtius* consilii *Trasimundi* non ignarus, verebatur, ne si Hunnorum castris potirentur Gothi, & res *Trasimundi* superiores forent, ferox iuuenis victoria recenti tumidus, Hunnis deletis fidem violaret, ac omnem militum suorum vim contra se ac Romanum populum verteret. Itaque aliis remotis arbitris, hujuscemodi orationem ad *Trasimundum* habuit. „Fœdus amicitia, &

Aëtius sibi timens, Trasimundo Atilæ oppugnationem dissuadet.

la îndemînă, să fie pregătit un morman. Prietenilor, cărora le remarcase mai mult devotamentul, le dezvăluie în taină, luîndu-i deoparte-de ceilalţi, intenţia sa, [anume] că, dacă, pătrunzînd în tabără, inamicii le vor fi superiori, el se va urca pe grămada formată din şeile adunate. Că, de aceea, îi îndeamnă, îi încurajează, îi roagă să-i dea foc, că a ales să moară mai bine prin gestul alor săi, decît să ajungă, printr-o nespusă ruşine, în robie la duşmani. Poruncind ca astfel să se întîmple, ba chiar să cînte din surle trîmbiţaşii, ca să nu ofere duşmanilor vreun semn al fricii care l-a cuprins din cauza lor, ci, mai degrabă, să pară prin aceasta că este pregătit şi că vrea să [îi] cheme din nou la luptă, aşteaptă năvala vrăjmaşilor, petrecînd noaptea fără să doarmă. Nici chiar aliaţii şi nici oştenii, gata [de luptă], nu erau mai puţin decişi să înfrunte totul cu inima vitează, oricum le-ar fi norocul.

3. În timp ce şi hunii în tabăra lor, şi Trasimundus cu ai săi şovăiau în hotărîre şi se consultau ce ar fi mai bine de făcut, Aëtius, cunoscînd intenţia lui Trasimundus, se temea ca, dacă goţii cuceresc tabăra hunilor şi situaţia lui Trasimundus va fi mai avantajoasă, neînfrînatul tînăr, îngîmfat pentru noua victorie, hunii fiind nimiciţi, nu cumva să încalce alianţa şi să se întoarcă împotriva sa şi a poporului roman cu toată forţa militarilor săi. Aşa încît, îndepărtînd pe ceilalţi martori, i-a vorbit lui Trasimundus astfel:

„Legătura de prietenie şi,

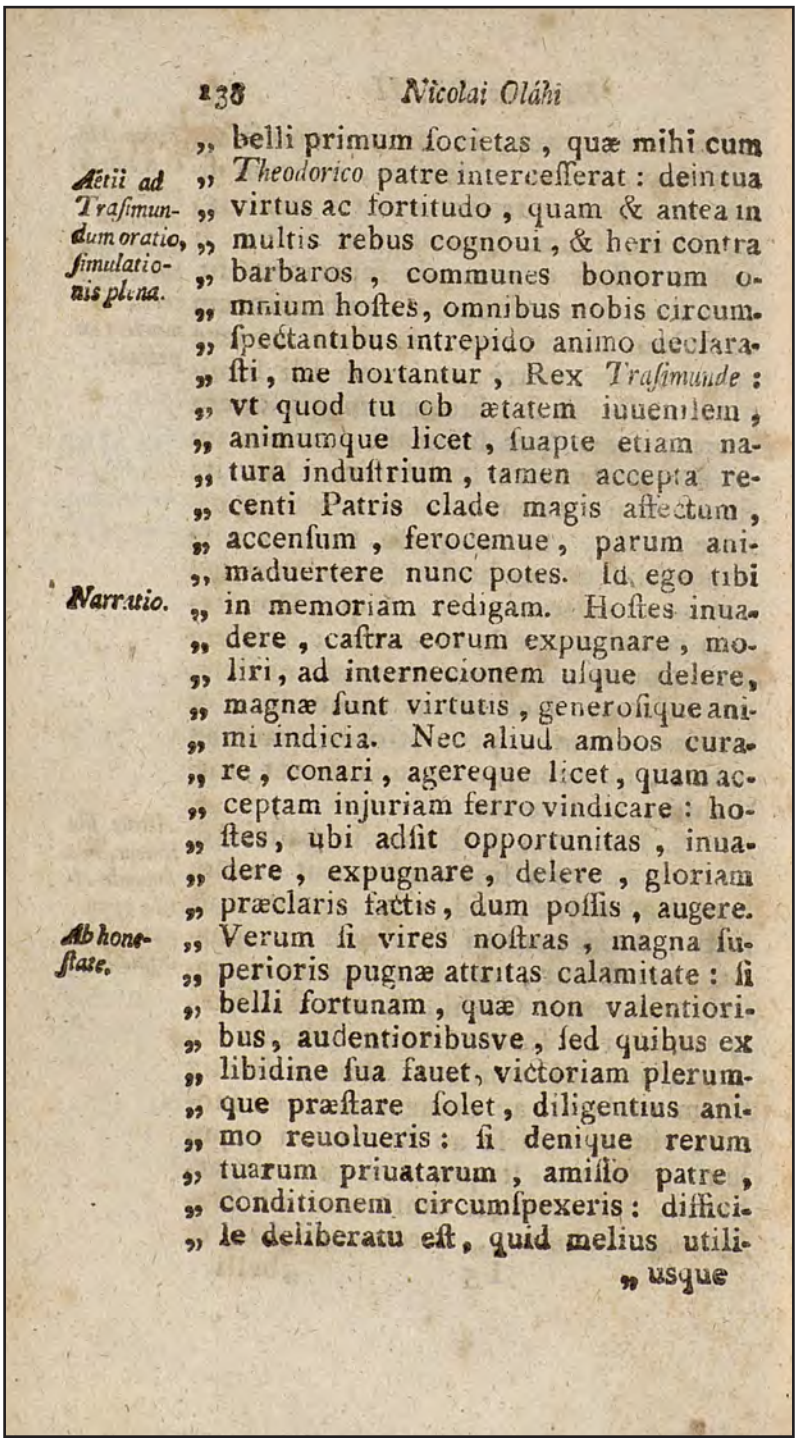

238 *Nicolai Oláhi*

Aëtii ad Traſimundum oratio, ſimulationis plena.

„ belli primum ſocietas, quæ mihi cum
„ *Theodorico* patre interceſſerat: dein tua
„ virtus ac fortitudo, quam & antea in
„ multis rebus cognoui, & heri contra
„ barbaros, communes bonorum o-
„ mnium hoſtes, omnibus nobis circum-
„ ſpectantibus intrepido animo declara-
„ ſti, me hortantur, Rex *Traſimunde*:
„ vt quod tu ob ætatem iuuenilem,
„ animumque licet, ſuapte etiam na-
„ tura induſtrium, tamen accepta re-
„ centi Patris clade magis affectum,
„ accenſum, ferocemue, parum ani-
„ maduertere nunc potes. Id ego tibi
Narratio. „ in memoriam redigam. Hoſtes inua-
„ dere, caſtra eorum expugnare, mo-
„ liri, ad internecionem uſque delere,
„ magnæ ſunt virtutis, generoſique ani-
„ mi indicia. Nec aliud ambos cura-
„ re, conari, agereque licet, quam ac-
„ ceptam injuriam ferro vindicare: ho-
„ ſtes, ubi adſit opportunitas, inua-
„ dere, expugnare, delere, gloriam
„ præclaris factis, dum poſſis, augere.
Ab honeſtate. „ Verum ſi vires noſtras, magna ſu-
„ perioris pugnæ attritas calamitate: ſi
„ belli fortunam, quæ non valentiori-
„ bus, audentioribusve, ſed quibus ex
„ libidine ſua fauet, victoriam plerum-
„ que præſtare ſolet, diligentius ani-
„ mo reuolueris: ſi denique rerum
„ tuarum priuatarum, amiſſo patre,
„ conditionem circumſpexeris: difficile deliberatu eſt, quid melius utili-

„ usque

mai întîi, alianţa de război care survenise între mine şi Theodoricus, tatăl tău, apoi meritele şi vitejia ta, pe care am cunoscut-o şi mai devreme, în multe situaţii, pe care ai arătat-o şi ieri, cu inima neînfricată, sub privirile noastre ale tuturor, împotriva barbarilor, duşmanii comuni a toate cele bune, mă îndeamnă, rege Trasimundus, să-ţi atrag atenţia asupra a ceea ce tu cu greu poţi să observi acum, datorită, poate, vîrstei şi minţii fragede, chiar a nelinştii firii înseşi, fiind totuşi şi mai zbuciumat, mai aţîţat sau mai îndîrjit de recent suferita pierdere a tatălui [tău]. A-i ataca pe duşmani, a le cuceri tabăra, a [o] distruge, a-i hărţui pînă la masacru sînt semne ale unei mari vitejii şi ale unui suflet generos. Nici pe unul, nici pe celălalt nu-l poate cultiva, determina şi evidenţia altceva, decît răzbunarea cu sabia a jignirii suferite, atacarea, cînd se iveşte prilejul, a duşmanilor, înfrîngerea [şi] nimicirea [lor], sporirea gloriei, cînd poţi, prin fapte măreţe. Însă, dacă vei cîntări în minte din nou, mai atent, puterile noastre, secătuite de nenorocirea cea mare a bătăliei precedente, dacă [te vei gîndi] că, de obicei, victoria atîrnă de norocul războiului, care, cel mai adesea, acordă sprijin nu celor mai merituoşi sau mai îndrăzneţi, ci celor pe bunu-i plac, dacă, în sfîrşit, vei lua în considerare situaţia treburilor tale personale, după moartea tatălui tău, este greu a aprecia ce este mai bine şi mai folositor

„ usque ſit factu: nobiſne nunc ali-
„ quid tentandum, agendumue, ac co-
„ piarum noſtrarum reliquias, & eas
„ bello diuturno viribus exhauſtas,
„ fortunæ temere committendum; an
„ in futurum belli uſum conſeruandum.
„ Hoſtes, etſi non minimum & ipſos he- *A fortitu-*
„ ſterna clade fractos: tamen præter *dine ho-*
„ multa eorum facinora, quæ in hunc *ſtium.*
„ diem ediderunt, etiam ex magna no-
„ ſtrorum ab eis accepta ſtrage, pro
„ comperto habemus, eſſe feroces, for-
„ tes, ſtrenuos, & extrema prius pati
„ omnia, quam vinci ſolitos. Si tibi
„ eſt animus eos inuadere, aut vin-
„ cent, quod dii auertant: aut ad unum
„ omnes morientur. Horum mors ne-
„ quaquam nobis erit incruenta. Si
„ contra vicerint, in eam res noſtræ
„ communes redigentur difficultatem,
„ ut de tuo ac Romanorum Imperio,
„ non minimum ſit futurum timoris,
„ diſcrtminis ac periculi.

§. IV. „ Magnæ ſemper virtutis &
„ conſilii fuit, res futuras præuidere:
„ pericula quæ euenire poſſunt, pru-
„ dentia anteuertere: conſilium, ut res
„ poſcit, pro tempore mutare: atque,
„ dum tempus adhuc eſt, poſſisque, o-
„ mnia animo circumuoluere; ne
„ poſtea re deplorata, fruſtra ſapere,
„ conſiliumue mutare velle videare.
„ Equidem in tua ſocietate, amicitia,
„ fide, conſtanti permanſurus ſum ani-
„ mo:

de făcut: trebuie, oare, să încercăm sau să facem acum ceva şi resturile trupelor noastre – şi acelea cu puterile epuizate de îndelungata luptă – să le expunem orbeşte hazardului, sau trebuie să le păstrăm pentru o luptă viitoare? Duşmanii, deşi frînţi în bună parte ei înşişi, datorită nenorocirii de ieri, totuşi, în afara nenumăratelor isprăvi ale lor, pe care le-au săvîrşit pînă în această zi, ştim bine chiar şi din crunta măcelărire a alor noştri, făptuită de ei, că sînt aprigi, puternici, îndemînatici şi deprinşi mai degrabă să-şi asume cele finale, decît să fie înfrînţi. Dacă ai îndrăzneala să-i ataci, ori vor învinge – zeii să ne ferească de aceasta! – ori vor muri cu toţii, pînă la unul. Moartea lor nu va fi deloc lipsită de [jertfa] noastră de sînge. Dacă, dimpotrivă, vor învinge, cauza noastră comună va recădea în acel impas că, pentru imperiul tău şi cel al romanilor, groaza, riscul şi primejdia numai mici nu vor fi.

4. Întotdeauna a fost un mare merit şi o mare înţelepciune a prevedea evenimentele viitoare, a evita prin prudenţă primejdiile care pot surveni, a schimba pentru o vreme intenţia, după cum o cere situaţia şi pînă este timp şi o poţi face, a cîntări toate în gînd, a nu cugeta zadarnic mai tîrziu, deplîngînd fapta, a nu părea [atunci] că vrei să te răzgîndeşti. Am de gînd, oricum, să rămîn statornic în alianţa, prietenia [şi] buna-înţelegere cu tine;

„ mo: atque, ſicuti fortem decet vi-
„ rum, eſt animus, me omnibus peri-
„ culis intrepidum obiicere, ſi quid
„ gloriæ ex temeritate comparari poſ-
Ab utilitate communi „ ſit. Verum maiorem nos non modo
„ utilitatem, ſed etiam laudem conſe-
„ quuturos exiſtimauerim, ſi hoſtibus
„ iam fuſis fugatisque, ac in caſtra per
„ ſummum eorum dedecus heſterno die
„ compulſis, militum noſtrorum reli-
„ quias in futurum noſtrum uſum, Im-
„ periique noſtri tutelam integras con-
„ ſeruauerimus. Ad hæc, *Traſimunde*
„ Rex, priuatis etiam rebus tuis (quæ
„ ut integræ ſint, pro amicitia ac ſocie-
„ tate noſtra mutua, non minori mihi
„ curæ ſunt, quam meæ) maxime con-
„ ducere arbitror, ſi eas omnibus aliis
„ prætuleris: & ſalutem tuorum mili-
„ tum, qui adhuc ſuperſunt, quique tibi
„ tuisque rebus uſui eſſe poterunt, non
„ poſtremo loco habueris. Pater tuus
„ te, & *Valamirum* fratrem domi nunc
„ agentem, regni ſui reliquit hæredes.
„ Frater regnandi cupidus, audita Pa-
„ tris morte, quid domi, te abſente, mo-
„ liatur, non ſatis compertum habes.
„ Pauci mortalium priuatam neceſſitu-
„ dinem, ſanguinis vinculum, domi-
„ nandi libidini præponunt. Quod ſi
„ is rebus nouis animum intenderit,
„ cupiditateque imperandi victus, Im-
„ perium paternum, te excluſo, ſibi vin-
„ dicauerit, opes domeſticas manibus

„ im-

şi, aşa cum i se cuvine unui bărbat viteaz, am curajul să înfrunt neabătut toate pericolele, dacă este cu putinţă să se aleagă din cutezanţă niscaiva glorie. Aş considera, însă, că vom dobîndi nu doar un mai mare folos, ci chiar un renume mai mare, dacă, duşmanii fiind deja împrăştiaţi ,şi puşi pe fugă şi, spre cea mai mare ruşine a lor, împinşi, ieri, în tabără, ne vom păstra ca atare rămăşiţele trupelor pentru ţelul nostru viitor şi pentru apărarea imperiului nostru. Pe deasupra, rege Trasimundus, cred că şi pentru interesele tale personale (de respectarea cărora, în numele prieteniei reciproce şi a alianţei noastre, mă îngrijesc nu mai puţin decît de a ale mele) este foarte potrivit dacă le vei aşeza pe ele înaintea tuturor celorlalte şi dacă nu vei lăsa pe ultimul loc integritatea oştenilor tăi, care au supravieţuit pînă acum şi care să-ţi poată fi de folos, ţie şi planurilor tale. Tatăl tău te-a lăsat moştenitor al stăpînirii sale pe tine şi pe Valamirus, fratele tău, care acum vede acasă [de ale lui]. Nu ştii prea bine ce pune la cale acasă, în absenţa ta, fratele dornic de stăpînire, auzind de moartea tatălui. Puţini dintre muritori aşază interesele personale [şi] legătura de sînge mai presus de pofta de a conduce. Ce soartă te va aştepta, dacă el îşi va îndrepta gîndul spre noile posibilităţi şi, pătruns de dorinţa de a cîrmui, îşi va revendica imperiul părintesc, înlăturîndu-te pe tine, dacă va pune mîna pe averile casei,

„ implicuerit, popularium animos, ad
„ omnem fortunæ flatum procliues, be-
„ neuolentia, munificentia, aliisque ille-
„ celebris ſibi conciliauerit: quid tibi
„ fortuna reliqui faciet? quid ſupere-
„ rit, niſi ut ius tuum a fratre bello re-
„ petas? regni imperium, opesque, ma-
„ gno variantis fortunæ periculo, ar-
„ mis vindices? deletis autem, aut ſal-
„ tem attritis in præſentia militum tuo-
„ rum viribus, quid tibi præſidii fore,
„ aut quid domi ſperandum cenſes?
„ Age igitur *Traſimunde*, delibera, utra *Epilogus.*
„ res ſit urgentior: fratrisne tui con-
„ ſiliis obuiandi, & regnum paternum in
„ ius tuum integris adhuc militibus
„ vendicandi: an Hunnos dubio Mar-
„ te, in re ancipiti, inuadendi. Si
„ meam expetis ſententiam, ſuadeo, no-
„ ſtrarum copiarum reliquias ſaluas
„ conſeruari: & te tuis potius rebus,
„ dum tempus eſt, & potes, conſulere,
„ quam in nouam belli fortunam nos
„ coniicere: ne, dum plura conſequi
„ velis, etiam a maioribus tuis maxi-
„ mo labore parta, turpiter amittas.
„ Quando hoſtes adhuc ſupereſſe nos
„ viderint, nihil aduerſum nos (ut ar-
„ bitror) molientur noui. At contra
„ ſemper aliquid, nobis integris, ver-
„ ſabitur illis ante oculos, quod vere-
„ antur, formident, fugiant. „

§. V. Hac *Aëtii* ſimulata beneuo- *Traſimun-*
lentia, orationeque, *Traſimundus* facile *dus perſua-*
per

dacă, prin bunăvoinţă, dărnicie şi alte momeli, va ademeni de [partea] sa inimile celor din popor, care se înclină la orice adiere a sorţii? Ce-ţi va rămîne, decît să-ţi ceri prin luptă drepturile de la fratele [tău], să obţii cu armele puterea regală şi averea, cu riscul cel mai mare al schimbătorului destin? însă, forţele militarilor tăi fiind atunci nimicite sau epuizate în parte, ce crezi că îţi va fi întru apărare sau că poţi spera acasă? Aşadar, Trasimundus, hai, judecă, oare care lucru este mai important: să ţii piept intenţiilor fratelui tău şi, cu soldaţii încă teferi, să dobîndeşti pe drept regatul părintelui tău, sau să-i ataci pe huni, cu îndoielnice şanse de izbîndă, într-o situaţie nesigură? Dacă ceri părerea mea, te sfătuiesc să păstrezi neatinse resturile trupelor noastre şi, cît [mai] este timp şi poţi, mai bine să te îngrijeşti de treburile tale, decît să ne expui din nou sorţilor războiului, ca nu cumva, în timp ce ai vrea să urmăreşti mai multe, să pierzi ruşinos chiar şi cele cîştigate cu cea mai mare trudă de înaintaşii tăi. Pînă cînd vrăjmaşii vor vedea că le sîntem superiori, nu vor pune la cale (aşa cred) nimic nou împotriva noastră. Dimpotrivă, noi fiind teferi, mereu le va stărui înaintea ochilor ceva de care ei să se ferească, să se îngrozească, să fugă."

5. Trasimundus, lămurit uşor de această prefăcută bunăvoinţă şi cuvîntare a lui Aëtius,

ſus ab Aëtio domum reuertitur.

perſuaſus, dimiſſo conſilio oppugnationis caſtrorum *Atilæ*, conuocatis ſuis, qui Patrem ſequuti, in eam venerant belli ſocietatem, Tholoſam reuertitur. Cuius profectione & *Aëtius*, & hi populi, qui Romanis auxilio venerant, alius alio dilabuntur. Fama huius Catalaunicæ pugnæ, tam atrocis ac cruentæ, uniuerſum jam peruagata fuerat orbem: cuius, tertia etiam illa exercitus *Atilæ* pars, quam ad Hiſpaniam miſſam fuiſſe, ex relatione Chronici ſupra memorauimus, non erat ignara. Quare veriti milites iram *Atilæ*, quem ſupra quam dici poteſt timebant, nunquam ad eum in Pannoniam reuertere; ne moram ſupplicio luerent. Verum poſt ipſius ex campis Catalaunicis profectionem, circa ejus campi confinia conſediſſe, ac a ſuis Ducibus ſeu Præfectis, qui Hungarice *Hiſpani* appellantur (ut ab aliis, qui de eorum ſcripſerunt origine, diſſentiam) regno Hiſpaniæ (ſicuti Chronicon refert, penes quod fides ſit) nomen inditum eſſe, a noſtris neſcio quo argumento putatur: quamuis *Trogus Pompeius*, eam quæ antea Iberia ab Ibero diceretur, ab Hiſpali Hiſpaniam cognominatam eſſe tradat. *Aëtius* non multo poſt tempore *Valentiniani* Imperatoris iuſſu Romæ interficitur, ſiue quod in ſuſpicionem affectatæ tyrannidis venerit ſiue potius, quod accuſatus fuerit, præbuiſſe cauſam, quod *Atila*, qui

cum

renunţînd la intenţia cuceririi taberei lui Atila [şi] adunîndu-i pe ai săi, care, urmîndu-i tatăl, intraseră în acea alianţă de război, se întoarce la Tholosa. După plecarea sa, atît [ai lui] Aëtius, cît şi acele popoare care veniseră în ajutorul romanilor se împrăştie care încotro, vestea acestei bătălii catalaunice, atît de crîncene şi de sîngeroase, străbătuse deja lumea întreagă; ea nu era necunoscută nici chiar acelei a treia părţi a armatei lui Atila, despre care am amintit mai sus, din relatarea Cronicii, că fusese trimisă în Hispania. De aceea, militarii, ferindu-se de mînia lui Atila, de care se temeau mai mult decît se poate spune, nu s-au [mai] întors niciodată la el, în Panonia, ca să nu-şi ispăşească întîrzierea prin [vreo] pedeapsă. În schimb, după plecarea sa din Cîmpiile Catalaunice, ai noştri cred, din nu ştiu ce motiv, că s-au stabilit în împrejurimile acelui cîmp şi, de la conducătorii sau prefecţii lor, care în ungureşte se numesc *ispán* (ca să mă deosebesc de alţii care au scris despre originea lor), regatului i s-a dat numele de Hispania (după cum afirmă Cronica, de partea căreia să fie adevărul), deşi Pompeius Trogus arată că cea care se numea înainte Iberia de la Iberus [Ebru][3], a fost denumită, de la Hispalis, Hispania. Aëtius este ucis nu după multă vreme la Roma, din porunca împăratului Valentinianus, fie pentru că a devenit suspect că este ispitit de tiranie, fie, mai degrabă, pentru că a fost acuzat că a oferit şansa ca Atila, care,

[3] Fluviu în Hispania Citerior.

cum omnibus copiis poſt pugnam memoratam modico negotio deleri poterat, manus Romanorum euaſerit.

CAPVT IX.

AETIO & TRASIMUNDO recedentibus incredibilis ATILÆ arrogantia; Marti pro more ſacrificio facto, Trecas verſus cum exercitu proficiſcitur, &, Diui LUPI Trecarum antiſtitis prudentia pietateque flexus eidem vrbi parcit, perſimilis ATILÆ clementia in mulierculam quandam cum numeroſa prole eius iras fugientem; Rhemos vrbem obſidet; Rhemenſium ad NICASIUM, eius vrbis antiſtitem, ſupplex oratio.

Poſteaquam *Aëtium* & *Traſimundum*, alioſque hoſtes, *Atila* alium alio dilapſum cognouit, ſupra quam par erat, ſuperbire cœpit: ratus, Romanorum exercitum in poſterum non ſibi obuiam venire auſurum. Dixiſſe igitur fertur, ſuperbum illud dictum: *Stellas præ ſe cadere, terram tremere, ſe malleum eſſe vniuerſi orbis.* Dein in id arrogantiæ proceſſit, vt iuſſerit, ſicuti Eremita dixerat, *flagellum DEI* adiici ſuo titulo: ac eo epitheto ſe & nominari, & in litteras referri. Profectus igitur ad locum pugnæ, aliquot ibi dies, vt milites quiete ac otio

Atile arrogans dictum.

după amintita bătălie, putea fi nimicit cu toate trupele [sale] printr-un efort neînsemnat, să scape din mîna romanilor.

CAPITOLUL AL IX-LEA

Trufia de necrezut a lui Atila, după retragerea lui Aëtius şi Trasimundus; aducînd, după obicei, sacrificii lui Marte, porneşte cu armata către Trecae [Troyes] şi, înduplecat de înţelepciunea şi pioşenia cucernicului Lupus, preotul din Trecae, cruţă acest oraş; aceeaşi blîndeţe a lui Atila faţă de o oarecare femeie sărmană, fugind cu numeroşii [ei] copii de mînia lui; asediază oraşul Rhemi [Reims]; cuvîntarea imploratoare a celor din Rhemi către Nicasius, preotul acestui oraş

1. După ce Atila a aflat că Aëtius şi Trasimundus, precum şi ceilalţi duşmani s-au risipit care încotro, a început să se mîndrească mai mult decît se cuvenea, convins că armata romanilor nu va [mai] îndrăzni să-i iasă de acum în cale. Se relatează, deci, că a rostit această frază trufaşă, [anume], că stelele cad înaintea lui, că pămîntul tremură, că el este maiul lumii întregi. Apoi şi-a permis obrăznicia să poruncească să se adauge titlului său „biciul lui Dumnezeu" – cum spuse călugărul – şi prin acest epitet [*sic*!] să fie şi numit şi menţionat în scrieri. Pornind, aşadar, spre locul luptei, a zăbovit aici cîteva zile, ca militarii să-şi revină prin linişte

Oblato Marti ſacrificio, Trecas abit.

otio reficerentur, commoratus eſt. Vbi ſacrificio Marti pro more gentis ſuæ facto, votisque pluribus proſperis ſucceſſibus rerum feliciter gerendarum ſolenniter nuncupatis, exercitum ſuum ad reliquas Galliæ ciuitates, maiore quam prius terrore inuadendas, ducit. Primum igitur omnium Trecaſſiorum vrbem (quæ & Trecæ, & interdum Troia dicitur) in finibus Senonum, ad flumen Sequanam ſitam, venit. *Callimachus* refert, eum primum ad Tungros profectum, eorumque metropolim expugnaſſe, ac ciues eius ſine vllo ſexus & ætatis diſcrimine ad vnum omnes occidiſſe. Verum ſi quis recte perpendat, Tungri ſunt Eburonum populi, non longe a flumine Moſa in terra Leodienſi, longe ab hoc itinere *Atilæ* diſſiti. Superflui igitur laboris fuiſſet, a Tungris Trecas eum reuertiſſe, ſicuti *Callimachus* dicit.

Diuus Lupus, Trecarum, vel Troiæ vrbis Antiſtes, Atilam per vrbem deducit.

§. II. Huius igitur Troiæ Antiſtes diuus *Lupus*, habitu indutus Pontificali, cum multitudine cleri *Atilæ* aduenienti fit obuius. Is facta ſalutatione, interrogat *Atilam*, quisnam eſſet, qui tot Regibus deuictis, nationibus ac populis proſtratis, vrbibus euerſis, cuncta vi ſibi ſubderet. Cui *Atila: Ego*, inquit, *ſum Rex Humorum, flagellum DEI.* Qua voce *Lupus* territus: *quis*, inquit, *mortalium flagello DEI mei reſiſtet, quo minus in omnes, quos volet, ſæuiat? veni igitur, vt dicis, DEI mei fla-*

şi odihnă. Prezentînd aici sacrificii lui Marte, după obiceiul neamului său, şi făcînd ceremonios mai multe jurăminte prielnice înfăptuirii cu succes a celor ce urmau, îşi duce armata să dea năvală, cu mai mare teroare decît înainte, peste oraşele rămase ale Galiei. Ajunge, deci, mai întîi în oraşul trecasienilor (care este numit Trecae şi, uneori, Troia), situat în ţinutul senonilor, pe rîul Sequana [Sena]; Callimachus afirmă că mai întîi a mers la tungri şi le-a cucerit capitala, iar pe cetăţenii acesteia i-a ucis pe toţi, pînă la unul, fără nicio deosebire de sex şi vîrstă. Însă, dacă cineva judecă drept, tungri sînt din neamul eburonilor, stabilit în apropierea rîului Mosa, pe pămîntul leodinean, mult prea departe de acest drum al lui Atila. Ar fi fost, prin urmare, un efort fără rost ca el să se fi întors de la tungrii la Trecae, după cum spune Callimachus.

2. Aşadar, cucernicul Lupus, preotul acestei Troia, înveşmîntat în haine pontificale, iese cu o mulţime de clerici înaintea lui Atila, care [tocmai] soseşte. Salutîndu-l, îl întreabă pe Atila oare cine să fie el, care, înfrîngînd atîţia regi, distrugînd atîtea neamuri şi popoare, năruind oraşe, pe toate şi le-ar supune prin forţă. „Sînt regele hunilor – îi spune Atila –, biciul lui Dumnezeu.” La vorba aceasta. Lupus, înfricoşat, zice: „Cine dintre muritori se va opune biciului Dumnezeului meu, ca să pustiască mai puţin împotriva tuturor cărora va vrea? Vino, deci, bici al Dumnezeului meu, – precum spui –,

flagellum: quo libet proficiſcare: omnia tibi, vt DEI miniſtro, me non repugnante parebunt. Iubet inde portas vrbis reſerari, ac *Atilam* (frenum equi honoris cauſa manu tenens) ſumma veneratione introducit. Qui ſiue humanitate ductus Epiſcopi, ſiue DEI voluntate, ſine vllius cæde & detrimento, per vrbem mediam cum omnibus ſuis copiis progreſſus, altera vrbis parte egreditur. Chronicon Hungaricum tradit, eum hinc Tholoſam vrbem verſus profectum, eamque in fidem & amicitiam eius deditam. Sed id vix veriſimile eſſe videtur. Tholoſa enim, per id tempus *Traſimundi* Regia ad fines Galliæ Narbonenſis, non procul a radicibus Pyrenæi montis, ad ripam Garumnæ fluuii ſita eſt: ciuitas adhuc opulenta populo, Archiepiſcopo, Academia, ac negotiatorum commerciis inclyta; quod iter a propoſito *Atilæ* longe fuit alienum. Conſtituerat enim, expugnatis quibusdam Galliæ oppidis ad Boream vergentibus, Sicambriam Regiam ſuam reuerti.

§. III. Dum igitur relicta Treca, ad Rhemos exercitum duceret, magnum ſuæ clementiæ in itinere edidit teſtimonium. Nam quum plerosque Trecæ vrbis accolas, metu perterritos, cum coniugibus & liberis ad ſyluas vicinas, ſalutis ſuæ tuendæ cauſa, profugientes, in itinere conſpexiſſet: eos bono animo & intrepido eſſe iuſſos, domum abire permi-

Atilæ clementia in

oriunde să mergi, toate ţi se vor supune, ca slujitorului lui Dumnezeu, fără ca eu să mă împotrivesc." Porunceşte apoi să se deschidă porţile oraşului şi, cu cel mai mare respect, conduce înăuntru pe Atila (ţinînd în mînă, în semn de cinstire, căpăstrul calului său). Acesta, fie mişcat de omenia episcopului, fie din voinţa lui Dumnezeu, trecînd cu toate trupele sale prin mijlocul oraşului fără niciun omor sau stricăciune, pleacă prin celălalt capăt al localităţii. *Cronica Maghiară* arată că de aici el a pornit înspre oraşul Tholosa şi că acesta a fost oferit încrederii şi prieteniei sale. Dar aceasta greu pare a fi posibil. Căci Tholosa, reşedinţă în acea vreme a lui Trasimundus, este situată la hotarele Galiei Narboneze, nu departe de poalele munţilor Pirinei, pe malul rîului Garumna [Garonne]; oraşul este pînă astăzi bogat populat, vestit datorită arhiepiscopiei, academiei şi activităţii negustorilor; acest drum era cu totul altul decît cel pe care şi l-a propus Atila. Căci hotărîse ca, după cucerirea cîtorva localităţi îndreptate spre Miazănoapte ale Galiei, să se întoarcă în Sicambria, capitala sa.

3. Aşadar, în timp ce, părăsind Trecae, îşi ducea armata către Rhemi, a făcut pe drum dovada marii sale blîndeţi. Anume, după ce a observat în cale mai mulţi locuitori ai oraşului Trecae, pierduţi de teamă, refugiindu-se, ca să-şi salveze viaţa, cu soţiile şi copiii lor, în pădurile din apropiere, poruncindu-le să-şi vină în fire şi să nu se teamă, le-a îngăduit să meargă acasă.

fugientes colonos, & mulierculam prolibus onuſtam.

miſit. Inter quos adducta eſt ad eum per milites, ex ripa fluminis, in quod ſe metu fere exanimata, præcipitare volebat, quædam mulier: quæ, paruula filiola, quo ſinus vlnæque faciliore grauarentur onere, collo faſciis alligata, ac duabus minoribus iumento, quod agebat, impoſitis, deinde aliis quoque ſeptem, per annorum ſeriem maioribus circumſepta erat filiabus. Mouit *Atilam* miſeræ mulieris ad pedes eius lacrymoſa prouolutio, ac tot prolium infantium numerus: iuſſamque aſſurgere, manibus propriis erexit. Quam amplis deinde donis, vt filiolas nutriret, & maritis collocaret, donatam, domum redire iubet.

Atila Rhemos obſidet

§. IV. Paulo poſt *Atila* Rhemenſes obſidet; concepta iam dudum in eos ira: quod, dum ad campum Catalaunicum (vt ſupra memoratum eſt) properaret, magna calamitate, multisque malis milites affecerant. Horum igitur memor, vaſtata igne ac ferro vniuerſa Rhemenſibus adiacente regione, ciuitatemque eorum dura cingens obſidione, machinis bellicis mœnia eius quati, diruere, demoliri: ita vt tum ob telorum denſitatem, tormentorumque frequentes iaculationes, tum ob inſtantis multitudinis crebram oppugnationem, nemo mortalium ad mœnia defendenda accedere auderet. Quo factum eſt, vt ciues non modo formidare, trepidare: ſed omnia ma-

Dintre aceştia, a fost adusă la el de soldaţi, de pe malul rîului, în care, moartă de frică, voia să se arunce, o oarecare femeie; aceasta, avînd o micuţă copilă legată de gîtul [ei] cu nişte fîşii, ca pieptul şi braţele să-i fie mai puţin împovărate, şi două mai mici, puse pe vita pe care o mîna, era apoi înconjurată, în ordinea vîrstei lor, de încă şapte fiice, mai măricele. Pe Atila l-a impresionat că sărmana femeie s-a aruncat plîngînd la picioarele sale, precum şi numărul atîtor copii mici şi, poruncindu-i să se ridice, a ajutat-o cu propriile sale mîini. Pe urmă, oferindu-i multe daruri, ca să-şi crească fetiţele şi să le mărite, îi porunceşte să se întoarcă acasă.

4. Puţin după aceea, Atila îi asediază pe reimsieni, prinzînd mai demult deja mînie pe ei, pentru că, pe cînd zorea spre Cîmpiile Catalaunice (cum s-a amintit mai sus), pricinuiseră mari pierderi şi multe necazuri militarilor săi. Aducîndu-şi, deci, aminte de acestea, trecînd prin foc şi sabie tot ţinutul învecinat cu reimsienii şi încercuindu-le oraşul într-un nemilos asediu, zidurile îi erau izbite, zdruncinate [şi] dărîmate cu maşini de război, astfel încît, atît datorită desişului de săgeţi şi necurmatei aruncări de proiectile, cît şi atacului continuu din partea temutei mulţimi, nimeni dintre muritori nu îndrăznea să purceadă la apărarea zidurilor. Aşa s-a întîmplat că cetăţenii nu numai că erau îngroziţi şi tremurau, dar suportau

malorum genera, quæ in obſeſſa ſolent eſſe ciuitate, tolerare, pati: mulieres, pueri & puellæ lacrymari, eiulare, voces ad cœlum tollere: alii voluentes animo victoris crudelitatem, quam ex conſcientia factorum antea in Atilanos a ſe perpetratorum, aduerſum ſe futuram metuebant, omnes vias & occaſiones pertentare, vt periculum vitare poſſent.

Diuus Nicaſius Epiſcopus Rhemenſis.

§. V. Erat ea tempeſtate eius vrbis Epiſcopus beatus *Nicaſius*, vir iuſtitia, morum integritate, ſanctimonia inſignis: & ob fidem, vitæque puritatem, DEO acceptus. Hic cum *Eutropia* ſorore, virgine a teneris annis DEO dicata (quæ non minus pulchritudine corporis, quam omnibus animi dotibus inſignis erat) toto hoc quo obſidebantur tempore, aſſiduis vacabant orationibus: vt DEI iram, cuius gratia *Atilam* malis ciues afficere arbitrabantur, placarent: atque eius miſericordiam, ſupplicibus omnibus præſentem conſequerentur. Ad hunc, quum *Atila* obſidioni vrbis vehementius intenderet, nullaque ſpes eſſet reliqua ſalutis, ciues, pars alta ex pectore trahentes ſuſpiria, pars lacrymabundi, humiles confugiunt. Quem eo tempore orantem, his verbis aggrediuntur: „ Niſi compertum nobis eſſet, „ vir optime, DEUM optimum maximum „ id gratiæ ac miſericordiæ tibi imper„ titum eſſe, vt tuæ apud illum preces „ ob vitæ integritatem ſint gratiſſimæ:

Rhemenſium ad Nicaſium ſupplex oratio.

[şi] pătimeau toate soiurile de rele care se întîmplă de obicei la asedierea unei cetăţi: femeile, copiii şi copilele plîngeau, se văitau, îşi înălţau jalea spre cer, alţii, frămîntînd în suflet cruzimea învingătorului, de care se temeau cu conştiinţa că faptele săvîrşite înainte de ei împotriva oamenilor lui Atila se vor întoarce asupra lor, căutau toate căile şi posibilităţile ca să poată evita primejdia.

5. Pe vremea aceea, episcopul acestui oraş era fericitul Nicasius, un bărbat însemnat ca dreptate, puritate a deprinderilor, pioşenie şi, datorită credinţei şi vieţii sale neprihănite, ales al lui Dumnezeu. Acesta cu sora sa Eutropia, o fecioară închinată din fragedă vîrstă lui Dumnezeu (ea nu era mai puţin deosebită prin frumuseţea trupului, decît prin toată zestrea sa sufletească) şi-au petrecut tot acest răstimp în care erau asediaţi în rugăciuni stăruitoare, ca să îmblînzească mînia lui Dumnezeu, datorită căreia socoteau că Atila pricinuieşte rele cetăţenilor, şi ca să dobîndească iertarea sa, acordată tuturor celor care o imploră. Pe cînd Atila se pune să asedieze mai straşnic oraşul şi nu mai rămîne nicio speranţă de mîntuire, o parte suspinînd din inimă, o parte lăcrimînd, se grăbesc umili la acela. În timp ce se roagă, i se adresează cu aceste cuvinte: „Dacă nu ne-ar fi limpede, destoinice bărbat, că preabunul şi atotputernicul Dumnezeu te-a împărtăşit din acel har şi din acea clemenţă ca, datorită vieţii tale fără de prihană, rugăciunile tale către El să-I fie foarte plăcute

„ atque hanc omnem calamitatem propter noſtra ſcelera nobis ab eo immiſſam: ac dum in meliorem viuendi ordinem nos conuerterimus, hoſtes a ceruicibus rurſus noſtris DEUM aut depulſurum, aut placabiliores humanioresque redditurum: non eſſet nobis integrum deliberatu, vtrum ad te confugiendum, vel ex deſperatione (qua malis iam quam plurimis crudeliter afflicti, vehementer detinemur) aliter rebus noſtris prouidendum nobis eſſet. Verum quum & DEI clementiam præter omnes res mortalium omni tempore æſtimaverimus: & te ex ſignis compluribus, pater optime, comprehenderimus illi eſſe acceptum: non dubitauimus ad te venire, cuius conſilio patrocinioue & viuere & mori iam dudum conſtituimus.„

Beneuolentia ab Epiſcopi perſona.

Narratio.

§. VI. „ Quæ ſit hoſtium multitudo, vides: quæ non in omnes crudelitas, & tu & nos ſcimus, cuius multa circumiacentium vrbium cadauera aperto ſunt documento. Tantæ barbarorum multitudini diutius propriis viribus reſiſtere nequaquam poſſimus, aut ſponte nos dedere hoſtibus oportet, & fidem quam profeſſi ſumus mortis terrore abnegare: aut, ne vim eorum, tyrannidemque experiamur, voluntaria eſt nobis mors conſciſcenda. Alterum horum perpetiendum erit, ni aut diuinitus adiuti, aut tuis, pa-

„ ter

şi că toată această nenorocire ne-a fost trimisă de El din cauza păcatelor noastre şi că, dacă ne vom întoarce la un trai mai curat, Dumnezeu ori îi va îndepărta din nou pe duşmani de pe umerii noştri, ori îi va face mai îndurători şi mai omenoşi, [atunci] nu ne-ar fi cu putinţă a alege între cele două: ar trebui să fugim la tine sau, din deznădejde (în care ne zbatem din plin, chinuiţi deja cumplit de atîtea necazuri), să ne îngrijim altfel de soarta noastră? însă, pentru că am şi preţuit blîndeţea lui Dumnezeu mai presus de toate lucrurile muritorilor, din toate timpurile, [şi] am şi înţeles, din nenumărate semne, că tu, preabunule părinte, eşti alesul Său, nu am pregetat a veni la tine, prin al cărui sfat sau oblăduire sîntem gata, în sfîrşit, şi să trăim, şi să murim.

6. Vezi ce mare este mulţimea vrăjmaşilor, cît sînt de setoşi de sînge cu noi toţi – o ştim şi tu şi noi, stau grăitoare mărturie a acesteia numeroasele ruine ale oraşelor din împrejurimi. Nicicum nu putem înfrunta mai departe, cu propriile noastre puteri, o asemenea mulţime a barbarilor; trebuie fie să ne predăm de bună-voie duşmanilor şi, de spaima morţii, să ne dezicem de credinţa pe care o mărturisim, fie, ca să nu cunoaştem puterea şi tirania acelora, să ne punem singuri capăt zilelor. Va trebui să îndurăm una din acestea, dacă, sau ajutaţi de divinitate, sau prin sfaturile tale, preabunule părinte,

„ ter optime, conſiliis ſpes aliqua pro-
„ pulſandi a nobis periculi, ob oculos
„ propoſita fuerit. Honeſtas quidem ip-
„ ſa induceret, vt ad extremum ſpiri-
„ tus halitum hoſti tam crudeli reſiſten-
„ tes, a conſtantia, fortitudine, fide no-
„ ſtra, metu mortis non auocaremur, ſi
„ quid ſpei eſſet conſeruandæ vrbis.
„ Neque etiam ignari ſumus, fore nobis
„ vtilius hæc obſidionis mala ad breue
„ aliquod tempus perferre, deuorare-
„ que, vt pace poſtea & libertate cum
„ coniugibus & liberis frueremur op-
„ tata: quam per ſocordiam & igna-
„ uiam, hoſtibus non repugnando, in
„ fœdam nos coniicere, eamque perpe-
„ tuam ſeruitutem. Sed quid remedii
„ huic malo adhibendum, quid longis
„ iam laboribus, vigiliis, inedia defa-
„ tigatis, faciendum nobis ſit, vt mor-
„ tem immaturam vitemus, non plane
„ conſtat: vtpote quibus iam præter ſpi-
„ ritum longa inquietudine haud bene
„ ſpirantem, & oſſa, cutemque diutur-
„ na fame corrugatam, parum decoris
„ (vt vides) humani ſupereſſe videa-
„ tur. „

§. VII. „ Tu, quem DEI voluntatis non omnino expertem eſſe credimus, conſule, vtrum ex malis nobis impendentibus deligere debeamus. Si dediderimus hoſti ciuitatem: facultates, ſalutem, vitamque omnium noſtrum in diſcrimen haud dubium dederimus.

nu ni se va arăta înaintea ochilor vreo speranţă de a înlătura primejdia din [calea] noastră. Cinstea însăşi ne-ar îndemna, de fapt, ca, rezistînd, pînă la ultima suflare a vieţii, unui inamic atît de crunt, să nu ne lepădăm, din teama morţii, de statornicia, vitejia [şi] credinţa noastră, de-ar fi vreo speranţă de a salva oraşul. Nu ne este necunoscut nici chiar că ne va fi mai folositor să suportăm şi să înghiţim pentru scurtă vreme aceste neajunsuri ale asediului, ca pe urmă să ne bucurăm împreună cu soţiile şi cu copiii noştri de dorita pace şi de libertate, decît să ne aruncăm, din laşitate şi nevolnicie, fără a ne împotrivi duşmanilor, într-un pact [cu ei] şi în acea necurmată robie. Însă nu vedem lămurit ce leac trebuie să folosim împotriva acestui rău, ce trebuie să facem ca, sleiţi de suferinţele de-acum îndelungate, de nesomn, de lipsuri, să scăpăm de la o moarte timpurie, ca unii cărora, în afară de sufletul pe care abia ni-l tragem, de oase şi de pielea zbîrcită de nesfîrşita foame, se pare că puţin ne-a mai rămas (după cum vezi) din demnitatea de om.

7. Tu, care credem că eşti întrucîtva iniţiat în voinţa lui Dumnezeu, sfătuieşte-ne, din cele două rele ce ne ameninţă, pe care trebuie să-l alegem. Dacă vom preda duşmanului oraşul, vom risca, fără îndoială, avutul, integritatea şi viaţa noastră a tuturor.

„ Contra, ſi vi expugnati fuerimus, quæ
„ non malorum genera nos manebunt?
„ quibus cruciatuum generibus, quorum
„ hæc tua plebecula impatiens eſt, in
„ nos miſeros a barbaris ſæuitum non
„ fuerit? eſto, ſint noſtrum aliqui malo-
Conſilium a S. Nicaſio petunt. „ rum cruciatusue patientes. At longe
„ plures ſunt, qui humana victi imbe-
„ cillitate, horrore, vique tormenti,
„ DEUM abnegent, fidem profeſſam de-
„ ſerant, animæ ſuæ detrimentum fa-
„ ciant. Tuum igitur eſt, vir DEI, no-
„ bis his malis vehementer afflictis pro-
„ uidere, gregi tuo tremebundo conſu-
„ lere, remedium, ſi quod potes, pro
„ tempore adhibere: ne ab eo, quod
„ honeſtum eſt, & pium, malis coacti
„ præſentibus, auocemur, atque a DEI
„ optimi maximi voluntate deſciſcamus.

CAPVT X.

Diui NICASII ad Rhemenſes reſponſum; EUTROPIÆ eius ſororis in confeſſione Chriſti fidei conſtantia & in defendenda aduerſus barbaros virginitate fortitudo; prodigia cœleſtia vtriusque martyrium ſubſequuta.

Nicaſii ad Rhemenſes reſponſio. AD hæc *Nicaſius*, iam ante exitum rerum oraculo edoctus, ita paucis re-

Dimpotrivă, dacă vom fi cuceriţi prin forţă, cîte feluri de rele nu ne vor aştepta! De care soiuri de cazne, la care acest biet popor al tău nu rezistă, nu ne va fi dat să suferim, datorită barbarilor, nenorociţii de noi! Fie, sînt între noi cîţiva răbdători la necazuri şi la torturi. Dar sînt mult mai mulţi cei care, înfrînţi de slăbiciunea omenească, chinuiţi de groază şi de violenţă, să-L renege pe Dumnezeu, să se dezică de credinţa mărturisită [şi] să-şi pîngărească sufletul. Aşa încît este de datoria ta, bărbat al lui Dumnezeu, să te îngrijeşti de noi, cei amarnic încercaţi de aceste suferinţe, să-ţi veghezi turma înspăimîntată, să oferi la timp un leac, dacă poţi asta, ca să nu ne îndepărtăm, determinaţi de necazurile de acum, de ceea ce este cinstit şi pios şi să nu ne dezicem de voinţa preabunului, preamarelui Dumnezeu."

CAPITOLUL AL X-LEA

Răspunsul cucernicului Nicasius către reimsieni; statornicia Eutropiei, sora acestuia, în mărturisirea credinţei lui Christos şi curajul de a-şi apăra fecioria împotriva barbarilor; semnele cereşti urmate de martiriul amîndurora

1. La acestea, Nicasius, iniţiat de un oracol încă dinaintea deznodămîntului evenimentelor, răspunde cu puţine

reſpondet. Tametſi non multum, vt vos cenſetis ciues optimi, ineſſe mihi video virtutis; quicquid tamen eſt DEI donorum in me collocatum, id omne acceptum refero illius in me charitati, & miſericordiæ, beneficio : qui non meis meritis, ſed propria ſua benignitate, me ſuæ gratiæ, ſuorum inæſtimabilium bonorum participem eſſe voluit, cui quidquid in me eſt, totum adſcribo. Nec eſt cur vos, quod DEI donum eſt, meis tribuatis viribus: ille vim, potentiam, bonitatemque ſuam in me exerit. Mihi eius ſpiritui, afflatui & voluntati eſt parendum. Cuius ſi præceptis obſeruandis toto quo poſſumus animo incubuerimus, promiſſaque vitæ cœleſtis ſpe indubitata expectauerimus, nihil in rebus his mundanis tam graue nobis obuenerit, quod non in illius fide conſtanter perferre poſſimus: nihil tam arduum, tam hoſtile, quod non peruium, toleratuque ſit nobis facillimum. Multitudinem, tyrannidemque barbarorum, Rhemenſes viri, iam pridem & noui, & extrema vicinorum populorum calamitate exploratam habeo. „ Quæ certe „ ipſa ex DEI procedit permiſſione. „ *Atila* vobis obeſſe, vimque ſuam con„ tra vos exercere non poſſet, ni no„ ſtris delictis DEUM in nos concitaſ„ ſemus. Apud quem nunc ſtatutum eſt, „ quod mihi illius oraculo iam diu ſa„ tis conſtat, vrbem hanc in manus ho-

Nicaſii humilitas.

Vrbis excidium prædicit.

[vorbe] astfel: „Deşi nu văd să existe în mine atîta virtute cum socotiţi voi, destoinici cetăţeni, se află totuşi răsădit în mine ceva din darurile lui Dumnezeu; aceasta mărturisesc că am primit-o, în întregime, ca pe o binefacere, din generozitatea şi blîndeţea Lui faţă de mine; El a vrut să fiu împărtăşit din harul Său, din nepreţuitele Sale bunuri, nu datorită meritelor mele, ci prin propria Sa bunătate; orice este în mine, Lui îi datorez totul. Nu aveţi de ce să atribuiţi puterilor mele ceea ce este darul lui Dumnezeu: El a picurat în mine puterea, înţelepciunea şi mărinimia Sa. Eu trebuie să mă supun spiritului, suflului şi voinţei Sale. Dacă, urmîndu-I învăţăturile, Îl vom sprijini, cît putem, din toată inima, şi dacă vom năzui cu sinceră speranţă la viaţa cerească promisă, nu ni se va întîmpla nimic atît de grav în acest trai lumesc, încît să nu putem suporta prin nestrămutata credinţă în El, nimic atît de amarnic, atît de potrivnic, încît să nu poată fi uşor depăşit de noi sau răbdat. Mulţimea şi tirania barbarilor, bărbaţi reimsieni, le-am şi cunoscut mai demult deja, le-am şi constatat în suprema nenorocire a popoarelor vecine. Aceasta se întîmplă, desigur, din însăşi voia lui Dumnezeu. Atila nu v-ar putea ataca şi nu şi-ar putea încerca forţa împotriva voastră, dacă, prin păcatele noastre, nu L-am fi stîrnit pe Dumnezeu împotrivă-ne. El a hotărît acum ceea ce, prin oracolul Său, îmi este deja demult cunoscut: că acest oraş va încăpea, în cele din urmă, pe mîna duşmanilor

„ ſtium poſtremo venturam: vosque me-
„ cum vna tyrannidi barbarorum de-
„ ſtinatos, vt delicta carnis, quibus ſu-
„ mus obnoxii, momentaneis his nunc
„ cruciatibus expiantes, ad viſionem di-
„ uinam, cœleſtemque vitam læti advo-
„ lemus, atque illius beatæ ſimus par-
„ ticipes. Agite igitur, fratres chariſ-
„ ſimi, quicquid vos manebit calamita-
„ tis atque periculi, conſtanti & forti
Ad martyrium excitat. „ perferte animo. Me ſequamini,& pa-
„ ſtorem & patrem veſtrum, me oculis
„ veſtris proponite: vt vos ſpiritu ſal-
„ ui ſitis, me primum obiiciam pericu-
„ lis. Breuia erunt quæ a barbaris pa-
„ tiemur tormenta. Illa cœleſtia, quæ
„ DEUS nomen ſuum in fide & chari-
„ tate profeſſis ab initio conſtituit præ-
„ mia, vt ſenſibus incomprehenſibilia
„ ſunt humanis: ita felicia, immortalia,
„ ac nullis vnquam ſeculis finienda.
„ Non igitur vos corporis terreat aut
„ malum, aut cruciatus: qui initium eſt,
„ ſi conſtantes in fide fueritis, vitæ per-
„ petuæ. Nec licet his, qui vos perſe-
„ quuntur, malum precari; ſed imitati
„ Chriſti JESU & doctrinam & factum,
„ pro inimicis veſtris, vt ad veram
„ DEI cognitionem, rectamque vitam
„ reuertantur, mecum una iugiter de-
Eutropia etiam ciues ad fortia animat. „ precemini.„ Nihilo ſecius *Eutropia* etiam virgo, ciues ad ea forti animo perferenda, quæ iamiam aduerſa immi-
nerent, intrepide hortatur: ſeſe, licet

fœ-

şi că voi, împreună cu mine, sînteţi sortiţi tiraniei barbarilor, ca, ispăşind acum, prin aceste chinuri de-o clipă, păcatele cărnii de care sîntem robiţi, să zburăm bucuroşi spre a vedea viaţa divină şi cerească şi să-I fim părtaşi la fericire. Deci, haideţi, preaiubiţii [mei] fraţi, îndураţi orice suferinţă şi primejdie ce vă va mai rămîne, cu inima fermă şi dîrză! Urmaţi-mă pe mine, şi păstor, şi părinte al vostru, şi să mă aveţi sub ochii voştri: ca să fiţi puternici în suflet, mă voi arunca primul în calea primejdiilor. Scurte vor fi chinurile ce le vom pătimi din partea barbarilor. Acele răsplăţi cereşti, pe care Dumnezeu le-a stabilit de la început celor care îi mărturisesc numele în credinţă şi dragoste, sînt, pe cît de inaccesibile simţurilor omeneşti, pe atît de fericite [şi] nepieritoare şi nu se vor sfîrşi niciodată, în niciun veac. Aşadar, nici suferinţa, nici chinul trupului să nu vă înspăimînte: acesta, dacă veţi fi fost statornici în credinţă, este începutul vieţii eterne. Şi nici nu este îngăduit să blestemaţi pe cei care vă persecută, ci, urmînd atît învăţăturile, cît şi faptele lui Isus Christos, să vă rugaţi neîncetat, împreună cu mine, pentru vrăjmaşii noştri, ca să se întoarcă la adevărata cunoaştere a lui Dumnezeu şi la viaţa cea dreaptă." Tot astfel îi îndeamnă cu seninătate şi fecioara Eutropia pe cetăţeni la suportarea cu inima curajoasă a acelor nenoroci care mai-mai îi încolţesc: că ea însăşi, deşi

fœminam, tamen ante eorum oculos conſtanti ingenio, DEI auxilio, declaraturam: hoſtes, etiamſi corpori tormenta intentent, non menti tamen conſtantiam, ac in bono perſeuerantiam adimere poſſe. His diuorum admonitionibus, timore pauliſper ciues depoſito, quæuis aduerſa alacriore iam animo ſuſtinenda expectabant.

Atila Rhemos capit.

§. II. Interea Hunni ſuperatis mœnibus, aliisque deiectis munimentis, urbem ſubito ingrediuntur: fit ubique militum armatorum rabidus diſcurſus. Hi obuios trucidare, puberes & impuberes necare: non ætati, non ſexui, parcere. *Nicaſius* & *Eutropia* virgo tantæ hoſtium truculentiæ ducti admiratione, ad ædem Beatæ Virginis, quam beatus hic Epiſcopus extruxerat, hymnum canentes læti profugiunt, eo conſilio, ut ubi rebus proſperis preces fuderant, ibi in extremis quoque animam Deo redderent. Hunni rabie perciti, ad ædem etiam ipſam concurrere. Quos *Nicaſius* manibus ſilentium indicans, paucis alloquitur: „ Video ego, milites fortiſſi„ mi, vos a verorum fortiumque mi„ litum ſanguine longe degenerauiſſe: „ ac manſuetudinis, quæ plerisque et„ iam feris animantibus natura ineſſe „ ſolet, omnino eſſe immemores. Cu„ ius ſi vel minimam partem aliquam „ haberetis, non certe victoria, quæ „ victis ſæpe parcere, & in ſolos ſu-

Nicaſii Epiſcopi verba ad milites Atilæ furentes.

Sæuitiem eis exprobrat.

femeie, cu ajutorul lui Dumnezeu va demonstra totuşi înaintea ochilor lor, stăpînindu-şi firea, că duşmanii, chiar dacă îi încearcă prin chinuri trupeşti, nu-i pot lipsi totuşi de statornicia spiritului şi de stăruinţa în bine. La aceste îndemnuri ale sfinţilor, cetăţenii, lăsînd pentru o vreme frica la o parte, aşteptau de-acum cu inima mai dîrză orice durere pe care o aveau de suportat.

2. Între timp, hunii, trecînd peste ziduri şi distrugînd celelalte întărituri, deodată pătrund în oraş: militari înarmaţi se împrăştie pretutindeni cu furie. Ei ucidea pe cei ce le ieşeau în drum, omorau tineri şi copii, nu ţineau cont de vîrstă şi sex. Nicasius şi fecioara Eutropia, uluiţi de o asemenea cruzime a duşmanilor, aleargă bucuroşi, cîntînd imnuri, la templul Fericitei Fecioare – pe care îl ridicase acest fericit episcop –, cu gîndul ca unde înălţaseră rugăciuni pe cînd soarta le surîdea, acolo să-şi şi redea sufletul, în ceasul din urmă, lui Dumnezeu. Hunii, în turbarea lor, dau năvală şi la acest templu. Nicasius, cerîndu-le acestora linişte cu mîna, rosteşte cîteva [cuvinte]: „Eu văd, preaputernici militari, că aţi decăzut mult de la vîna oşteanului adevărat şi virtuos şi că uitaţi cu totul de blîndeţea care se află, de obicei, chiar şi în firea celor mai multe fiare însufleţite. Dacă aţi avea-o, fie şi într-o cît de mică măsură, desigur, nu v-aţi îngîmfa de victoria care adesea obişnuieşte să-i cruţe pe învinşi şi să fie

„ perbos ſæuire conſueuit, inſoleſcere-
„ tis: nec eo crudelitatis progrederemi-
„ ni, ut omnia ferro delere, quam in
„ vſum veſtrum conſeruare malletis:
„ quaſi alterius, non veſtræ iam ditio-
„ nis ſint, quæ nunc non viribus ma-
„ gis veſtris, quam DEI permiſſione
„ conſequuti eſtis. Præ ſubito furore
„ haud animaduertitis, & populum o-
„ mnem in ſeruitutem, & opes, alia-
„ que omnia noſtra in veſtrum orna-
„ mentum, potita urbe, ceſſiſſe: popu-
„ lus Chriſtianus ſupplex ad genua veſtra
„ accidit, ſalutem a vobis precaturus.
„ Cæterum vos obuium quemque ſicuti
„ pecora trucidatis, præter omnem pie-
„ tatis humanæ morem. Si nullum ve-
„ ſtræ ferociæ modum ſtatuitis, ſed pie-
„ tatis & commodorum veſtrorum ob-
„ liti, crudelitate omnia implere vul-
„ tis: in me, qui illorum ſum paſtor
„ veſtram conuertite (milites) ra-
„ biem. A pernicie ſtrageque horum
„ veſtras continete manus: parcite
„ humilibus, ſupplicibusque: ſuper-
„ bos & contumaces, qui vobis reſi-
„ ſtunt, proſternite. Me præſulem, ſi
„ crudelitas magis, quam pietas vos ex-
„ citat, me inquam, qui veſtram hactenus
„ remoratus ſum victoriam, inuadite,
„ petite, conficite: meam, quatenus
„ DEO ita viſum eſt, eripite animam:
„ his meis ouibus, nullum commeritis
„ malum, vitam donate.

§. III.

sălbatică doar împotriva celor trufaşi şi nu aţi recurge la acea cruzime de a le distruge pe toate cu sabia – în loc să preferaţi să se păstreze în folosul vostru –, de parcă ar fi în avutul altuia, nu într-al vostru deja, pe care l-aţi dobîndit acum, nu atît prin puterile voastre, cît prin îngăduinţa lui Dumnezeu. Datorită furiei celei iuţi, nu observaţi nici că poporul întreg v-a căzut în robie, nici că, prin cucerirea oraşului, averile şi toate celelalte ale noastre v-[au intrat] în stăpînire. Poporul creştin vă cade rugător la picioare, cerîndu-vă îndurare. În schimb, voi măcelăriţi ca pe nişte vite pe oricine în drumul vostru, împotriva oricărei atitudini de blîndeţe omenească. Dacă nu hotărîţi nicio măsură sălbăticiei voastre, ci uitînd de pioşenie şi de interesele voastre, vreţi să înecaţi totul în cruzime, îndreptaţi-vă, militari, mînia împotriva mea, care sînt păstorul lor! Abţineţi-vă mîinile de la vătămarea şi masacrarea lor, fiţi îngăduitori cu cei umili şi cu cei care vă cer îndurare, doborîţi pe cei trufaşi şi aroganţi, care vă opun rezistenţă. Dacă setea de sînge vă îmboldeşte mai mult decît pioşenia, pe mine, episcopul lor, care v-am întîrziat pînă acum izbînda, pe mine – zic – să daţi năvală, luaţi-mă, omorîţi-mă, mie răpiţi-mi viaţa, de vreme ce aşa e vrerea lui Dumnezeu; acestor oi ale mele, care nu merită nicio pedeapsă, dăruiţi-le viaţa!”.

§. III. Quum his hortatibus Hunnorum ferocia nihil leniretur, sed in omnes, etiam in ædem sacram congregatos sæuirent, Diuus *Nicasius* preces lachrymis plenas ad DEum, ut antea, fundere cœpit: atque ubi illud Dauidicum carmen, *Anima mea adhæsit pauimento*, psalleret, mox a quodam satrapa gladio educto inuasus, capite truncatur. Cujus caput a membro etiam auulsum, diuinum canticum non intermisit, sed illud protulit Psalmistæ: *Viuifica me Domine secundum verbum tuum.* Hoc modo beatus hic vir inter diuinas laudes in cœtum martyrum glorioſus advolauit. Post hæc Hunnorum milites, sine modo furentes, *Eutropiæ* virginis pulchritudine capti, vim illi intentare: quæ constans in pudicitiæ jam pridem DEO deuotæ custodia, ad *Nicasii* interfectorem conuersa: *Crudelissime omnium*, inquit, *quos terra genuit, barbarorum, an ignoras in quem DEI virum, innocentia ac sanctitate vitæ insignem, manus tuas sacrilegas extenderis? quem nihil mali merentem, impie vita privaris: merito te, ob tale facinus sceleratum, iustum DEI manebit iudicium. Non satis tibi ducis, te virum plurima sanctitate conspicuum, in templo DEI trucidasse: sed & me tuæ spurcissimæ libidini inseruire cogis? Cæterum, DEus virtutis & pudicitiæ vindex, hoc tuum facinus temerarium impiumque, me ministra, inultum non patietur.*

Nicasii cædes.

Eutropiæ virginis constantia.

§. IV.

3. Cum, prin aceste îndemnuri, sălbăticia hunilor nu se potolea deloc, ci se revărsa necruţător asupra tuturor, chiar şi asupra celor adunaţi în sfînta clădire, divinul Nicasius începe să înalţe, ca înainte, rugăciuni pline de lacrimi către Dumnezeu; şi, pe cînd cînta acel Psalm al lui David, *Sufletul meu cade la pămînt*, fiind drept urmare atacat de un oarecare satrap care îşi scosese sabia, este decapitat. Capul său nici chiar despărţit de trunchi nu a întrerupt sfînta cîntare, ci a dat glas acestui [cînt] al psalmistului: *Înviază-mă, Doamne, după cuvîntul Tău!* În acest fel a zburat acest fericit bărbat, între sfinte laude, aureolat, la ceata martirilor. După aceasta, soldaţii huni, furioşi peste măsură, răpiţi de frumuseţea fecioarei Eutropia, încearcă să o siluiască; aceasta, statornică în păstrarea pudorii închinate mai demult lui Dumnezeu, întorcîndu-se către ucigaşul lui Nicasius, zice: „Tu, cel mai crud dintre toţi barbarii pe care i-a născut pămîntul, oare nu ştii asupra cărui bărbat al lui Dumnezeu, însemnat prin neprihană şi prin sfinţenia vieţii [sale], ţi-ai ridicat păcătoasele mîini, ce om nemeritînd vreun rău ai lipsit, nelegiuit, de viaţă? Pentru o asemenea cumplită crimă, [te] va ajunge, pe merit, dreapta judecată a lui Dumnezeu. Nu ţi se pare destul că ai ucis, în templul lui Dumnezeu, pe bărbatul de cea mai aleasă pioşenie, ci mă sileşti şi pe mine să slujesc poftei tale atît de spurcate? însă Dumnezeu, apărătorul virtuţii şi al pudorii, nu va lăsa nepedepsită această nemaiauzită şi cruntă fărădelege, eu slujindu-L!”

Oculos tyranni euellit.

§. IV. His dictis *Eutropia* in capillos tyranni inuolat, arreptisque magna vi illius faucibus, oculos mox euellit. Alii milites, qui fortitudinis huius fœminæ ſpectatores aderant, commilitonis ſui periculo commoti, *Eutropiam* virginem, & alios, qui in templo erant Chriſtianos, furibundi inuadunt, & ad vnum omnes trucidant. Fuere ſcriptores, qui tradiderunt, Hunnos, poſteaquam in omnes vbique tum in templo, tum in aliis vrbis locis repertos, truculenter ſatis ſæuiſſent, atque prædæ, ac direptioni vrbis animum adieciſſent, terrore cœleſti ſubito fuiſſe perculſos. Vidiſſe in aëre cœleſtes acies dimicare, audiſſe ſonum fragoremque terribilem templum edere. Quibus ſignis exanimatos, a præda abſtinuiſſe, & ad diverſa quemque loca extra vrbem tremebundos fugiſſe. Vrbem deinde diu vacuam ſtetiſſe, tot martyrum cæde conſecratam. Faces ardentes ſupra ciuitatis verticem ſæpe ac diu viſas: cantus cœleſtes auditos: ciues plerosque, qui metu tyrannorum aufugerant, viſis tot ſignis diuinisque prodigiis, ac cognita hoſtium abitione, ad vrbem tandem reuertiſſe: & *Nicaſii* ac *Eutropiæ*, cæterorumque martyrum corpora magnis lamentis atque lachrymis ſepulturæ tradidiſſe.

interficitur

Signa plurima poſt captam Rhemenſ. vrbem edit.

CA-

4. Spunînd acestea, Eutropia se repede la părul tiranului şi, apucîndu-l cu mare putere de grumaz, îndată îi scoate ochii. Alţi militari, care asistaseră la îndrăzneala acestei femei, stîrniţi de atacarea confratelui lor, se năpustesc furioşi asupra fecioarei Eutropia şi a altor creştini care erau în templu şi îi omoară pe toţi, pînă la unul. Au fost scriitori care au relatat că hunii, după ce şi-au descărcat din plin sălbăticia, prin masacru, asupra tuturor celor găsiţi pretutindeni, atît în templu, cît şi în celelalte locuri ale oraşului şi, după ce şi-au pus în gînd prădarea şi jefuirea localităţii, au fost deodată loviţi de cerească mînie, că au văzut luptînd în văzduh cete cereşti, că au auzit cum templul scoate un sunet şi un trosnet înfricoşător, că, pierzîndu-se cu firea datorită acestor semne, s-au abţinut de la prădăciune şi au fugit tremurînd, fiecare, către diferite locuri din afara oraşului, că oraşul a stat apoi multă vreme pustiu, sfinţit prin moartea atîtor martiri, că adesea s-au arătat făclii arzînd îndelung deasupra culmilor oraşului, că s-au auzit cîntări cereşti, că numeroşi cetăţeni care se refugiaseră de teama tiranilor, văzînd atîtea semne şi arătări divine şi dîndu-şi seama de plecarea duşmanilor, s-au întors pînă la urmă în oraş şi au încredinţat mormîntului, cu multă jale şi lacrimi, trupul lui Nicasius, al Eutropiei şi al celorlalţi martiri.

CAPUT XI.

ATILA, GYULA duce, Coloniam vrbem obſidet; diuæ Vrſulæ, Britannorum Regis filiæ, cum XI. virginum millibus, Romæ, pietatis ergo videndæ deſiderium incredibile, & martyrium. ATILA celebratis in Thuringis diuerſarum gentium comitiis, ac Britannis, aliisque populis imperio ſuo adiunctis, in Hungariam reuertitur.

DUm hæc ad Remenſem vrbem ita, vt memorauimus, aguntur, interea *Atila* quendam exercitus ſui Ducem *Giwlam*, vel (vt quidam volunt) *Julium* nomine, cum parte copiarum miſit, qui Coloniam Agrippinam, ciuitatem tunc quoque (vt nunc) inſignem & amplam, obſideret. Is, vt iuſſum erat, vrbem forti cinxit obſidione. Ea tempeſtate *Æthereus* Anglorum Regis filius, pulchritudine, virtute ac moribus Diuæ *Vrſulæ*, Britanniæ Regis filiæ unigenitæ, ardentiſſime commotus, eius per legatos apud Patrem ambire cœpit connubium. Quem, quum ſollicitus eſſet, quid reſponſi daret legatis, *Vrſula* anxium mœſtumque admonet, ut depoſita animi ſollicitudine, *Æthereo* eam deſpon-

Atila Guilæ imperat Coloniam Agripp. obſidere.

Vrſula Britanniæ Regis filia ab Æthereo ambitur.

CAPITOLUL AL XI-LEA

Atila, prin comandantul Gyula, asediază oraşul Colonia [Köln]; arzătoarea dorinţă a pioasei Ursula, fiica regelui britanilor, de a vedea, cu unsprezece mii de fecioare, pentru pietatea sa, Roma şi martiriul [lor]; Atila, după ce ţine la turingi o adunare a unor diferite popoare şi, după ce anexează pe britani şi alte neamuri la imperiul său, se întoarce în Ungaria

1. Cît se întîmplă acestea în oraşul reimsian, aşa cum am amintit, Atila a trimis între timp un comandant al armatei sale, cu numele de Gyula sau (cum vor alţii) Iulius, cu o parte a trupelor, să asedieze Colonia Agrippina, un oraş pe atunci important şi întins (ca şi acum). Acesta, cum i se poruncise, a încercuit oraşul într-un puternic asediu. În acea vreme, Aethereus, fiul regelui anglilor, puternic înflăcărat de frumuseţea, virtutea şi obiceiurile unicei fiice a regelui Britaniei, a cucernicei Ursula, plănuieşte să o ceară în căsătorie, prin soli, de la tatăl ei. Pe acesta, în timp ce se frămîntă, neliniştit şi trist, ce răspuns să dea trimişilor, Ursula îl sfătuieşte ca, lăsînd la o parte zbuciumul sufletesc, să o logodească cu Aethereus,

ſpondeat. Oraculo enim ſe accepiſſe, ne id detractura eſſet ea lege matrimonium, ut triennium illi conſummando concederetur, quo peregrinationem a ſe votam interea exequi poſſet. Hanc autem eam eſſe, vt vrbem Romanam, comitata decem millibus virginum, inuiſeret. Proinde ipſe & *Æthereus* procus curarent pari opera, decem ſpectatæ pudicitiæ virgines conquirere: harum ſingulis mille, & ſibi quoque totidem ſubdere, quarum ſpectata eſſet omnium probitas ac pudicitia. Legati accepto a Patre *Vrſulæ* hoc reſponſo, læti redeunt. *Æthereus* & Britanniæ Rex *Vrſulæ* Pater, conſcripto ut deſignatum erat virginum agmine, eas *Vrſulæ* ſodalitio adiungunt.

Diua Vrſula deſpondetur matrimonio.

§. II. Quæ accepta hac nobili ſocietate, atque comparatis undecim magnis nauibus, aliisque rebus in peregrinationis vſum neceſſariis, ex Britannia ad oſtia Rheni, vbi nunc Hollandiæ pars eſt, applicuit. Vnde aduerſo flumine Coloniam, cum magno ciuium applauſu ac lætitia, ex Colonia Baſileam, peruenit. Ibi relictis nauibus, cum aliis impedimentis, pedeſtri itinere Romam proficiſcitur. Quæ tandem Sanctorum reliquiis, & ſacris omnibus locis, ut eius erat votum, Romæ perluſtratis, Baſileam reuertitur: *Cyriaco* Papa, cuius alii (præter ſcriptorem Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, quod ſciam)

Viſitat Romam.

căci fusese îndrumată prin oracol să nu refuze această căsătorie, cu condiţia să se îngăduie trei ani pînă la încheierea aceleia, ca să poată săvîrşi între timp pelerinajul făgăduit de ea. Că acesta constă, de altfel, în faptul ca [ea], însoţită de zece mii de fecioare, să viziteze oraşul Roma. De aceea, el însuşi şi peţitorul Aethereus să se îngrijească, într-un efort comun, să găsească zece fecioare cu castitatea dovedită; fiecăreia din acestea să i se [mai] dea o mie, şi ei, de asemenea, tot atîtea, a căror cinste şi curăţenie, ale fiecăreia, să fie încercate. Primind de la tatăl Ursulei acest răspuns, trimişii se întorc bucuroşi. Aethereus şi regele Britaniei, tatăl Ursulei, adunînd, după cum s-a stabilit, alaiul de fecioare, le alătură tovarăşelor Ursulei.

2. Ea, primind această aleasă companie şi fiind pregătite unsprezece corăbii mari, precum şi alte lucruri necesare în cursul pelerinajului, a acostat din Britania la gura de vărsare a Rinului, unde acum este un ţinut al Olandei. [Călătorind] de aici în sus, pe cursul rîului, în marea aclamaţie şi bucurie a cetăţenilor, ajunge în Colonia, din Colonia în Basilea. Lăsînd corăbiile aici, porneşte la drum pe jos, spre Roma, cu restul poverilor, în sfîrşit, vizitînd la Roma, după cum îi era făgăduiala, moaştele sfinţilor şi toate celelalte locuri sacre, se întoarce la Basilea, Papa Cyriacus – de care

(în afară de autorul *Istoriei bisericești*, din cîte ştiu)

ſciam) authores nullam faciunt mentionem, eam ſummo vbique honore proſequente. Conſcenſa igitur ad Baſileam naui, ſecundo Rheni flumine Coloniam deuehitur. Quæ egreſſa in continentem, nihilque hoſtile, ſed omnia (ut antea) tuta eſſe arbitrata, vbi vrbi appropinquare cœpit, mox ab Hunnis vndique inuaditur, atque cum omni ſocietatis ſuæ turma crudeliſſime trucidatur. Ita ſanctiſſima Virgo, ſuo *Æthe-rei* Sponſi (qui accepto *Vrſulæ* reditu, cum Matre, & ſorore *Florentina*, nonnullisque aliis Epiſcopis Coloniam usque ei obuiam venerat) atque *Cyriaci* Pontificis ac cæterarum virginum ſanguine, pudicitiam ſuam Chriſto Domino, virginitatis vero ſponſo, conſecrauit. Harum reliquiis illuſtris eſt Colonia. Inter ſcriptores non ſatis conuenit, de huius necis tempore. Verum quoniam Chronica noſtra hoc tempus virginum trucidatarum tradunt, creditu non abſurdum eſt, per id tempus quo Atila erat in Gallia, *Vrſulam* cum ſuis virginibus fuiſſe ab Hunnis necatam.

Vrſula reuerſa ex vrbe cum XI. millibus virginum Coloniæ trucidatur.

§. III. *Atila* Rhemenſibus expugnatis, peruagata Gallia, ac Flandria direpta, depopulataque, in Thuringiam proficiſcitur. Hic volens declarare, ſe vniuerſæ Galliæ totiusque Occidentis eſſe victorem, ſolennem (vt vocant) curiam in Iſinaca vrbe ſe celebraturum indi-

nu aminteşte niciun scriitor – însoţind-o pretutindeni cu cea mai mare cinste. Îmbarcîndu-se, deci la Basilea, urmînd cursul Rinului, călătoreşte la Colonia. Coborînd pe uscat şi socotind că nimic nu-i este potrivnic, ci toate sînt sigure (precum înainte), cînd dă să se apropie de oraş, este îndată atacată din toate părţile de huni şi, împreună cu tot alaiul însoţitorilor săi, masacrată fără milă. Astfel, preasfînta fecioară, prin sîngele ei, al logodnicului său, Aethereus (care, aflînd de întoarcerea Ursulei, venise în întîmpinarea ei pînă la Colonia, împreună cu mama şi sora sa, Florentina, precum şi cu alţi cîţiva episcopi), al Papei Cyriacus şi al celorlalte fecioare, şi-a închinat neprihana Domnului Christos, adevăratului logodnic al fecioriei. Colonia este vestită datorită moaştelor acestora, între scriitori nu este un acord precis în legătură cu momentul acestui omor. Însă, pentru că în cronica noastră se menţionează acest timp al uciderii fecioarelor, nu este lipsit de sens a crede că Ursula, cu fecioarele sale, fusese omorîtă de huni în acea perioadă cînd Atila era în Galia.

3. Atila, înfrîngîndu-i pe reimsieni, bîntuind prin Galia, jefuind şi pustiind Flandra, porneşte spre Turingia. Aici, viind să declare că este învingătorul a toată Galia şi al întregului Occident, anunţă că va ţine o adunare solemnă (cum i se spune) în oraşul Isinaca [Eisenach].

Atila in Turingia conuentum ſiue curiam agit.

indixit. Plerique vicinorum Regum ac populorum, partim metu, partim quod eum eiusque apparatum videre optabant, eo confluxere. Quos *Atilâ* magnis oneratos donis, liberos remittit. Erant plerique populi circa littora maris Britannici & Balthici, ſiue Germanici, degentes: quibus non adhuc magnæ erat formidini *Atilæ* potentia. Igitur ut ii quoque eius arma ſentirent, delegit aliquot Duces: qui cum exercitu Normannos, Caletes, Morinos, Tungros, Phriſos, Cimbros & Pruthenos inuadant, omniaque (ni eius pareant imperio) ferro igneque vaſtent. Hi omnes aduentu hoſtium timore perculſi populi, Hunnorum Imperium ultro accepere. *Atila* interim certior factus, Romanos ac Gothos conſcribere milites, comparare exercitum, bellum contra ſe renouare: proinde veritus, ne ipſe ſuique tot laboribus, tot bellis geſtis, victoriis varia fortuna partis, vehementer defagitati, circumueniri ab hoſtibus poſſent: relictis Galliis, Sicambriam, Regiam in Hungaria ſuam, vbi *Budam* fratrem reliquerat, reuertitur.

Britannos, Normannos. Pruthenos, &c. ſubiicit.

CA-

Cei mai mulţi din regii şi popoarele vecine, unii din teamă, alţii pentru că doreau să-l vadă pe el şi fastul său, au mers acolo. Pe aceştia Atila îi trimite înapoi liberi, încărcaţi cu multe daruri. În jurul Mării Britanice şi Baltice sau Germanice trăiau numeroase popoare, cărora nu le era pe atunci prea mare teamă de puterea lui Atila. Aşadar, pentru ca şi acestea să-i simtă arma, alege cîţiva comandanţi care să-i atace cu armata pe normani, caleţi, morini, tungri, frizi, cimbri şi pruteni şi (dacă nu se supun imperiului său) să-i treacă pe toţi prin sabie şi foc. Toate aceste popoare, prinzînd groază de sosirea duşmanilor, au primit de bună-voie stăpînirea hunilor. Între timp, Atila, aflînd că romanii şi goţii înrolează militari, că pregătesc o armată, că reiau războiul împotriva sa, temîndu-se, de aceea, ca nu cumva – fiind el însuşi şi ai săi nespus de obosiţi de atîtea eforturi, de atîtea războaie purtate, de victoriile obţinute prin norocul cel schimbător – să poată fi împresuraţi de vrăjmaşi, părăsindu-i pe gali, se întoarce la Sicambria, reşedinţa sa din Ungaria, unde îl lăsase pe Buda, fratele său.

CAPVT XII.

Sicambriam reuerſus ATILA, BUDAM germanum ſuum, ſe abſente res nouas molientem, inſidiis adortum trucidat. Budenſis arcis initia pariter fabuloſa. Hunni populis in Hungaria ſuis graues, ſolum vertere multos cogunt. Curſus publici veredariorum ATILÆ inſtitutum.

Occupato *Atila* in bello Gallico, *Buda* frater, ſiue quod de victoria vitaque *Atilæ* dubius erat: ſiue potius, quod regnum duos vix admittere ſoleat, Imperium Hungaricum, excluſo fratre, occupare in animum induxit: quod hac ex re, e libidine ſua domi adminiſtrare cœpit. Cuius rei indicium erat, quod & arcem illam, quam *Atila* prope Sicambriam vrbem ædificari a ſe cœptam, iuſſerat *Atilam* nominari: ipſe, ſpreta fratris voluntate, e ſuo nomine vocauit *Budam*. His nominibus *Buda* inſimulatus, quum *Atila* propter auctam ipſius potentiam, manum ei palam iniicere non auderet, inſidiis adortum capit, trucidatque: ac cadauer in Danubium, ad cuius ripam Sicambria & Buda, ſedes Regis Hungariæ ſita eſt, detrudi iubet. Sunt autores, qui *Budam* ante pugnam

Buda Atilæ frater eiusque cædes.

Buda arx.

CAPITOLUL AL XII-LEA

întors la Sicambria, Atila îl omoară prin vicleşug pe răzvrătitul Buda, fratele său bun, care, ridicîndu-se în lipsa sa împotriva lui, pusese la cale o nouă stăpînire; începutul la fel de legendar al cetăţii Buda; hunii necruţători silesc multe din popoarele lor din Ungaria să-şi lase pămîntul; rînduirea serviciului public al poştelor lui Atila

1. Atila fiind prins în războiul galic, fratele [său], Buda, fie pentru că se îndoia de victoria şi de [rămînerea în] viaţă a lui Atila, fie mai degrabă pentru că stăpînirea nu prea obişnuieşte să îngăduie două [căpetenii], şi-a pus în gînd ca, înlăturîndu-l pe fratele său, să pună mîna pe imperiul maghiar, pe care începe, de aceea, să-l cîrmuiască acasă, după placul său. Dovada acestui fapt era că şi acea cetate care Atila poruncise să se numească *Atila*, începută a fi zidită de el în apropierea oraşului Sicambria, el însuşi a numit-o, sfidînd voinţa fratelui, *Buda*, după numele său. Vinovat Buda în privinţa acestor denumiri, cum Atila, datorită puterii sporite a aceluia, nu îndrăznea să ridice pe faţă mîna asupra lui, îl prinde prin vicleşuguri pe răzvrătit, îl ucide şi porunceşte ca trupul să-i fie azvîrlit în Dunăre, pe malul căreia se află Sicambria şi Buda, reşedinţa regelui Ungariei. Sînt autori care au lăsat scris că Buda

Catalaunicam interfectum esse, scriptum reliquerint. Ego tamen sequutus Chronicon Hungaricum, post eam pugnam id factum esse crediderim. *Buda* interfecto, iubet edicto, vt eam quisque arcem ex *Atilæ* nomine appellet, *Budæ* memoria abolita. Id tamen (vt varia sunt hominum ingenia, ad prohibitas res magis tendentium) non fuit a plerisque obseruatum. Hungari eam arcem, & vrbem etiam in præsentia, *Budam:* Teutones vero, nunc Eczelburg, id est arcem *Atilæ:* nunc a furnis calcis, quæ olim ex lapidibus illic coquebatur, *Offen* vocant. Qua ex re satis constat, Alemanos, veluti iure belli ab Hungaris quæsitos, ea quoque tempestate *Atilæ* fuisse dicto audientiores. Post necem *Budæ*, rebus omnibus Hungariæ pacatis, & in ordinem redactis, *Atila* quinque annos Sicambriæ commoratus est.

Buda, alias Offen.

Atilæ milites Mysiam, Macedoniam &c. diripiunt.

§. II. Interea temporis milites ipsius, rapinis prædisue assueti, Mysiam, Macedoniam, Achaiam, Thessaliam & Thraciam infestare, prædari, diripere: quin & vrbes quoque ac populos Hungariæ, *Atilæ* subditos, damno afficere, vexare, adeo vt coloni plerique impatientes tantarum direptionum, derelictis pecoribus & armentis suis, impetrata primum ab *Atila* ad id facultate, alio migrare coacti fuerint, ad ea quisque quæ maluerunt loca. Ipse vero *Atila*, vt rerum quæ in omnibus orbis regionibus age-

Veredarii Atilæ.

a fost omorît înainte de bătălia catalaunică. Eu, totuşi, urmînd *Cronica Maghiară*, aş crede că aceasta s-a săvîrşit după acea bătălie. După moartea lui Buda, porunceşte printr-un edict ca fiecare să numească acea cetate după numele de *Atila*, înlăturînd amintirea lui Buda. Totuşi (cum firea oamenilor ispitiţi mai mult de lucruri interzise este schimbătoare), acesta a fost încălcat de cei mai mulţi. Maghiarii numesc chiar şi acum *Buda* această cetate şi oraşul, în schimb germanii, ba *Etzelburg*, adică *Cetatea lui Atila*, ba *Offen*, de la cuptoarele pentru varul care odinioară era obţinut aici prin arderea pietrei de var. Din acest lucru se vede destul de clar că germanii, ca unii cercetaţi de maghiari în privinţa autorităţii războinice, au fost şi în acele timpuri mai înclinaţi înspre cuvîntul lui Atila. După moartea lui Buda, toate treburile Ungariei fiind împăcate şi repuse în ordine, Atila a petrecut cinci ani în Sicambria.

2. Între timp, înşişi militarii, deprinşi cu jafurile şi prădăciunile, năpădeau, pustiau şi devastau Moesia, Macedonia, Ahaia, Tesalia şi Tracia, ba provocau daune chiar şi oraşelor şi popoarelor Ungariei supuse lui Atila, le răscoleau într-atît, încît cei mai mulţi ţărani, nemaisuportînd atîtea distrugeri, părăsindu-şi turmele şi cirezile, obţinînd pentru aceasta mai întîi permisiunea lui Atila, au fost nevoiţi să se mute altundeva, fiecare în ce loc a preferat. Cît despre Atila însuşi, ca să fie la curent cu faptele care se petreceau în toate ţinuturile lumii,

agerentur eſſet conſcius, quatuor veredariorum conſtituit ſtationes: primam in Colonia Agrippina, alteram in Jadera ciuitate Dalmatiæ, tertiam in Lithuania, quartam ad fluuium Tanaim. Ex his locis ſingula totius fere orbis acta, per mutatos in locis ſuis nuntios, Sicambriam ad eum deferebantur. Contra, ipſe quoque illorum quoslibet voluntatis ſuæ certiores faciebat. His ita compoſitis, tum opportunitatem rei contra hoſtes a ſe bene gerendæ obſeruabat: tum quid illi aduerſum ſe aggredi vellent, ſatis exploratum in tempore habebat.

CAPVT XIII.

Sicambriæ, ATILÆ regiæ, origo; Catalaunicam cladem vlturus ATILA, Italiam inuadere, mortuo Aëtio, meditatur; eius ad milites ſociosque ſuos eam ob rem Oratio; in Italiam cum exercitu abit; ATILANA, vt hic fertur, vrbis Venetæ initia.

Sicambriam vrbem, cuius frequentem fecimus mentionem, tradunt ſcriptores, Gallos, Pannonia, ductu Antenoris Troiani, vaſtata, in ſui nominis memoriam olim condidiſſe, & in multos annos habitaſſe. Hanc *Atila*, poſteaquam *Sicambria Atilæ Regia.*

întemeiază patru staţii de poştă: prima în Colonia Agrippina, alta în Jadera, oraş al Dalmaţiei, o a treia în Lituania, a patra pe fluviul Tanais [Don]. Evenimentele din mai toată lumea ajungeau pînă la unul la el în Sicambria prin crainicii mutaţi din aceste locuri în locurile sale. Invers, el însuşi de asemenea îl vestea pe oricare din ei în legătură cu voinţa sa. Astfel rînduite acestea, pe de o parte pîndea momentul prielnic înfăptuirii de el a planului împotriva duşmanilor, pe de altă parte era din timp suficient de informat asupra celor ce voiau aceia să întreprindă împotriva sa.

CAPITOLUL AL XIII-LEA

Originea Sicambriei, reşedinţa lui Atila; intenţionînd să răzbune eşecul catalaunic, Atila se gîndeşte, fiindcă Aëtius murise, să atace Italia; cuvîntarea lui, [rostită] din această cauză către militarii şi aliaţii săi; pleacă în Italia cu armata sa; începuturile legate de Atila – cum se consideră aici – ale oraşului Veneţia

1. Scriitorii relatează că galii, pustiind Panonia sub conducerea troianului Antenor, au întemeiat odinioară oraşul Sicambria, pe care l-am pomenit adesea, în amintirea numelui lor şi l-au locuit mulţi ani. Atila, după ce

Hunni Pannonias (vt ſupra docuimus) ſubegiſſent, inſtaurauit, regiamque ſibi delegit. Quæ ſiue a Sicambris populis Germaniæ, Rheno finitimæ, quam olim Galli infeſtabant, ſiue alia ex cauſa Sicambria vocata ſit, non ſatis compertum habeo. Hic licet corpore *Atila* quietem agere ſtatuiſſet; gloriæ tamen atque ambitionis cupidus, voluebat indies animo imperium propagare, regnum regno adiicere, populos quosuis ſuæ ditionis facere, gloriam bello augere. Simul memoria repetens ſtragem ſuorum Catalaunicam, ea voluere animo, meditari, ad id totis viribus incumbere: omnes vias artesque quærere, quibus iniuriam illius cladis vindicare poſſet. Inter hæc accepto de *Aëtii* morte nuntio, ratus ad ea quæ animo iam dudum conceperat, commode exequenda, diuinitus datam eſſe occaſionem: atque neminem iam ſuperſtitem eſſe, qui ſuis viribus par eſſe poſſet, ſtatuit primo quoque tempore Italiam inuadere: vt ea deuicta, pugnæ ad campum Catalaunicum funeſtæ memoriam, noua virtute, nouaque belli gloria aboleret. Igitur conuocatis regibus ac populis, qui per id tempus ſigna ſua ſequebantur, huiusmodi verbis differuit. „Quando virtutem ve„ ſtram, animi ad res bellicas alacrita„ tem, Duces optimi, militesque ſtrenui, „ mecum ipſe conſidero: ſimulque quot „ populos, nationes, prouincias, regna,

„ vir-

Atila Catalaunicam cladem vlturus Italiæ inuaſionem molitur.

Oratio Atilæ ad Reges & milites ſuos, antequam Italiam inuaderet.

hunii au supus Panoniile (cum am arătat mai sus), l-a reconstruit pe acesta şi l-a ales cetate de scaun. Acesta a fost numit Sicambria ori de la sicambri, popoare ale Germaniei învecinate cu Rinul, pe care galii au invadat-o odinioară, ori din alt motiv – nu sînt prea sigur. Atila, măcar că hotărîse să-şi odihnească aici trupul, totuşi, dornic de glorie şi de fast, frămînta zi de zi în minte să-şi extindă imperiul, să alipească regat la regat, să supună stăpînirii sale fiecare popor, să-şi sporească mărirea prin război. Totodată, aducîndu-şi aminte de înfrîngerea catalaunică a alor săi, îşi muncea gîndul cu ea, cugeta, îşi concentra toate puterile spre a găsi toate căile şi modalităţile prin care să poată răzbuna dezonoarea acelei înfrîngeri. Între timp, primind vestea morţii lui Aëtius, convins că prin voia zeilor i s-a dat prilejul de a îndeplini cu succes cele ce-şi pusese în gînd deja mai demult şi că nu a mai rămas nimeni care să-l poată egala în putere, a decis să atace chiar cu cea dintîi ocazie Italia, ca, aceasta fiind înfrîntă, să şteargă întunecata amintire a bătăliei din Cîmpia Catalaunică printr-o nouă vitejie şi printr-o nouă glorie de război. Prin urmare, adunînd regii şi popoarele care erau în acea vreme sub steagurile sale, le-a cuvîntat în acest fel: „Cînd mă gîndesc în sinea mea la vitejia voastră, preabuni comandanţi şi bravi militari, la ardoarea pentru faptele războinice a sufletului vostru şi, totodată, la cîte popoare, neamuri,

„ virtute veſtra, viribus, ſocietate fre-
„ tus, meo imperio ſubiecerim: quan-
„ tum denique victoriæ vbique terra-
„ rum pepererim: non videtur eſſe ope-
„ ræ pretium, me vos multis ad ea,
„ quæ veſtrapte natura, conſilio ac vir-
„ tute ducimini, aut hortari, aut exci-
„ tare. Quandoquidem ad omnia ſtre-
„ nua ac militaria facinora, quæ fortes
„ decent viros, intrepide ſubeunda, quam
„ propenſi ab initio fueritis, re ipſa
„ compertum habeo. Enitendum mo-
„ do eſt, ac ſummis contendendum viri-
„ bus, vt rei bene gerendæ occaſionem,
„ quæ rerum omnium apud mortales
„ prima habetur, dum occurrerit, haud
„ grauatim capeſſamus. Quam ſi am-
„ plexabimur, ſocii optimi, res omnis
„ demum in promptu nobis erit. Si
„ contra neglexerimus, quid non labo-
„ ris, curæ ac ſolicitudinis ante nobis
„ ſubeundum erit, quam ea ſe nobis rur-
„ ſus offerat? Romanorum vires, im-
„ periumque magnum, amplum, magni-
„ ficum & memorabile fuerit, vniuerſum
„ complectens terrarum orbem, iam pri-
„ dem vobis ſatis eſt perſpectum. Id
„ quo latius, illuſtrius & excellentius
„ antea fuerat, eo maiori nunc obno-
„ xium eſt præcipitio, ruinæ, periculo.
„ Si enim diligentius conditionem illo- *Romani Imperii vires debilitatæ.*
„ rum conſideraueritis, quid non detri-
„ menti atque generis malorum, ſiue
„ fato noſtra hac tempeſtate paſſi ſunt,

am supus stăpînirii mele, bizuindu-mă pe vitejia, forţele şi sprijinul vostru, în fine, la cîte victorii am obţinut pe tot cuprinsul pămîntului, nu pare să merite osteneala nici să vă îndemn, nici să vă stîrnesc prin prea multe [vorbe] la ceea ce sînteţi îmboldiţi de însăşi firea, hotărîrea şi vitejia voastră. Mai ales că m-am convins de la bun început, chiar prin starea lucrurilor, cît de înclinaţi aţi fost să vă angajaţi neînfricat la toate faptele militare de ispravă care fac cinste unor bărbaţi viteji. Trebuie doar să ne străduim şi să ne zbatem din răsputeri să nu irosim şansa de a săvîrşi bine fapta, care, dacă se iveşte, este considerată de muritori începutul tuturor lucrurilor. Dacă ne vom folosi de aceasta, preabuni camarazi, toată situaţia ne va fi, în sfîrşit, la îndemînă. Dacă, dimpotrivă, o vom rata, cu ce cazne, griji şi nelinişti nu va trebui să ne confruntăm, pînă cînd aceea să ni se ofere din nou? Vă este de mai demult suficient de cunoscut că puterea şi stăpînirea romanilor a fost mare, întinsă, grandioasă şi remarcabilă, îmbrăţişînd necuprinsul pămîntului. Cu cît a fost mai răspîndită, mai strălucită şi mai distinsă înainte, cu atît este ea mai expusă acum unei decăderi, ruinări, primejdii mai mari. Căci, dacă aţi observat mai atent situaţia lor, de care neajunsuri

şi soi de rele nu suferă în prezent, fie prin destin,

„ ſiue viribus eorum iam conſeneſcen-
„ tibus ac debilitatis. Vandali, Viſigo-
„ thi, Britanni, Germani, Romanorum
„ Imperium ſua ex libidine inuadentes,
„ ſunt nobis documento, quam ſint il-
„ lorum vires nunc tenues, attritæ, ex-
„ hauſtæ. Africam, Iberiam, Galliæ
„ non minimam partem, Britanniam, quæ
„ omnia Romano parebant imperio, nunc
„ hoſtis habet. Pannonia, Myſia, Thra-
„ cia, Macedonia, Illyria, ac aliæ Orien-
„ tis regiones, virtute (milites) veſtra
„ Romanis ademptæ, noſtro parent im-
„ perio. Quid igitur iam aliud reſtat,
„ quam vt Italiam, omnium regionum
„ quas dixi Principem, inuadentes, no-
„ ſtræ ſubiiciamus ditioni? quod ni oc-
„ caſionem diuinitus vobis datam (mi-
„ lites) e manibus ignaue turpiterque
„ emittere malueritis, factu erit vobis
„ haud difficile. „

§. III. „ Nam quæ oppida, vrbes,
„ qui denique populi, quæ prouinciæ,
„ quæ regna, arma veſtra non timue-
„ runt, ſenſerunt, experta ſunt? quid
„ vnquam viſum eſt (milites fortiſſimi)
„ vobis tam difficile, quod veſtra vir-
„ tus, fortitudo, in rebus omnibus con-
„ ſtantia, non facile reddiderit? quod
„ ſi in regnis & prouinciis quas memo-
„ raui, ſuo imperio antea parentibus re-
„ ſiſtere veſtris Romani armis, virtuti
„ ac potentiæ haud quaquam potuerunt:
„ quid nunc contra vos viribus inte-

„ gros,

fie datorită puterilor lor deja îmbătrînite şi slăbite? Vandalii, vizigoţii, britanii, germanii, care atacă după placul lor imperiul roman, ne stau mărturie pentru cît de firave, secătuite, epuizate sînt acum forţele lor. Africa, Iberia, o mare parte a Galiei, Britania – care toate fuseseră supuse stăpînirii romane – acum le deţine duşmanul. Panonia, Moesia, Tracia, Macedonia, Iliria şi alte teritorii ale Răsăritului, luate, prin meritul vostru, militari, de la romani, acum ascultă de porunca noastră. Ce altceva [ne] mai rămîne, prin urmare, decît ca, invadînd Italia, nestemată între toate teritoriile despre care v-am vorbit, să o trecem în stăpînirea noastră, ceea ce, dacă nu veţi prefera, militari, să scăpaţi din mîini cu laşitate şi ruşinos ocazia dată vouă de zei, nu va fi greu de înfăptuit.

3. [*sic!*] Căci care cetăţi, care oraşe, în sfîrşit, care popoare, ce provincii, care regate nu s-au înfricoşat de armele voastre, nu le-au simţit, nu le-au încercat, ce vi s-a părut vreodată, înverşunaţi militari, atît de dificil, încît prin vitejia, dîrzenia, statornicia voastră în toate situaţiile să nu fi fost depăşit? Dacă în regatele şi provinciile pe care le-am amintit, supuse înainte stăpînirii lor, romanii nu au putut nicicum ţine piept armelor, vitejiei şi puterii voastre, ce credeţi că poate [face] deja sleitul imperiu roman împotriva voastră acum, cînd puterile vă sînt întregi,

„ gros, temporis quiete corroboratos,
„ multorum ſociorum acceſſione auctos,
„ Romanum imperium iam fractum poſ-
„ ſe cenſebitis? pugna Catalaunica (ne
„ noſtram etiam cladem, dum mala com-
„ memoro aliena, ſilentio prætéream)
„ licet aliquam ſociorum & commilito-
„ num noſtrorum ſtragem, *Aëtii* olim
„ virtute intulerit: ſi tamen hoſtium
„ cæſorum numerum noſtris amiſſis con-
„ tuleritis, ludum iocumque, quæ paſſi
„ ſumus, præ his iudicabitis. Nec hanc
„ etiam pugnæ præteritæ, ſi quam ac-
„ cepiſtis, calamitatem ignauiæ atque ſo-
„ cordiæ veſtræ expenſam ferre debeo.
„ Quotus enim quisque veſtrum fuit, cuius
„ manus ſanguine hoſtium non madue-
„ rit, vitamque hoſtis non eripuerit?
„ verum quicquid nobis illatum fuit
„ malorum, id euenit Martis vario e-
„ uentu, ac fortunæ: quæ viros fortes
„ & ignauos, ſine diſcrimine, detrimen-
„ to plerumque afficere ſolet. Nunc
„ igitur, ſocii & milites ſtrenui, tem-
„ pus eſt, vt hanc quoque olim acce-
„ ptam cladem noua virtute vindicemus.
„ Quod fiet procul dubio, ni ignauia
„ torpere, occaſioni præſenti deeſſe, quam
„ eam proſequi, malueritis. Animus
„ meus, earum quæ ſequuturæ ſunt re-
„ rum vates, mihi præſagit, Italiam bre-
„ ui non magno labore noſtram futu-
„ ram. Qua in poteſtatem noſtram re-
„ dacta, quid reſidui in Europa erit,

întărite prin odihna de peste timp, sporite prin venirea a mulţi aliaţi? Poate că războiul catalaunic (ca să nu trec sub tăcere nici înfrîngerea noastră, cîtă vreme aduc vorba de eşecurile altora) a pricinuit cîndva ceva pierderi aliaţilor şi confraţilor noştri de arme, datorită meritelor lui Aëtius, totuşi, dacă veţi compara numărul morţilor duşmanilor cu cei căzuţi dintre ai noştri, vi se vor părea o glumă şi un joc cele ce am suferit faţă de aceia. Şi nici chiar pierderea acestei bătălii din trecut, dacă aţi îndurat-o, nu trebuie să o pun pe seama nevolniciei şi laşităţii voastre. Căci cîţi şi care au fost dintre voi a căror mînă să nu fi fost muiată în sîngele duşmanilor, care să nu fi răpit viaţă vrăjmaşului? De fapt, orice rău ne-a fost scris, acela s-a întîmplat prin voia schimbătoare a lui Marte şi a sorţii, care obişnuieşte să-i năpăstuiască, cel mai adesea fără deosebire, pe bărbaţii viteji şi pe cei laşi. Acum este, deci, timpul, vrednici aliaţi şi militari, să ne revanşăm printr-o nouă vitejie chiar şi pentru această înfrîngere suferită odinioară. Ceea ce se va şi întîmpla, fără îndoială, dacă nu veţi prefera să lînceziţi în trîndăvie, să irosiţi şansa de acum, în loc să o folosiţi. Sufletul meu, profet al evenimentelor ce vor urma, îmi prevesteşte că, fără un mare efort, Italia va fi în curînd a noastră. Odată ajunsă aceasta în stăpînirea noastră, ce va [mai] rămîne în Europa,

Epilogus.

„ quod non facile iugum veſtrum ad-
„ mittere cogatur ? Agite igitur, ſocii
„ optimi, vt alia in hunc diem omnia,
„ ita hanc quoque expeditionem Itali-
„ cam alacri capeſſite animo. Non de-
„ ſitis fortunæ, opibus, & dignitati ve-
„ ſtræ. Quæ vſui ſunt bello, nunc nunc
„ parate. Mecum vna proſequimini for-
„ tunam. Equidem non labore, non pe-
„ riculo, non aliis, quæ in bello acci-
„ dere ſolent, rebus incommodis, a ve-
„ ſtris opibus augendis, ab amicitia ſo-
„ cietateque colenda, ſalute veſtra tuen-
„ da auocabor. Omnia vobiſcum vna
„ ſubire, imo ante vos experiri volo:
„ me modo, Fortunam atque Occaſio-
„ nem, quæ ſolæ res in bello primæ
„ habentur, ſequamini. Faciam, Diis
„ volentibus, vt Italiæ non minima pars
„ veſtro ante pareat imperio, quam Ro-
„ manorum vires vobis occurrant.„

§. IV. Hac oratione *Atilæ* princi-
pum ac militum animi concitati ita fue-
re, vt magna acclamatum ſit lætitia, ſe
non modo ad Italiam cum eo profectu-
ros: ſed in omnem orbis partem, quam
Atila iubeat, illius ſigna intrepide ſe-
quuturos, iuſſaque facturos. Coacto igi-

Atilæ in Italiam expeditio.

tur *Atila* ſuo, & Oſtrogothorum, Eru-
lorum, Turcilingorum. Quadorum, Ru-
gorum, quos ab initio in ſocietate bel-
li habuerat, exercitu, quum itineri ac-
cinctus equum conſcenderet, dicitur cor-
uus ab oriente aduolans, humero eius
dex-

care să nu fie silit să accepte jugul vostru? Haideţi, aşadar, preabuni camarazi, asumaţi-vă cu suflet dîrz şi această expediţie italică, aşa ca pe toate celelalte pînă astăzi! Să nu vă irosiţi şansa, puterile şi demnitatea! Pregătiţi numaidecît cele ce sînt necesare războiului! Urmaţi-vă destinul în rînd cu mine! Eu nu mă voi lăsa abătut nici de trudă, nici datorită primejdiei, nici de alte neajunsuri care se întîmplă de obicei în război, de la sporirea avutului vostru, de la slujirea prieteniei şi alianţei cu voi, de la apărarea integrităţii voastre. Voiesc să mă angajez la toate împreună cu voi, ba chiar să le încerc înaintea voastră, [voi] numai urmaţi-mă pe mine, [precum şi] destinul şi momentul oportun, care sînt considerate de primă [însemnătate] în război. Voi face, prin voia zeilor, ca cea mai mare parte a Italiei să se supună puterii voastre înainte ca trupele romanilor să vă iasă în cale."

4. Prin această cuvîntare a lui Atila într-atît s-au înflăcărat inimile comandanţilor şi ale militarilor, încît [ei] au început să strige cu mare bucurie că vor merge cu el nu numai în Italia, ci vor urma neînfricat steagurile sale în toate părţile lumii, unde porunceşte Atila, şi-i vor îndeplini ordinele. Adunînd, deci, armata sa şi pe cea a ostrogoţilor, erulilor, turcilingilor, cvazilor, rugilor, pe care îi avusese de la bun început de partea sa în război, cînd, gata de drum, Atila se suia pe cal, se spune că un corb zburînd dinspre

Răsărit s-a aşezat pe umărul său

dextro insedisse: ac deinde tantisper in sublime volasse, dum visum omnium effugeret. Hoc auspicio lætus *Atila*, mox iter capit: primumque Stiriam, Carinthiam, Illyriam & Dalmatiam inuadit. Quibus depopulatis, Salonaque ac Spalato vrbibus incensis, ad littora Adriatici maris peruenit: dein Tragurium; Scardonam, Sibinicum, Iaderam, Nouam Segniam, Potentiam, Polam, Tergestum, Capiferiam, vrbes opulentissimas iuxta ac fortissimas, diruit, & in prædam suorum vertit. Nonnullæ *Valentiniani* Imperatoris copiæ in ipso Italiæ ingressu, fauces viarum obsederant, conati *Atilam* a cœptis auertere. Dum tamen eo properaret, subito omnes metu distrahuntur. Annus, quo inuasit *Atila* Italiam, erat a natali Domini quadringentesimus quinquagesimus. *Eusebius* unum, *Sigebertus* vero quatuor his superaddit. Veneti, quos Rege *Pylemene* ad Troiam amisso, ad intimum Adriatici maris sinum Duce *Antenore* venisse, scriptores memoriæ mandarunt, ea tempestate circa Adriam habitabant. Hi cum plerisque Aquileiæ ciuibus, aliisque vicinarum vrbium accolis, metu *Atilæ* sedibus suis relictis, primum in insulam quandam Aquileiæ vrbi vicinam: dein rati, eo quoque *Atilæ* vim penetraturam, in aliam insulam a maris æstibus tutiorem, cui *Riuo alto* nomen est, migrarunt. Quo in

Inuadit Stiriam Carinthiam, Dalmatiam &c

Quo anno Atila Italiam inuaserit.

Venetiarum vrbis origo.

drept şi că apoi s-a înălţat atît de mult în văzduh, încît a dispărut din văzul tuturor. Înveselit de acest semn, Atila purcede îndată la drum şi atacă mai întîi Stiria, Carintia, Iliria şi Dalmaţia. Pustiindu-le pe acestea şi pîrjolind oraşele Salona şi Spalato, soseşte la ţărmul Mării Adriatice, apoi devastează şi lasă pradă alor săi Tragurium [Tragourion, Trogir], Scardona [Skaradin], Sibinicum [Šibenik], Iadera [Zadar], Nova Segnia [Zedenia, Žehňa], Potentia [Százhalombatta], Pola, Tergestum [Trieste], Capiferia – oraşe deosebit de bogate şi deopotrivă de întărite. În toiul pătrunderii în Italia, cîteva trupe ale împăratului Valentinianus ocupaseră căile de acces, încercînd să-l împiedice pe Atila în cele ce intenţiona. Totuşi, în timp ce se apropia de acel loc, s-au retras deodată toate, din teamă. Anul în care Atila a invadat Italia era patru sute cincizeci de la naşterea Domnului. Eusebius adaugă la acesta unul, iar Sigebertus patru. Veneţii, despre care scriitorii încredinţează posterităţii că, pierzînd la Troia pe regele Pylemenes, au venit, sub conducerea lui Antenor, într-un golf adînc al Mării Adriatice, locuiau în acea vreme în preajma Adriaticei. Aceştia, părăsindu-şi aşezările împreună cu cei mai mulţi cetăţeni ai Aquileiei şi cu alţi locuitori ai oraşelor învecinate, de teama lui Atila, s-au mutat mai întîi pe o insulă din apropierea oraşului Aquileia, apoi, convinşi că forţa lui Atila va pătrunde şi aici, pe o altă insulă, mai bine apărată de talazurile mării, al cărei nume este Rivo Alto [Rialto]. În acest

loco hanc, quæ nunc Venetiæ dicitur, vrbem ædificare cœperunt.

CAPVT XIV.

Cæso Romanorum exercitu, Aquileiæ vrbem triennio ATILA obsidet; ob penuriam commeatuum, & difficultatem expugnandæ vrbis maximam, despondentem animos militem exemplo suo ad constantiam animat; ex abitu ciconiæ auis, pullos suos implumes turris culmine exportantis, augurio capto, vrbem impetu inuadit capitque. DIGNÆ cuiuspiam, fœminæ, pudicitia plane memorabilis.

Atila Romanos cædit.

Dirutis memoratis ciuitatibus, dum *Atila* Aquileiam versus pergeret, occurrit ei a sinu Tergestino Romanorum satis validus exercitus; quo prostrato, deletoque, Aquileiam vrbem obsidet. Ea licet difficilis esset expugnatu, partim quod eius accolæ audito iam pridem *Atilæ* aduentu, eam omnibus rebus ad sustinendam obsidionem, & se defendendum necessariis, satis muniuerant: partim quod præsidium numerosum firmumque eo collocauerant: tamen ne vnica hæc Regis tam magnanimi potentiam viresque non persentisceret, voluit extrema quæque sub ea experiri. Igitur admotis illius oppugnationi

Aquileia ab Atila obsessa triennio.

loc au început să ridice acel oraş, care acum se numeşte Veneţia.

CAPITOLUL AL XIV-LEA

Dînd piept cu armata romanilor, Atila asediază timp de trei ani oraşul Aquileia; datorită lipsei de alimente şi a deosebitei greutăţi de a cuceri oraşul, îndeamnă la statornicie, după exemplul său, oştirea deznădăjduită; desluşind prorocirea din plecarea unei berze, care îşi ducea din vîrful unui turn puii golaşi, ia cu asalt oraşul şi îl ocupă; puritatea cu totul remarcabilă a unei femei numite Digna

1. După distrugerea oraşelor amintite, pe cînd Atila se îndrepta spre Aquileia, îi iese în cale, dinspre golful de la Tergestinum [Trieste], armata destul de puternică a romanilor; răpunînd-o şi nimicind-o pe aceasta, atacă oraşul Aquileia. Deşi era greu de cucerit, pe de o parte, pentru că locuitorii săi, auzind mai devreme de sosirea lui Atila, îl întăriseră îndeajuns cu toate mijloacele necesare pentru întîmpinarea asediului şi pentru apărarea lor, pe de altă parte, fiindcă aşezaseră aici o pază numeroasă şi puternică, totuşi, ca să nu rămînă acesta singurul care să nu-i fi simţit mărirea şi puterea de rege atît de cutezător, a vrut să încerce cele extreme şi sub [zidurile] sale. Montînd, aşadar, în vederea asedierii acestuia,

tioni machinis bellicis, quas complures ſecum ferre erat ſolitus, quum res nunquam ex animi ſententia cederet, triennium in obſidione fruſtra abſumit. Interea omnis circumquaque ager depopulatur. Quæ res fecit, vt in caſtris *Atilæ* inopia commeatuum non parum ſit laboratum. Eaque ex cauſa tam homines quam iumenta inſuetis veſci cogebantur alimentis, varia morborum genera inferentibus. Eo iam deuentum erat, vt & *Atilam* obſidionis eius vrbis tæderet: & militum animi tum malis diuturnæ obſidionis, tum penuria rerum neceſſariarum vehementer fuerint conſternati, & corpora admodum debilitata. Iam paſſim murmur & fremitus in exercitu audiebatur militum indignantium, ſe non cum hominibus iuſto Marte, ſed lapidibus & munimentis vix expugnabilibus, rem habere: cuius laboris & tolerantiæ nec gloria, nec præmium vllum eſſet futurum. Et honeſtius & vtilius ſibi eſſe, Romam caput *Italiæ* ſtatim proficiſci, ſi obſidio vrbium *Atilam* delectaret: qua expugnata, cæterarum ciuitatum deditio facile ſequeretur, atque totius Italiæ opes Hunnis accederent. At hæc, perpetua gloria res eorum geſtas, capta Roma, abunde cumularet.

Ob famem & militis tumultum obſidionem ſolvere cogitat.

§. II. Has militum vociferationes promiſcuas, tametſi *Atila* iniquo ferret animo: ne tamen vnicæ huius vrbis fortitu-

maşinile de război, din care obişnuia să poarte numeroase cu sine, deoarece lucrurile nu decurg niciodată după pofta inimii, pierde trei ani cu asedierea zadarnică a aceluia, între timp, este devastat întregul ţinut din împrejurimi. Acest fapt a făcut ca în tabăra lui Atila să se sufere din greu datorită lipsei de alimente. Şi din această cauză, atît oamenii cît şi vitele au fost nevoite să se hrănească cu alimente neobişnuite, care le-au pricinuit felurite boli. Se ajunsese deja acolo, încît şi Atila să se sature de asedierea acelui oraş, şi militarilor să le fie inimile puternic descurajate şi trupurile peste măsură de slăbite, atît din cauza neajunsurilor asediului de durată, cît şi datorită sărăciei în lucruri necesare. Deja se auzea răzleţ prin armată murmurul şi freamătul militarilor care protestau că nu au de-a face, într-un război echitabil, cu oameni, ci cu pietre şi fortificaţii greu de cucerit, din care cazną şi îndurarea [ei] nu se vor alege nici cu gloria, nici cu vreo răsplată. Şi că ar fi mai cinstit şi mai folositor pentru ei să plece numaidecît la Roma, capitala Italiei, dacă lui Atila îi face plăcere asedierea unui oraş: cucerind-o pe aceasta, ar urma cu mai multă uşurinţă predarea celorlalte oraşe şi bogăţiile Italiei întregi ar reveni hunilor. Iar aceasta, Roma, odată ocupată, ar spori pe îndelete gloria veşnică a faptelor săvîrşite de ei.

2. Atila, deşi suporta cu inima grea aceste ieftine reproşuri ale soldaţilor, totuşi, ca nu cumva rezistenţa acestui singur oraş

titudo, gloriam ſuam, multis rebus præclare geſtis per totum orbem iam florentem, obfuſcaret, militum animos partim ſpe iam iam potiundæ Vrbis, partim pollicitationibus magnificis demulcendo, ſibique reconciliando, ſtatuit tantiſper in obſidione perſeuerare, donec eius vrbis quoquo modo potiretur. Quod vt citius fieri poſſet, neque ſuo ipſius periculo parcebat, obequitans frequenter vrbis muros, vt, vbi illius expugnandæ facilior eſſet inſultus, experiretur. Itaque quum quadam die taciturnitas obſeſſorum, & muri ſolitudo inuitaſſet eum propius mœnia accedere, armati quidam hoſtium per cuniculos & cloacas ſubterraneas, ſub mœnibus ad Hunnos fallendos productas, clanculum erumpentes, ſubito eum inuaſere. *Atila*, quum neque in fuga, nec in alio ſuorum præſidio, præterquam ſui ipſius robore & virtute, ſpes ulla ſalutis eſſet: ne inultus moreretur, intrepide eos aggreditur: duobusque interfectis, quum reliqui viſa eius audacia non iam temere eum inuaderent, ſaluus ad ſuos remeauit. Dicunt, milites hos vrbanos retuliſſe tandem ſuis, ex huius, quicunque fuerit (ignorabant enim *Atilam* eſſe) militis oculis, ſcintillas veluti igneas, quum eos fremebundus circumſpiceret, emicuiſſe. Altero dein die, dum multis fruſtra tentatis oppugnationibus *Atila* anxius & curarum plenus, more ſuo mœ-

Militem exemplo ſuo ad conſtantiam animat.

Atilæ periculum.

să-i umbrească gloria, în plină floare deja în întreaga lume, datorită isprăvilor fără număr, strălucit înfăptuite, îmblînzind sufletele militarilor, în parte cu visul oraşului mai-mai cucerit, în parte prin măreţe promisiuni şi împăcîndu-i cu sine, a hotărît să stăruie în asediu, pînă cînd va lua în stăpînire acest oraş, în vreun fel. Ca aceasta să se poată întîmpla mai curînd, nu se ferea nici el însuşi de primejdii, adesea înconjurînd călare zidurile oraşului, ca să cerceteze pe unde ar fi mai uşor să treacă, în vederea cuceririi aceluia. Şi astfel, cum într-o bună zi tăcerea celor asediaţi şi pustietatea zidului îl ispitiseră să se apropie mai mult de muri, deodată l-au atacat nişte duşmani înarmaţi, ţîşnind pe neaşteptate din galeriile şi canalele subterane, săpate sub ziduri spre a-i surprinde pe huni. Atila, deoarece nu era nicio şansă de scăpare, nici prin fugă, nici prin vreun ajutor din partea alor săi, ci numai prin propria sa putere şi vitejie, ca să nu moară nerăzbunat, se aruncă neînfricat asupră-le şi, omorînd doi, cum ceilalţi, văzîndu-i înverşunarea, nu l-au mai atacat nechibzuit, s-a întors nevătămat la ai săi. [Unii] spun că aceşti oşteni din oraş au relatat pe urmă alor lor că din ochii acelui militar – oricine să fi fost el – (căci nu ştiau că este Atila) au scăpărat scîntei ca de foc cînd, urlînd, îi cuprinse cu privirea. Apoi, în ziua următoare, în timp ce Atila, neliniştit şi îngrijorat din cauza repetatelor atacuri întreprinse în van, călărea, după obiceiul său,

mœnia vrbis circumequitaret, vidit ciconiam auem in ſummo cuiusdam turris culmine nidum habere: ex quo auis ipſa pullos adhuc implumes, vnum poſt alium, in arundinetum vrbi vicinum roſtro deferret.

§. III. Cuius rei ſpectaculo quum *Atila* diutius cogitabundus conſtitiſſet, tandem ad ſuos dixiſſe fertur: auem ruinæ ciuitatis iam iam imminentis præſciam, pullis ſuis præparare ſecuritatem. Nam quod in arundinetum cum pullis migraret, portendere, vrbem propediem in manus ſuas deuenturam: velleqne ciconiam mali futuri præſciam, pullos ſuos, ne ſimul cum vrbe incendio aut ruina paulo poſt abſumerentur, liberos eſſe. Hoc igitur augurio admonitus *Atila*, vrbis ipſius oppugnationi eo ipſo die vehementius inſtare cœpit. Verum quum res tunc quoque, vt antea, minus ſucceſſiſſet, poſtero die iubet ephippia quarti cuiusque equi, ex omni ſuo exercitu conferri, & in foſſam vrbis, ex ea parte, qua murus erat debilior, coniici incendiue, vt murus ardore ignis confectus, aut ſponte decideret, aut tormentis poſtea petitus ruinam daret faciliorem. Interim *Atila* inſtrumentis ad quatiendum murum compoſitis, militibusque ad inuadendam vrbem admonitis, exſpectabat tempus, quo, ſopito incendio, mœnia aggrederetur. Conſilium hoc eum non fefellit, nam murus ignis ve-

Ex ciconiæ aue præſagium.

Vrbem pertinaci impetu inuadit.

he-

în jurul zidurilor oraşului, a văzut că o barză îşi are cuibul în vîrful unui turn; de aici chiar pasărea îşi ducea în cioc puii încă golaşi, unul după altul, în stufărişul din vecinătatea oraşului.

3. După ce Atila rămăsese cugetînd îndelung la priveliştea acestui lucru, se pare că a spus în cele din urmă alor săi că pasărea, presimţind ruinarea care ameninţă deja oraşul, pregăteşte siguranţa puilor ei. Căci faptul că se mută cu puii în stufăriş înseamnă că oraşul va ajunge curînd în mîinile sale şi barza, presimţind răul ce va să vină, vrea ca puii să-i fie feriţi, să nu fie mistuiţi, nu peste multă vreme, odată cu oraşul, în incendiu sau sub dărîmături. Călăuzit, aşadar, de această prevestire, Atila începe chiar în acea zi să stăruie mai hotărît în asedierea acestui oraş. Însă, deoarece nici atunci, cum nici înainte, lucrul nu îi reuşi defel, în ziua următoare porunceşte să fie adunate şeile de la fiecare al patrulea cal din întreaga sa armată şi să fie aruncate în şanţul oraşului, în acea parte unde zidul era mai slab, şi să li se dea foc, pentru ca zidul, biruit de arşiţa focului, ori să se năruie de la sine, ori, expus apoi balistelor, să se dărîme mai uşor. Între timp, Atila, montînd maşinile pentru zdrobirea zidului şi îndemnînd militarii să dea năvală în oraş, aştepta momentul cînd, stingîndu-se incendiul, să se apropie de muri.

Acest plan nu l-a dezamăgit, căci zidul, ros de puterea focului,

hementia conſumptus, ſponte ruinam dediſſe traditur. *Atila*, viſa hac capiundæ vrbis opportunitate, milites hortatur, vt pro virtute quisque ſua adniteretur mœnia ſuperare, Vrbemque ingredi. Hi magna alacritate id capeſſentes negotii, in vulnera ac armatos muri defenſores. ruunt.

Præſidiarii conſtanter ſe defendunt.

§. IV. Nec armati ciues, nec vllum periculum eos ab incœptis arcebant, ſed intrepido impauidoque animo mœnia ſuperare quisque contendebat. Nihilo minore animo obſeſſi quoque ſtationem quisque ſuam, vrbem, ſe, ſuamque, coniugum ac liberorum vitam defendere: non ignari, nullam aliam ſupereſſe ſpem vitæ, quam ſi hoſtem longo iam labore malisque defatigatum repellere, ac vrbem vi virtuteque conſeruare poſſent. Quod *Atila* videns, vulneribus confectos ad caſtra referri, & feſſis nouos ſuccedere iubet. Ipſe (quæ res etiam ignauos milites in re quoque dubia accendere, ſtrenuosque facere ſolet) ſpectator cuiusque facinoris atque virtutis adeſſe, quemque nomine compellare, hortari, rogare, ne a cœpto deſiſtant: maximum, quod fuerit, oneris ac periculi iam ſuperatum: exiguum adhuc ſupereſſe vrbis potiundæ laborem, cuius magna cuilibet apud ſe parata eſſent præmia. Itaque milites ſumma vi mœnibus annixi, trium horarum ſpatio vrbem capiunt, diripiunt: iuuenes, viros,

Atila ſuos animans, Aquileiam capit.

se spune că s-a prăbuşit de la sine. Văzînd acest prilej de a ocupa oraşul, Atila îi îndeamnă pe soldaţi ca fiecare după vitejia sa să se străduiască a trece dincolo de ziduri şi a pătrunde în oraş. Ei, apucîndu-se cu mare însufleţire de această trudă, dau năvală [înfruntînd] rănile şi pe apărătorii înarmaţi ai zidului.

4. Nici cetăţenii sub arme, nici vreo primejdie nu îi abătea de la intenţia [lor], ci, cu inima neînfricată şi dîrză, fiecare se străduia să depăşească zidurile. Asediaţii, de asemenea, apărau, fiecare cu un curaj cu nimic mai prejos, posturile lor, oraşul, pe sine, viaţa lor, precum şi a soţiilor şi copiilor lor: nu uitau că nu le rămîne altminteri nicio speranţă de a trăi, decît dacă pot respinge inamicul, secătuit deja de efortul îndelungat şi de lipsuri, şi păstra oraşul prin forţă şi eroism. Atila, văzînd aceasta, porunceşte ca cei răniţi să fie duşi în tabără şi ca pe cei osteniţi să-i schimbe [alţii] noi. El însuşi (acest lucru îi înflăcărează şi îi îndîrjeşte şi în situaţii îndoielnice chiar şi pe militarii laşi) urmărea de aproape fiecare faptă de ispravă şi vitejie, îi spunea fiecăruia pe nume, îi îndemna, îi ruga să nu se abată de la ţel, cea mai mare parte a greutăţilor şi primejdiilor care au fost era deja depăşită, un neînsemnat efort mai trebuia pentru luarea în stăpînire a oraşului, răsplata cea mare a acesteia era pregătită la el, pentru fiecare. Şi astfel, militarii, agăţîndu-se din răsputeri de ziduri, într-un interval de trei ore ocupă oraşul,

îl devastează, ucid peste tot tineri,

ros, ſenes paſſim trucidant: non ætati, non ſexui parcunt: paucis, quibus decor ac pulchritudo inerat, fœminis exceptis. Omnia, quæ in vrbe erant, in prædam dantur militum. Vltra triginta ſeptem millia hominum traduntur illic cæſa. Erat tum in ciuitate fœmina, non religione & pudicitia minus quam genere nobilis: forma vero tam inſignis, vt omnes alias eius vrbis fœminas facile præcelleret. Huic nomen *Digna* fuit. Hæc, quum audiret Hunnos in omnes ad mortem vsque ſæuire, præterquam fœminas pulchritudine præſtantes: in ſuperiorem ædium ſuarum partem confugit, ſtatuens prius mori, ſi quis Hunnorum vim ſibi intentare vellet, quam pudicitiam amittere. Igitur dum quiſpiam militum, decore ipſius captus, eamque inſequutus, violare conaretur: *Digna* in fluuium Natiſonem, ſub ædes defluentem, ſe præcipitauit: ita pudiciſſima fœmina, militis ſpurciſſimi turpem libidinem morte ſua euaſit.

Dignæ fœminæ pudicitia, cuius nomen Sabellicus reticet: Chronicon tamen Hungaricum, Callimachus & Eutropius ponunt; nominat hic tamen Dugnam.

CA-

maturi, bătrîni, nu se îndură de vîrstă sau sex, cu excepţia a puţine femei, care erau atrăgătoare şi frumoase. Toate cîte erau în oraş sînt date pradă militarilor. Se spune că au pierit aici mai bine de treizeci şi şapte de mii de oameni. În oraş se afla pe atunci o femeie la fel de distinsă ca credinţă şi sfiiciune ca şi ca neam, însă de o frumuseţe atît de ieşită din comun, încît întrecea uşor orice altă femeie a acelui oraş. Numele ei era Digna. Aceasta, cînd a auzit că hunii îi trimit cu sălbăticie la moarte pe toţi, în afară de femeile remarcabile prin frumuseţe, s-a refugiat la ultimul nivel al locuinţei sale, hotărînd să moară mai degrabă, dacă vreunul din huni ar vrea să o posede cu forţa, decît să-şi piardă puritatea. Cînd, aşadar, unul din soldaţi, răpit de frumuseţea ei, urmărind-o, a încercat să o siluiască, Digna s-a aruncat în rîul Natiso, care curgea sub odăi: astfel a scăpat, prin moartea sa, deosebit de pudica femeie de pornirea cea ticăloasă a josnicului militar.

CAPVT XV.

Æquata ſolo Aquileia, Concordiam, Vincentiam, Mediolanum, & cæteras Italiæ vrbes partim vi, partim deditione capit; Romanæ vrbi LEONIS ſummi Pontificis, Rauennæ vero IOANNIS Præſulis Arriani precibus permotus parcit. Apuliam, Calabriam &c. ZOWARO duce depopulatur.

Diruta funditus Aquileia, atque ſub ea obſidione dedito Taruiſio, ac Verona: hac autore *Diatherico:* illo autem, *Helmundo* Præſule: atque etiam Vtino per *Atilam* exſtructo, vt memoriam ſui nominis, ſi Aquileia potiri non poſſet, apud poſteros relinqueret: concordiam verſus digreditur. Quo in itinere pulcherrimum fortis animi dedit ſpecimen. Circulatores plerique, vici cuiusdam ruſtici, robuſta ætate ac viribus, ſpe lucelli conſequendi ad *Atilam* veniunt, inter gladiatorum artificioſos flexus mira arte agiliter ſaltitantes. Aliis ſpectatoribus in riſum hoc ſpectaculo ſolutis, *Atila* turpe ducebat, tam valida corpora, militiæ potius quam huiuscemodi quæſtui circulatorio, & rebus inaniter ludicris conuenientia, otioſam, atque inutilem agere vitam. Iubet igitur eos

De circulatoribus Atilæ iudicium.

CAPITOLUL AL XV-LEA

După ce Aquileia a fost făcută una cu pămîntul, obține, în parte cu forța, în parte prin predare, Concordia, Vincentia [Vincenza], Mediolanum [Milano] și celelalte orașe ale Italiei; cruță orașul Roma, mișcat de rugămințile papei Leo, iar Ravenna datorită celor ale arhiepiscopului arian, Ioannes; devastează Apulia, Calabria și altele, prin comandantul [său] Zowar

1. După ce Aquileia a fost distrusă pînă în temelii, iar Tarvisium [Treviso] şi Verona s-au predat în timpul asediului aceleia, unul sub comandantul Diathericus, cealaltă prin conducătorul Helmundus, şi după ce a fost ridicat de Atila şi Utinum [Udine], ca să rămînă urmaşilor amintirea numelui său, dacă nu ar fi putut cuceri Aquileia, se îndreaptă către Concordia. Pe acest drum a dat cel mai frumos exemplu al sufletului viteaz: Cîţiva ambulanţi ai unei aşezări săteşti, în floarea vîrstei şi a puterii, în speranţa obţinerii unui mic cîştig, vin la Atila dejucînd sprinten, cu o uimitoare îndemînare, tactica abilă a gladiatorilor. Deşi alţi privitori izbucnesc în rîs la acest spectacol, Atila considera ruşinos ca nişte trupuri atît de vînjoase şi potrivite mai mult milităriei decît cîştigului prin acest soi de reprezentaţie şi prin jocuri fără rost să ducă o viaţă lîncedă şi nefolositoare. Dă poruncă, deci, ca ei

eos armari, ac ſe quoque armis indutum equo inſilientem imitari. Quod quum propter inſuetudinem præſtare non poſſent, & neque arcum tendere, neque neruo ſagittam adhibere ſcirent: corpora ſuperfluo prius per otium paſtu ſaginata, eo vsque tenui cibo extenuari mandat, vt poſtea abſtinentia & exercitatione, optima rerum omnium magiſtra, edocti, vtramque rem facile præſtiterint. Quorum tandem opera & fortitudine in pluribus eſt vſus rebus militaribus. *Ad bellica exercitia circulatores vrget.*

§. II. Igitur dum Concordiam perueñit, eam cum internecione ſeptem & decem millium Hunnorum, cuius mœnia primus ipſe inſcendit, expugnauit, diripuitque. Cæteris item vicinis vrbibus partim vi captis, dirutisque, partim deditis, *Atila* primum Patauium (vbi *Marulli* Calabri Poëtæ carmen de laudibus ſuis conſcriptum, in ignem coniici iuſſit, quia licentia poëtica originem *Atilæ* ad Deos retulerat: arbitratus impudentem eſſe impudentiam, dum mortales homines ſe a Diis immortalibus traxiſſe originem confingerent) deinde Vincentiam, Mantuam, Brixiam, Bergamum, Cremonam, Ferrariam, vrbes munitas & opulentas, vi cepit, & in prædam conceſſit militum. Quibus tamen omnibus tum propter magnificentiam ædificiorum, tum amicorum retentus precibus, pepercit, ne igne abſumerentur. *Concordiam diripit.* *Marulli Poëtæ aſſentatio Atilæ improbata.* *Vincentiam, Mantuam, Brixiam &c. captas diuaſtat.*

să fie înarmaţi şi – după ce, punîndu-şi şi el armura, sare pe cal – să îl imite. Cum, datorită nepriceperii, nu pot face faţă acestor lucruri şi nu ştiu nici să întindă arcul, nici să aşeze săgeata pe coardă, porunceşte ca, mai întîi, trupurile revărsate din cauza mîncărurilor îmbelşugate din timpul trîndăviei să fie slăbite printr-o hrană săracă pînă cînd, după aceea, vor îndeplini cu uşurinţă, instruiţi fiind prin cumpătare şi exerciţiu – cei mai buni dascăli în toate lucrurile –, ambele sarcini. Serviciile şi vitejia acestora le-a folosit pe urmă în nenumărate acţiuni militare.

2. Aşadar, cînd a sosit la Concordia, a cucerit-o prin sacrificiul a şaptesprezece mii de huni, el însuşi căţărîndu-se primul pe zidurile sale, şi a jefuit-o. Celelalte oraşe vecine fiind, de asemenea, în parte ocupate cu forţa şi distruse, în parte predate, Atila a atacat şi a lăsat pradă militarilor mai întîi Patavium [Padova] (unde a poruncit să fie aruncată în flăcări oda poetului Marullus Calaber – scrisă întru elogiul său – pentru că, prin licenţă poetică, i-a condus originile înapoi la zei, [el însuşi] considerînd că este cea mai mare neruşinare ca oamenii muritori să plăsmuiască a-şi fi tras originea de la zeii nemuritori), apoi Vincentia, Mantua [Mantova], Brixia [Brescia], Bergamum [Bergamo], Cremona, Ferraria [Ferrara] – oraşe întărite şi bogate. Totuşi, atît din pricina măreţiei clădirilor, cît şi reţinut de rugăminţile prietenilor, le-a cruţat, ca să nu fie incendiate.

Vnicam Brixiam, ob vulnus in porta vrbis, dum acrius illi expugnandæ inſtaret, ſibi inflictum, vna cum ciuibus omnibus eo incluſis, incendio funditus delere decreuerat: ſed ab amicis, ab eo quoque propoſito fuit reuocatus. In Vincentiæ quoque oppugnatione egregium fortitudinis ſuæ teſtimonium præbuit. Quum enim milites, propter obſeſſorum vim, & aquæ profunditatem, propius mœnia accedere cunctarentur, ipſe in foſſam, qua vrbs ambitur, præcipiti curſu deſiliens, per aquam papillarum tenus altam, ad murum euaſit. Quo ipſius facto excitati milites, concitante eos verecundia, certatim murum ſuperare contendunt, nonnullis eorum altitudine aquæ ſubmerſis.

Memorabile Atilæ facinus.

§. III. Hinc Rauennam verſus caſtra mouit. Erat ea tempeſtate huius ciuitatis Præſul *Ioannes*, hæreſeos Arrianæ defenſor accerrimus. Is opibus iam olim congeſtis prædiues, non minus in æmulationem quam contumeliam Romani Pontificis, duodecim crearat Epiſcopos Arrianæ hæreſeos profeſſores, vt eorum opera & adminiculo hæreſim ſuam latius in Italia diffunderet. Hic *Atilæ* Rauennam appropinquanti, cum multitudine cleri ac ciuium obuiam profectus, eius indignationem ſupplex deprecatur: pollicitus ſe effecturum, vt ſi *Atila* ipſius profeſſionem ſuſciperet, eosque, qui Romanæ Eccleſiæ dicto audientes ſunt,

Callimachus hunc Epiſcopum Tonem *nominatum fuiſſe dicit.*

Rauennæ Tonis Epiſcopi interuentu parcit.

Hotărîse să ardă pînă la temelii doar Brixia, împreună cu toţi cetăţenii adăpostiţi în ea, din cauza rănii pricinuite lui la porţile oraşului, în timp ce aceia se opuneau mai înverşunat asediului, dar a fost oprit şi în împlinirea acestei intenţii de prieteni. În asaltul Vincentiei, de asemenea a oferit strălucita dovadă a vitejiei sale. Căci, în timp ce oştenii ezitau să se apropie mai mult de ziduri, din cauza puterii asediaţilor şi adîncimii apei, aruncîndu-se el însuşi prin goană nestăvilită în şanţul cu care era înconjurat oraşul, a ieşit la zid prin apa adîncă ajungîndu-i pînă la piept. Militarii, venindu-şi în fire datorită acestui gest al său, ruşinea dîndu-le ghes, se zbat pe întrecute să treacă zidul, cîţiva din ei înecîndu-se în apa cea adîncă.

3. De aici îşi deplasează tabăra către Ravenna. În acea vreme, arhiepiscopul acestui oraş era Ioannes, apărătorul înverşunat al ereticilor arieni. Acesta, nespus de bogat din cauza averilor adunate deja de mai demult, nu mai puţin din întrecere decît din insultă faţă de Papa de la Roma, numise doisprezece episcopi mărturisind ereziile ariene, ca, prin îndeletnicirea şi sprijinul acestora, să-şi răspîndească mai mult ereziile în Italia. El, ieşind cu o mulţime de clerici şi cetăţeni în calea lui Atila, care se apropia de Ravenna, îi îmblînzeşte cu umilinţă mînia, promiţînd că va determina – dacă Atila i-ar prelua credinţa şi i-ar oprima pe cei care sînt devotați concepției bisericii romane –

sunt, persequeretur, breui Romana vrbe, totaque Italia, Africaque sine labore ac periculo potiri posset. Ad quem *Atila*, Humilibus quidem parcere se, ait; & promissa, si ea præstare posset, libenter expectaturum: tamen ne interea (inquit) posteritas ciuium tuorum pacto potius quam vi vrbem hanc a me deuictam esse glorietur, omnes vrbis portas mox detrahi volo, ac per certam mœniorum partem dirutam, equorumque nostrorum vngulis attritam, cum vniuerso exercitu nostro armatus ciuitatem ipsam victoris instar ingredi. *Ioannes* Episcopus, ciuesque, accepta *Atilæ* voluntate, portis vrbis resignatis, læti iussa faciunt, ac Regem gratulantes in vrbem deducunt. In ea, cum omnibus suis copiis *Atila*, tanto tempore quo voluit, est commoratus. Ticino deinde, quæ nunc Papia dicitur, Placentia, Parma & Mutina direptis, Mediolanum vi expugnat: ciues trucidat, vrbem diripit, soloque æquat. Militibus hinc, eo loci vbi Mincius Padum ingreditur, in statiua ductis, deliberare secum cœpit, an exercitum suum Romam duceret: casu *Alarici* Regis Gothorum permotus, quem ea vrbe ante se expugnata atque direpta, inopinato fato defunctum fuisse acceperat. Igitur dum animo dubius in castris hæsitaret, Proceres Romani veriti, ne *Atila* ad vrbis Romanæ oppu-

Vide Suidam, in dictione κορυκὸς, *de Atila, dum cepisset Mediolanum, quid fecerit Mediolanum expugnatur.*

Roma Leonis precibus & facundia conseruatur.

ca el să poată stăpîni curînd, fără efort şi primejdie, oraşul Roma, Italia întreagă şi Africa. La aceasta, Atila spune că el într-adevăr îi cruţă pe cei umili şi, dacă [acela] poate îndeplini cele promise, el le va aştepta cu plăcere. „Totuşi – zice –, ca nu cumva urmaşii cetăţenilor tăi să se mîndrească între timp că acest oraş a fost biruit de mine mai mult prin înţelegere decît prin forţă, vreau ca toate porţile oraşului să fie deîndată dărîmate şi, peste o anumită porţiune a zidurilor, distrusă şi călcată de copitele cailor noştri, să pătrund înarmat în inima oraşului, cu întreaga noastră oştire, ca şi victorios.” Episcopul Ioannes şi cetăţenii, acceptînd voinţa lui Atila, după ce deschid porţile oraşului, îndeplinesc cu bucurie cele poruncite şi, salutîndu-l pe rege, îl introduc în oraş. Atila a zăbovit aici cu toate trupele sale atîta timp cît a voit. Pe urmă, prădînd Ticinum, care acum se numeşte Papia [Pavia], Placentia [Piacenza], Parma şi Mutina [Modena], cucereşte prin forţă Mediolanum [Milano], îi masacrează pe cetăţeni, jefuieşte oraşul şi îl face una cu pămîntul. Ducîndu-şi de aici oştenii într-un sălaş stabil, în acel loc unde Mincius [Mincio] se varsă în Padus [Po], începe să cugete în sinea lui, oare să-şi ducă armata împotriva Romei, căci era neliniştit de întîmplarea lui Alaric, regele goţilor, despre care aflase că, după ce cucerise şi prădase înaintea sa acel oraş, a murit pe neaşteptate. Aşadar, în timp ce zăbovea în tabără cu inima nehotărîtă, conducătorii romani, temîndu-se ca nu cumva Atila să se grăbească la invadarea oraşului Roma,

gnationem properaret, *Leonem* Pontificem adeunt, orant, obteſtantur, ad *Atilam* ſupplex proficiſcatur, iram eius deprecetur, ſalutem Romanis petat: ſe ſperare, id eum non grauatim ab illo impetraturum: qui *Joanni* Rauennæ vrbis Archi-Præſuli ad pedes eius prouoluto, veniam largitus fuerit. Leo tum Romanorum precibus, tum periculo Eccleſiæ ſuæ inductus, conſtituit ſe id facturum. Tradit *Sabellicus*, *Leonem* ad hoc inductum *Valentiniani* Imperatoris hortatu.

§. IV. Dum hæc ita aguntur, interea *Atila*, ne laboribus ac rebus ſemper agendis aſſueti milites, otio & quiete torpeſcerent: quendam *Zowar* exercitus ſui Ducem deligit, qui parte copiarum accepta Apuliam, Calabriam, & ea Italiæ loca, quæ mari adiacent Adriatico, depopulatur. Sub cuius tandem cum ingenti præda reditum, *Leo* Pontifex, vti conſtituerat, cum magno cleri agmine, Sacris ornati veſtimentis, ac (vt *Sabellico* placet) altero Conſulum, magnaque parte Senatus Romani, ad Regem venit, qui ab *Atila* obuiam ei prodeunte ingenti acceptus honore, hæc verba habuiſſe dicitur; „ Magna „ olim, Rex inuictiſſime, Romano„ rum, totius orbis victorum, erat „ gloria. Romani dare victis veniam, „ ſupplices in fidem amicitiamque re„ cipere, victoriam miſericordia leni„ re

Zowar Dux exercitus Atilæ, Apuliam, Calabriam &c. depopulatur.

Oratio Leonis Pontificis ad Atilam ſupplex.

merg la Papa Leo, îl roagă, îl imploră să se ducă smerit la Atila, să-i îmblînzească mînia, să-i ceară cruţarea romanilor; ei speră că nu va fi greu de obţinut aceasta de la cel care, cînd Ioannes, arhiepiscopul Ravennei, s-a aruncat la picioarele sale, le-a dăruit clemenţă. Leo, atît datorită rugăminţilor romanilor, cît şi îngrijorat de primejduirea bisericii sale, hotărăşte că aşa va face. Sabellicus relatează că Leo a fost determinat la aceasta de îndemnul împăratului Valentinianus.

4. Pînă acestea se întîmplă astfel, Atila, ca nu cumva militarii, deprinşi cu truda şi cu neîncetata săvîrşire a faptelor, să se lenevească din cauza tihnei şi a răgazului, desemnează între timp comandant al armatei sale pe un oarecare Zowar, care, primind o parte a trupelor, devastează Apulia, Calabria şi acele teritorii ale Italiei, care se învecinează cu Adriatica. Pe cînd acela se întorcea, în cele din urmă, cu imense prăzi, Papa Leo, după cum hotărîse, vine la rege cu un mare alai de clerici, îmbrăcaţi în sfintele veşminte şi (cum este de părere Sabellicus) cu un altul al consulilor şi al senatului roman, în marea sa parte; acesta, primit cu imensă cinste de Atila, care îi iese în cale, se spune că i-a adresat aceste cuvinte: „Invincibile rege, mare era pe vremuri gloria romanilor, cuceritorii întregii lumi. Romanii erau îngăduitori cu cei înfrnţi, îi dăruiau pe cei rugători cu ocrotirea şi prietenia lor, obişnuiau să uşureze înfrîngerea prin clemenţă.

„ re ſolebant. Quibus rebus Imperi-
„ um, opesque augebant: famam vero
„ ac gloriam nominis ſui immortalem
„ faciebant. Hæ, dum vſus ferebat,
„ Romanorum erant artes, mores, in-
„ genia. Cæterum mutata rerum vice,
„ quod nobis eripuit, id tibi, Rex
„ *Atila*, nunc fortuna tribuit. Quan-
„ tum nobis detractum eſt, tantum tuæ
„ virtuti accreuit gloriæ. Multa licet
„ oppida, nationes & regna deuiceris,
„ præclaros rerum a te geſtarum tri-
„ umphos egeris, omnes fere orbis
„ terrarum regiones, virtutis ac for-
„ titudinis tuæ fama iam occupauerit:
„ non tamen hæc omnia maiorem lau-
„ dem, ſi rem animo bene perpendas,
„ tribuere poſſunt, quam dies hæc ho-
„ dierna apud omnem poſteritatem eſt
„ tibi comparatura. Populus Romanus
„ olim totius mundi dominus, a quo
„ multi ante populi ac Reges iura le-
„ gesque petebant, nunc tua ductus
„ potentia, ſupplex ad te venit, pa-
„ cem a te petiturus, & omnes quas
„ velis ſponte ſubiturus pacis conditio-
„ nes, modo tua nos dignos putes mi-
„ ſericordia, fide, amicitia. Non ne-
„ ceſſe eſt te armis Romanam vrbem,
„ & ea, quæ illi parent, tibi vendica-
„ re. Sua ſponte tua eſt Roma, nos
„ tui ſumus: tua omnia ſunt, quæ no-
„ ſtra. Omnia ex tua fac libidine,
„ fruere tuis legibus: ſingula tuo nu-

Romam Atilæ ſubiicit.

Prin aceste lucruri îşi sporeau stăpînirea şi bogăţiile, făceau faima şi gloria numelui lor cu adevărat nepieritoare. Acestea erau, cînd era necesar, meşteşugul, obiceiul, talentul romanilor. Dar, inversîndu-se situaţia, soarta îţi dă acum ţie, rege Atila, ceea ce a răpit de la noi. Cu cît a scăpătat pentru noi aura virtuţii, cu atît a sporit pentru tine. Cu toate că ai înfrnt multe oraşe, popoare şi regate [şi] ai închinat triumfuri strălucite faptelor săvîrşite de tine, deşi faima virtuţii şi a vitejiei tale a pătruns deja mai toate colţurile lumii, totuşi, de cîntăreşti bine lucrurile în sufletul [tău], acestea toate nu pot să-ţi ofere o mai mare glorie în faţa întregii posterităţi, decît este pe cale să-ţi dăruiască această zi de azi. Poporul roman, cîndva stăpîn al lumii întregi, de la care, înainte, multe noroade şi regi cereau drepturi şi legi, acum, impresionat de puterea ta, vine smerit la tine, să-ţi ceară pace şi să se supună de bună-voie tuturor condiţiilor de pace pe care le voieşti, numai consideră-ne demni de mila, încrederea, prietenia ta. Nu este nevoie să-ţi revendici prin arme oraşul Roma, nici pe acelea care i se subordonează. Roma îţi aparţine din propria-i vrere, sîntem ai tăi, ale tale sînt toate ale noastre. Fă totul după placul tău, bucură-te de legile tale, toate

„ tui parebunt, verbis pro armis vte-
„ re. Age igitur, Rex potentiſſime,
„ qui in hunc diem alios vincere ſoli-
„ tus es, nunc tu te vince: animum
„ offenſum reprime, iram contine, qua
„ forte contra nos ſeuerior eſſe conſti-
„ tueras. Nulla re propius immortali-
„ tati accedere potes, DEoque eſſe ſi-
„ millimus, quam parcere humilibus,
„ & miſericordiam petentibus impar-
„ tiri.„

Conſul & Senatus Rom. pacem pacto tributo ab Atila impetrant.

§. V. Poſt hæc conſul & Romanus Senatus ad genua *Atilæ* lachrymabundi accidunt. Quibus *Atila* aſſurgere, bonoque animo eſſe iuſſis, veniam pacemque ſe daturum, ac eos in fidem, ſocietatem & amicitiam recepturum affirmat. Accepta igitur conditione tributi a populo Romano deinceps *Atilæ* quotannis pendendi, *Leo* Pontifex omnia quæ petiuit, voluitque, liberaliter ab eo impetrauit. Dimiſſis Pontifice & Romanis Senatoribus; Duces, qui ſub eo militabant, interrogauere *Atilam*: cuius rei cauſa præter ſolitum, tam facilis & indulgens erga Romanos fuiſſet: atque lenibus illorum motus lachrymis ac precibus, tam certam e manibus emiſiſſet victoriam, totiusque Europæ Imperium in omnibus rebus Pontificis conſentiens voluntati? Quibus *Atila* reſpondit: „ Ita factum & conueniſſe, &
„ oportuiſſe. Satis eſſe, ſupplices ad ſe
„ veniſſe, pedibus ſuis totius mundi do-
„ mi-

Cur Atila Leonis precibus Romæ pepercerit.

se vor supune voinţei tale, foloseşte-ţi cuvintele drept arme. Haide, aşadar, preaputernice rege, care te-ai obişnuit pînă astăzi să-i biruieşti pe alţii, învinge-te acum pe tine [însuţi], înfrînează-ţi sufletul aprins, domoleşte-ţi mînia, despre care hotărîseşi, poate, să fie mai aprigă împotriva noastră. Prin nimic nu poţi ajunge mai aproape de nemurire şi nu poţi fi mai asemănător lui Dumnezeu, decît prin cruţarea celor smeriţi şi împărtăşindu-i din clemenţa [ta] pe cei care te roagă."

5. După acestea, consulul şi senatul roman cuprind lăcrimînd genunchii lui Atila. Poruncindu-le să se ridice şi să se liniştească, Atila le spune că le va da îndurare şi pace şi că îi va primi sub ocrotirea, în alianţa şi prietenia sa. Acceptînd, deci, condiţia tributului, care trebuia plătit de acum anual lui Atila de poporul roman, Papa Leo a obţinut uşor de la acela tot ce a cerut şi a voit. După retragerea Papei şi a senatorilor romani, comandanţii care îi erau în subordine l-au întrebat pe Atila, din ce cauză a fost atît de neobişnuit de blînd şi îndurător cu romanii şi de ce, impresionat de uşoarele lor lacrimi şi rugăminţi, a scăpat din mîini o izbîndă atît de sigură şi stăpînirea Europei întregi, consimţind în toate privinţele la voinţa Papei. Atila le răspunde acestora că aşa s-a cuvenit şi a trebuit să facă. Că este suficient că stăpînii întregii lumi au venit la el smeriţi,

„ minos proſtratos: Romam, quæ vni-
„ uerſo orbi olim imperitabat, ſe vi-
„ ctam fateri, ſuo nunc ſubditam im-
„ perio: tributum Romanos, impera-
„ tum ſponte ſuſcepiſſe, omniaque iuſſa
„ facturos. Quod vero omnium maxi-
„ mum eſſet, ſe ſupra caput *Leonis*, qui
„ ad eum venerat, vidiſſe hominem
„ habitu auguſtiore, veneranda cani-
„ tie, ſtricto enſe aſſiſtentem: ſibique, ni
„ illius votis pareret, mortem minitan-
tem.„ Hinc militum iocoſum dictum vulgo iactabatur: *Atilam* plus timere ferarum immanium ſola nomina, quam exercitum armatum: qui in Gallia contra Lupum, in Italia vero aduerſus *Leonem*, ſuo non vſus fuiſſet imperio.

s-au prosternat la picioarele sale, că acum îşi spune învinsă, supusă imperiului său Roma, care stăpînea cîndva tot pămîntul, că romanii au acceptat de bunăvoie [plata] tributului şi să-i îndeplinească toate poruncile. Însă, cu adevărat cel mai important din toate este că a văzut peste capul lui Leo, care venise la el, însoţindu-l, un om cu mai impresionantă înfăţişare divină, cu un venerabil păr cărunt şi care, strîngînd o sabie, l-a ameninţat cu moartea dacă nu se supunea voinţei aceluia. De aceea, s-a răspîndit în lume o vorbă şăgalnică a militarilor: că Atila se teme mai mult de simplul nume al fiarelor înspăimîntătoare, decît de o oştire înarmată, pentru că în Galia nu s-a folosit de puterea sa împotriva lui Lupus [*lup,* lb. lat.], iar în Italia, împotriva lui Leo [*leu,* lb. lat.].

CAPUT XVI.

Arianos Rauennenſes cum Epiſcopo ATILA delet; in Hungariam cum exercitu redeunti, HONORIA, VALENTINIANI Imperatoris ſoror, connubium offert; Africam ac reliquas orbis plagas armis inuadere meditatur; MYCOLTHAM, Bactrianorum Regis filiam vxorem ducit, &, primis in amoribus viuere deſinit; prodigia, quæ hoc eius fatum prædicere ſunt viſa.

Atila Arrianos cum Epiſc. Rauennæ occidit.

ATila Rauennam reuerſus, *Ioannem* Archipræſulem in vincula conſiicit: acceptisque ab eo ac a ciuibus Rauennatibus ſexaginta marcarum auri millibus, ipſum & eos qui Ariana infecti erant hæreſi trucidari iubet: ſiue quod *Leo* Pontifex id ab eo impetraverit: ſiue potius, quod aliquid eo abſente ſiniſtri contra ipſum moliti fuerint. Poſt hæc conuocatis exercitus ſui Regibus ac Ducibus, breuiter enumerat, quæ bella ipſorum virtute confecerit: quam potentes Reges, populos, vrbes, oppida ditionis ſuæ fecerit: quibus laboribus ac periculis, vt illis gloriam immortalem pareret, ſæpe ſe commiſerit. Nunc ſe in animum reduxiſſe, omnes mortales eo laborare, vt

Verba Atilæ ad Ducesſui exercitus, quum reuerti vellet in Hungariam ex Italia.

ultra

CAPITOLUL AL XVI-LEA

Atila îi nimiceşte pe arienii de la Ravenna, împreună cu episcopul lor; întorcîndu-se cu armata în Ungaria, Honoria, sora împăratului Valentinianus, îi propune căsătorie; se gîndeşte să atace cu armata Africa şi celelalte continente; o ia de soţie pe Mycoltha [Krimhilda, Ildikó], fiica regelui bactrienilor, şi, la începuturile iubirii, încetează din viaţă; semnele care s-au arătat, prevestind acest sfîrşit al său

1. Întors la Ravenna, Atila îl aruncă în lanţuri pe arhiepiscopul Ioannes şi, acceptînd de la acela şi de la cetăţenii din Ravenna şaizeci de mii de mărci de aur, porunceşte ca el şi cei care erau pîngăriţi cu erezia ariană să fie omorîţi, ori pentru că Papa Leo a obţinut aceasta de la el, ori, mai degrabă, pentru că, în lipsa lui, au pus la cale ceva necurat împotriva sa. După aceasta, chemînd laolaltă pe regii şi comandanţii din armata sa, înşiră pe scurt ce războaie a dus la capăt prin eroismul lor, ce regi puternici, ce popoare, oraşe, localităţi a supus stăpînirii sale, căror eforturi şi primejdii s-a expus în dese rînduri, ca să cîştige pentru ei laurii nemuritori. [Le spune] că acum şi-a pus din nou în gînd ca toţi muritorii să se străduiască pentru ca,

ultra perennem gloriam, quieti etiam corporis non diu ſpirantis, quantum liceret, poſt duros diuturnosque labores bene conſultum eſſe velint. Proinde ſi nomen laudemque a ſe eis hactenus partam, ſatis ſibi ducerent: ſe conſtituiſſe in Hungariam, deſtinatam ſuæ & ipſorum quietis ſedem, poſt tanti temporis moram & labores reuerti: ſatis iam opum, ſatis triumphi gloriæque, ſatis ornamenti apud omnes gentes eſſe partum. Decere quietem laborum comitem eſſe, hisque illam ſuccedere, poſteaquam omnia cum ſumma laude peregerint. Omnes homines exantlatis laboribus otium amplecti ſolitos, præmium ſcilicet curarum, ſollicitudinum, ac inquietudinum anteactarum. Comprobato a Ducibus conſilio, *Atila* in Pannoniam redire properat.

§. II. *Valentiniano* Imperatori, cuius ſupra meminimus, ſoror erat *Honoria*. Quæ clam fratre, miſſo nuntio *Atilam* orat, vt ſi id non dedignaretur matrimonium, ſe duceret vxorem. Quæ, ſi ei videretur, aut rediret, aut ad *Valentinianum* fratrem mitteret Legatum, ſuum connubium *Atilæ* depoſcentem. Italiæ fines Rex iam exceſſerat, quum nuntius ad eum peruenit. Licet autem gratum ei erat de tam honeſto inſignis pudicitiæ ac nobilitatis fœminæ matrimonio, delatum ad ſe nuntium: maximi tamen tum laboris eſſe, tum etiam dedecoris arbitratus

Valentiniani Imperatoris ſoror Honoria Atilæ connubium ſuum defert.

dincolo de gloria eternă, să voiască, după îndelungate şi acerbe munci, a se deprinde, pe cît este cu putinţă, şi cu odihna trupului care nu vieţuieşte multă vreme. Că, de aceea, dacă ei consideră suficient renumele şi faima cucerită pînă acum de el pentru ei, el s-a hotărît să se întoarcă, după zăbava şi caznele de atîta vreme, în Ungaria, sălaşul menit odihnei sale şi a alor săi; că au dobîndit deja o bogăţie îndestulătoare, suficiente izbînzi şi măriri, destulă demnitate în [ochii] tuturor popoarelor. Că se cuvine ca odihna să fie tovarăşa ostenelilor şi ca aceasta să urmeze acelora, după ce le-au săvîrşit pe toate cu mare cinste. Că toţi oamenii care au depus eforturi obişnuiesc să îmbrăţişeze [apoi] o viaţă liniştită, ca răsplată a grijilor, zbuciumului, neliniştilor anterioare. Hotărîrea fiind aprobată de comandanţi, Atila se grăbeşte să se întoarcă în Panonia.

2. Sora împăratului Valentinianus, de care am amintit mai sus, era Honoria. Ea, trimiţînd fără ştirea fratelui un sol, îl roagă pe Atila ca, dacă nu dispreţuieşte această căsătorie, să o ia de soţie. Dacă aşa consideră, ori să se întoarcă, ori să trimită un peţitor la Valentinianus, fratele ei, care să ceară căsătoria sa cu Atila. Regele părăsise deja teritoriile Italiei cînd solul a sosit la el. Cu toate că, altminteri, îl bucura vestea primită de el despre o atît de onorabilă căsătorie cu o femeie însemnată prin puritate şi obîrşia sa aleasă, a considerat, totuşi, că ar fi nu numai un efort imens, ci şi nedemn

eſt, exercitum ſuum iam ab Italia amotum, & tot itineribus laſſum, & qui Pannoniæ iam propior eſſet, quam Italiæ, unius mulierculæ amore reducere. Itaque miſſo Legato ad *Valentinianum*, *Honoriam* ſororem cum Imperii parte ſibi depoſcit: quod ni faceret, reuerſurum ſe mox ad Italiam, & illum vniuerſo imperio priuaturum, ſororisque vi potiturum minatur. Dimiſſo nuntio, ipſemet in Pannoniam regreditur.

Eam minaciter Atila a Valentiniano expetit.

§. III. Dum Sicambriæ in Regia ſua vitam degeret, etſi (ut ſupra dictum eſt) otium agere, poſt tot bella ex animi ſui ſententia iam confecta, ſtatuerat: non facile tamen fit, ut animus ad aliquid ſemper agendum natus, bello inſtructus, magnarum rerum cupidus, quieſcere poſſit. Non contentus igitur parta tot iam rebus geſtis gloria, contra id quod prius militibus approbantibus decreuerat, cogitabat dies ac noctes, vt deuicta iam Europa, vires ſuas in Aſiam, Aſſyriam, Ægyptum conuerteret: arbitratus parum laudis imperiique a ſe quæſitum, niſi illæ quoque orbis regiones fortitudinem & arma eius experirentur, eique parerent. Tradit *Iornandes*, *Atilam* per id tempus miſiſſe Legatos ad *Martianum* Orientis Imperatorem, qui dicerent, ni *Theodoſii* præceſſoris promiſſa ſibi ſeruaret, ſe illius Imperium, vaſtaturum. Hoc autem *Atilam* eo animo

Atila Africam Aſſyriam Ægyptumque ſubiugare molitur.

ca, pentru iubirea unei femeiuşti, să-şi ducă înapoi armata scoasă deja din Italia şi obosită de atîta drum şi care era acum mai aproape de Panonia decît de Italia. Şi astfel, trimiţînd sol la Valentinianus, o cere pentru sine pe sora [aceluia], Honoria, împreună cu partea ei de stăpînire; îl ameninţă că, dacă nu va face întocmai, el are de gînd să se întoarcă deîndată în Italia şi să-l lipsească de întregul său imperiu, iar pe sora lui să o ia cu forţa. Plecînd solii, el însuşi se întoarce în Panonia.

3. În timp ce îşi petrecea viaţa în Sicambria, reşedinţa sa, deşi (cum s-a mai spus mai sus) hotărîse să se odihnească după atîtea războaie, încheiate de-acum după placul inimii sale, totuşi, nu este uşor ca un suflet născut să întreprindă mereu cîte ceva, deprins cu războiul, dornic de lucruri măreţe, să se poată linişti. Nemulţumit, aşadar, cu fala deja dobîndită în atîtea fapte săvîrşite, împotriva a ceea ce stabilise înainte prin acordul militarilor, se gîndea zi şi noapte ca, după ce a biruit deja Europa, să-şi îndrepte forţele împotriva Asiei, Asiriei [şi] Egiptului, socotind că puţină mărire şi putere a fost obţinută de el dacă nu îi simt şi acele teritorii ale lumii vitejia şi armele şi dacă nu i se supun. Iornandes arată că Atila a trimis în acea vreme soli la Marcianus, împăratul Orientului, care să-i spună că, dacă nu respectă cele promise lui de Theodoricus, predecesorul său, el îi va devasta imperiul. Spune, însă, că Atila ar fi făcut aceasta cu gîndul

mo feciſſe dicit, ne *Traſimundus* Viſigothorum Rex conatus ipſius præſcire poſſet. Nam paulo poſt Alanos populos, quos trans Ligerim flumen ſub Wiſegothorum Imperio habitaſſe teſtatur, *Atila* ſubito inuaſiſſet: quem *Traſimundus* nihilo ſecius præueniens, iuſto prælio deuictum coegiſſet in Pannoniam turpiter refugere. Regem *Atilam* in Galliam ſecundo reuertiſſe, & cladem a *Traſimundo* accepiſſe, non ſatis memini me apud alios comperiſſe; reuera neque Chronico, neque aliis autoribus, alioqui reticentibus tam longam eius profectionem, & dedecus acceptum, ſi quid certi de eo conſtitiſſe.

a Traſimundo cæditur.

§. IV. Dum igitur animo, vt dictum eſt, fluctuaret, impotentia amoris victus, non expectato *Valentiniani* reſponſo de *Honoriæ* connubio, filiam Regis Bactrianorum *Mycoltham* nomine vxorem ducit, virginem omnibus corporis dotibus illuſtrem, cunctisque aliis fœminis pulchriorem: in cuius nuptiis regali apparatu celebratis, quum ſolito largius ſe vino iniurgitaſſet, nocte inſequenti illam comprimens, venereis rebus plus æquo dat operam. Quibus vtrisque, vino ſcilicet & venere immodica, etiam adoleſcentibus periculoſis, nedum ſeni, quum ſanguis in vniuerſo corpore efferbuiſſet; naris profluuio, dum altiore tenetur ſomno, ſuffocatur anno Domini (vt Chroni-

In Mycolthæ nuptiis venere & potu efferveſcens ſanguine ſuffocatur.

con

ca Trasimundus, regele vizigoţilor, să nu îi poată ghici intenţia. Căci, puţin după aceea, ar fi atacat pe neaşteptate popoarele alane, despre care este dovedit că locuiau dincolo de rîul Ligeris, sub stăpînirea vizigoţilor; Trasimundus, deşi luat prin surprindere, l-ar fi silit, învingîndu-l în luptă dreaptă, să se refugieze ruşinos în Panonia. Nu îmi amintesc prea bine să fi aflat la alţii că regele Atila s-ar fi întors a doua oară în Galia şi că ar fi suferit vreo înfrîngere din partea lui Trasimundus; de fapt, dacă s-ar şti ceva sigur despre aceasta, nu s-ar trece sub tăcere nici de *Cronică*, nici de alţi autori, o atît de îndepărtată incursiune a sa şi ruşinea suferită.

4. Deci, în vreme ce, cum s-a spus, se frămînta în sinea [lui], prins în mrejele iubirii – neaşteptînd răspunsul lui Valentinianus în legătură cu luarea în căsătorie a Honoriei –, o ia de soţie pe Mycoltha, fiica regelui bactrianilor, o fecioară strălucitoare între toate prin darurile [ei] trupeşti şi mai frumoasă decît toate celelalte femei; fiindcă la această nuntă, celebrată cu fast regal, a băut mai mult vin decît de obicei, în noaptea următoare, îmbrăţişînd-o pe aceea, o iubeşte cu o patimă mai mare decît ar fi fost potrivit. Acestea amîndouă, vinul, adică, şi dragostea necumpătată, fiind primejdioase chiar şi pentru tineri, necum pentru un bătrîn, cum sîngele îi dăduse în clocot în întregul trup, năvălind pe nări în timp ce este adîncit în somn, se sufocă în anul Domnului (cum mărturiseşte *Cronica*

con teſtatur Hungaricum) quadringenteſimo quadrageſimo quinto: non, vt *Euſebius* ac *Sigebertus* tradunt, hic quadringenteſimo quinquageſimo quinto, ille quinquageſimo quarto. *Mycoltha* ſanguinis in ſinum ſuum profluentis calore experrecta, maritum attrectare, excitare cœpit. Cuius corpus quum exſangue frigidumque tactu ſenſiſſet, ac nihil in eo ſpiritus ineſſe, inopinato malo territa, eos qui ad fores cubiculi accubabant, magno eiulatu acclamat. Qui excitati reginæ clamore, facibusque incenſis, ædes *Atilæ* interiores ingreſſi, illum animam cum ſanguine iam dudum efflaſſe comperiunt. Fit mox clamor omnium, ululatus ad cœlum uſque tollitur. Sicambria tota lamentis excitatur, quisque tanti Regis mortem magno ſingultu deflentes. Fama de eius morte per totam Hungariam brevi diuulgata: lugubrem quisque induit veſtem: mœroreque ita omnia complentur loca, vt diu ab omnibus lætitiæ ſignis fuerit temperatum. Factis igitur more Hunnico iuſtis: ludisque Circenſium more equeſtribus circa cadauer celebratis, atque cantu funebri, qui laudes & res Regis geſtas continebat, ſolenniter decantato, tandem *Atila* regali apparatu ſepelitur in maiorum ſuorum ſepulchro: in valle *Keazo*, prope lapideam columnam: vbi *Keme*, *Kewe*, *Cadica* & *Bela*, vt ſupra memoratum eſt, fuerant tumulati. Nocte illa

Maghiară) 445, nu cum afirmă Eusebius şi Sigebertus, unul că în 455, celălalt că în 454. Mycoltha, trezită de căldura sîngelui ce-i curgea pe piept, dă să-şi zgîndărească, să-şi trezească soţul. După ce simte trupul acestuia fără vlagă şi rece la atingere şi că nu se află nicio suflare în el, îngrozită de neaşteptata nenorocire, îi cheamă ţipînd din răsputeri pe cei care erau culcaţi la intrarea în dormitor. Aceştia, treziţi de strigătul reginei şi aprinzînd torţele, îşi dau seama, pătrunzînd în încăperea interioară a lui Atila, că el şi-a dat deja sufletul, odată cu sîngele. Îndată izbucnesc cu toţii în strigăte, vaierul se înalţă pînă la cer. Sicambria întreagă este trezită de plînsete, toţi jelind în grele hohote moartea unui rege atît de mare. Vestea morţii sale răspîndindu-se curînd în Ungaria întreagă, toţi îmbracă veşmînt de doliu şi într-atît se copleşeşte de tristeţe tot locul, încît multă vreme s-au abţinut de la orice manifestare de bucurie. Făcîndu-se, aşadar, cele cuvenite după obiceiul hunic, celebrînd în jurul defunctului jocurile de călărie, în felul celor de circ, şi dîndu-se glas, în mod solemn, cîntării funebre, care cuprindea elogiul şi faptele săvîrşite de rege, Atila este îngropat, în cele din urmă, cu fast regal, în mormîntul străbunilor săi, în valea Keazo, aproape de obeliscul de piatră, unde fuseseră îngropaţi, cum s-a amintit mai sus, Keme, Keve, Kadicsa şi Béla. În acea noapte

la qua *Atila* extinctus fuerat, *Martianus* Imperator Conſtantinopolitanus, vidiſſe dicitur in ſomnis, arcum *Atilæ* fractum eſſe. Memorant, *Atilam* eo die natum fuiſſe, quo C. Iulium Cæſarem: & Idibus Martiis mortuum, quibus ille in Capitolio tribus ac viginti confoſſus erat vulneribus.

Atila eodem die quo C. Iulius Cæſar natus & denatus.

§. V. Vixit autem, vt noſtra tradunt Chronica, centum & viginti quatuor annos. *Sabellicus* dicit, eum mortuum anno ætatis quinquageſimo ſexto: quod non videtur eſſe veriſimile: nam ſatis conſtat, *Atilam* inter alios Hunnorum Duces vnum fuiſſe ea tempeſtate, qua Hunni expulerunt Gothos e ſedibus ſuis, & poſtea ingreſſi ſunt Hungariam. Non abſurdum autem eſt creditu, eum id quoque temporis ætatem egiſſe virilem: qui ſcilicet e tot millibus hominum a gentibus ad bellum natis, ob animi conſilium, rei bellicæ peritiam, & corporis vigorem, in numerum aliorum ducum fuerit delectus. Ingreſſi autem fuerunt Hungari Pannoniam, vt ſupra memoratum eſt, anno a nato Chriſto, trecenteſimo ſeptuageſimo tertio; poſt quem annum electus fuit in Regem *Atila*, vigeſimo octauo anno, qui erat annus Domini quadringenteſimus primus: a quo regnauit quadraginta quatuor annos. Si *Atila*, ſecundum *Sabellicum*, anno ætatis ſuæ quinquageſimo ſexto mortem obiiſſet

De ætate Atilæ, error Sabellici.

în care a murit Atila, se spune că Marcianus, împăratul de la Constantinopol, a văzut în somn că arcul lui Atila a fost frînt. Se aminteşte că Atila se născuse în aceeaşi zi cu C. Iulius Caesar, murind la idele lui martie, cînd acela era străpuns pe Capitoliu prin douăzeci şi trei de lovituri de pumnal.

5. De altfel, a trăit, cum se relatează în cronica noastră, o sută douăzeci şi patru de ani. Sabellicus spune că el a murit la vîrsta de cincizeci şi şase de ani, ceea ce nu pare a fi posibil, căci este destul de clar că Atila a fost unul din comandanţii huni în acea vreme în care hunii i-au izgonit pe goţi din aşezările lor şi au pătruns apoi în Ungaria. Nu este, de altminteri, lipsit de sens a crede că el, adică cel care, din atîtea mii de oameni, a fost ales de neamurile născute pentru război în rîndul celorlalte căpetenii, datorită cugetului [său] înţelept, priceperii în treburile militare, precum şi pentru puterea [sa] trupească, ajunsese deja în acel timp în floarea vîrstei. Pe de altă parte, maghiarii au intrat în Panonia, cum s-a amintit mai sus, în anul 373 de la naşterea lui Christos; Atila a fost ales rege la douăzeci şi opt de ani după acel an: acesta era anul Domnului 401, de la care a domnit patruzeci şi patru de ani. Dacă Atila – după Sabellicus – ar fi trecut în nefiinţă la vîrsta de cincizeci şi şase de ani,

ſet, quum electus fuit in Regem, agebat annum duodecimum: quod vix eſt rationi conſonum. Nam non facile a populo bellicoſo, ac multis rebus geſtis tunc quoque claro, Rex impubis, & non modo rerum publicarum, ſed ne ſuarum quoque priuatarum adminiſtrandarum peritus, maxime in initio regni armis acquirendi, & ſtrepitu bellorum fuiſſet admiſſus. Secundum igitur ſupputationem prædictam, quæ veritati magis eſt conformis, dum creatus fuerat *Atila* in Regem, ſeptuageſimum ſecundum agebat ætatis annum. Hinc ergo liquet, eum eo temporis, quo Hunni Scythia egreſſi fuere, natum fuiſſe quinquageſimum ſecundum annum. Quæ omnia ſi in numerum redigas, *Atilam* vixiſſe comperies centum & vigintiquatuor: non, vt *Sabellicus* tradit, quinquaginta ſex annos. Præterea tam *Euſebius* quam *Sigibertus* in ſuis Chronicis concordant, ab Hunnis profligatos eſſe Gothos, & Hunnicum Imperium inceptum eſſe anno nati Domini trecenteſimo octuageſimo: mortuum autem *Atilam* quadrigenteſimo quinquageſimo quarto. Quorum temporum annos ſi contuleris, cognoſces *Atilæ* vitam fuiſſe ſeptuaginta quatuor annorum: etiamſi tum fuiſſet natus, quum Hunni Gothos Regno priuarant. Sic *Sabellicus* conuinci etiam horum duorum teſtimonio poteſt. Quod autem tot annos

Anni vitæ Atilæ 124.

pe cînd a fost ales rege avea doisprezece ani, ceea ce cu greu corespunde raţiunii. Căci nu ar fi fost uşor acceptat de un popor războinic şi vestit şi pe atunci pentru numeroasele fapte săvîrşite un rege imatur, nepriceput nu numai la cîrmuirea treburilor obşteşti, ci chiar şi la a celor personale, mai cu seamă la începutul cuceririi cu armele a unui [teritoriu pentru] regat. Prin urmare, după presupunerea menţionată, care este mai apropiată realităţii, cînd Atila a fost ales rege, împlinise vîrsta de şaptezeci de ani. De aici rezultă, deci, că el, în acea vreme în care hunii au ieşit din Sciţia, avea vîrsta de cincizeci şi doi de ani. Dacă pui toate acestea în ordine, vei afla că Atila a trăit o sută douăzeci şi patru de ani, nu cum spune Sabellicus, cincizeci şi şase. În afară de aceasta, atît Eusebius, cît şi Sigibertus[4] sînt de acord în cronicile lor că goții au fost nimiciți de huni şi că imperiul hun îşi are începuturile în anul Domnului 380, iar Atila a murit în 454. Dacă vei compara anii acestor răstimpuri, vei găsi că viața lui Atila a durat şaptezeci şi patru de ani, chiar dacă s-ar fi născut atunci cînd hunii îi lipsiseră de stăpînire pe goți. Astfel, Sabellicus poate fi contrazis chiar şi prin mărturia acestora doi. Iar dacă

[4] Numele acestui istoric apare în două variante la Olahus: *Sigebertus* şi *Sigibertus.*

nos exegiſſe traditum ſit, id nihil mirum videri poteſt. Nam inter multos, quos nunc conſulto prætereo, etiam *Emenricus* Viſigothorum Rex, de quo in initio operis mentionem feci, tantundem fere annorum tranſegit. Præterea parcius mirabimur annorum vitæ *Atilæ* multitudinem, ſi in animum induxerimus, Hunnos quoque anni tempus potuiſſe breuiori ſpatio computare, ſicuti Arcades trium, Cares & Acarnanes ſex, Ægyptii in initio quatuor menſium habuerunt annum. Aut, quod *Atila* ob naturæ fortitudinem, bonamque corporis temperaturam, tantum annorum ſolarium, vt alii, facile conficere potuerit.

Prodigia quæ mortem Atilæ præceſſerunt.

§. VI. Plurima mortem eius prodigia præſignavere. Nuptiali eius die, equus, quo in præliis & optimo & ſibi fidiſſimo vtebatur, nullo ſigno præcedentis morbi apparente, ſubito eſt mortuus. *Mycoltha* etiam ſponſa ingreſſura cubiculum, tam fortiter pedem dextrum limini impegit, ut ex dolore nimio aliquamdiu deſidere fuerit coacta. Cometes ante eius mortem viginti circiter noctibus ad ortum ſolis vernum viſus. Ad hoc, traditur quædam mulier fanatica, equo inuecta, *Atilæ* redeunti ex Italia in Pannoniam, ſub traiectum Lyci amnis, inter Rhetos & Vindelicos defluentis, ter frementi voce acclamauiſſe: Retro *Atila*.

CA-

s-a impus tradiției că a dus-o atîția ani, acest fapt nu poate părea deloc surprinzător. Căci între mulți [alții], pe care dinadins îi omit acum, şi Emericus, regele vizigoților, de care am amintit la începutul lucrării, a trăit aproape tot atîția ani. În afară de aceasta, ne vom mira mai puțin de mulțimea anilor lui Atila, dacă vom fi avut în vedere că şi hunii au putut socoti perioada anului cu o durată mai scurtă, după cum arcadienii aveau anul de trei luni, carii şi acarnanii de şase, [iar] egiptenii, la început, de patru. Sau că Atila, datorită puterii firii şi a bunei condiţii fizice, va fi putut cu uşurinţă împlini, ca şi alţii, atîţia ani solari.

6. Moartea sa au prevestit-o numeroase semne. În ziua nunţii sale, calul pe care îl folosea în bătălii drept cel mai bun şi cel mai credincios, fără nici un semn vădit al vreunei boli prealabile, deodată a murit. Chiar şi Mycoltha, logodnica [sa], dînd să intre în iatac, atît de tare şi-a lovit piciorul drept în prag, încît, din cauza grozavei dureri, a fost nevoită să se aşeze o vreme. Înaintea morţii lui, vreo douăzeci de nopţi s-a arătat o cometă, spre răsăritul soarelui de primăvară. De asemenea, se spune că, pe cînd Atila se întorcea din Italia în Panonia, pe firul rîului Lycus, care curge între rheţi şi vindelici, o oarecare femeie călare, posedată de duhuri, i-a strigat de trei ori cu o voce înfiorătoare: *Îndărăt, Atila!*

CAPVT XVII.

ATILA vita functo, CHABA & ALADARICUS filii atrociſſimo prælio de Imperio decernunt; victus ad extremum CHABA, cum LV. millibus Hunnorum ad Imp. HONORIUM, auunculum ſuum, abit; apud quem tredecim annos commoratus, in auitas Scythiæ oras commigrat.

Atilæ filii Chaba, & Aladaricus de Imperio certant.

MOrtuo Rege *Atila*, duo legitimi, & animo & virtute nothis filiis præſtantiores (alter *Chaba*, ex *Herriche*, Honorii Græcorum Imperatoris filia: alter *Aladaricus*, ex matre *Kreinheiltz*, filia Ducis Bauariæ, geniti) de imperio certabant. *Detricus* a Verona, qui neptem *Atilæ* ex ſorore, vxorem duxiſſe dicitur, cuius ſcilicet ſupra mentionem fecimus, Princeps militiæ *Atilæ*, cum reliquis Germanorum & aliarum exterarum nationum principibus, qui *Atilam* ſequebantur, *Aladarico* adhæſerat: vtpote ex genere nationis ſuæ Alemannicæ orti. *Chaba* maiorem Hunnorum partem ſibi fauentem habebat. Hi duo regii iuuenes dominandi libidine perciti, quisque imperium Hunnicum pro ſe occupare ſtudebat. Comparato igitur vtrinque magno exercitu, in campum Sicambricum caſtra poſuere. Vbi acie colla-

CAPITOLUL AL XVII-LEA

Săvîrşindu-se Atila din viaţă, Csaba şi Aladaricus, fiii săi, decid asupra imperiului printr-o cumplită bătălie; Csaba, înfrînt în cele din urmă, pleacă împreună cu cincizeci şi cinci de mii de huni la împăratul Honorius, unchiul său dinspre mamă; zăbovind la acesta treisprezece ani, se mută în ţinuturile îndepărtate ale Sciţiei strămoşeşti

1. Murind regele Atila, se certau pentru putere doi fii ai săi legitimi, mai remarcabili în curaj şi vitejie decît cei naturali (unul, Csaba, născut din Herriche, fiica împăratului grec Honorius, celălalt, Aladaricus, avînd mamă pe Kreinheiltz, fiica ducelui de Bavaria). Detricus din Verona, despre care se spune că o luase de soţie pe nepoata de soră a lui Atila [şi] pe care, de altfel, l-am menţionat mai sus, comandant al armatei lui Atila, se alăturase, împreună cu ceilalţi comandanţi ai germanilor şi ai celorlalte popoare din afară, care îl urmau pe Atila, lui Aladaricus, ca unuia care provenea din sînul neamului său germanic. Csaba avea în sprijinul său partea mai mare a hunilor. Aceste două vlăstare regale, mînate de pofta de stăpînire, căutau să obţină puterea fiecare pentru sine. Adunînd, deci, amîndoi cîte o mare armată, şi-au aşezat taberele în cîmpia sicambriană. Ciocnindu-se aici oştile,

collata, tanta commiſſa eſt cædes, vt Danubii aqua, a Sicambria ad Potentianam vſque vrbem, mixta ſanguine defluxiſſe tradatur. Durauit hæc pugna ad quintum decimum diem: nec finis eius ante fuit, quam maior pars externorum militum ab Hunnis trucidata fuerit.

Aladaricus cadit.

§. II. *Aladaricus* in prælio cecidit. Victor primum *Chaba*: poſtremo *Detrici* Veronenſisarte victus, cum ſexaginta ſuis fratribus, nothis *Atilæ*, ac viginti quinque millibus Hunnonum, qui ex clade adhuc ſupererant, in Græciam ad Honorium Imperatorem, auunculum ſuum, confugit. Apud quem tredecim annos commoratus, derelicta ea regni parte, quæ ex materna hæreditate eum attingebat, in Scythiam itinere unius fere anni reuerſus eſt. Nondum *Bendegitz* auus ipſius paternus, vita (vt Chronicon tradit, penes quod fides ſit) defunctus erat. Cuius, extremo iam ſenio confecti, conſilio, duxit vxorem ex gente Coroſmanorum, Scythiæ vicina, ortam. Ex qua duos ſuſcepit filios, *Edemen* & *Ed*. Qui memor fortitudinis regni Hungariæ, ſæpe filios admonebat, vt dum per ætatem liceret, Hungariam repeterent. Cuius admonitionem poſteri eorum poſtea obſeruarunt: nam a morte *Atilæ* poſt annum circiter trecenteſimum, Hunni ex Scythia magno exercitu reuerſi, Hungariam ſecundo

Chaba victor a Detrico victus ad Honorium Imp. fugit.

Edemen & Ed, Chabæ filii.

atîta măcel s-a săvîrşit, încît se spune că, de la Sicambria pînă la oraşul Potentiana, apa Dunării a curs amestecată cu sînge. Această luptă a durat pînă în a cincisprezecea zi şi nu s-a sfîrşit înainte ca partea mai mare a militarilor din afară să fi fost ucisă de huni.

2. Aladaricus a căzut în luptă. Csaba a fost mai întîi victorios, în cele din urmă înfrînt, prin viclenia lui Detricus Veronezul, se refugiază în Grecia, la împăratul Honorius, unchiul său dinspre mamă, împreună cu şaizeci de fraţi ai săi – fiii naturali ai lui Atila – şi cu cei douăzeci şi cinci de mii[5] de huni care supravieţuiseră pînă atunci masacrului. Zăbovind la acesta treisprezece ani, părăsind acea parte a stăpînirii care îi revenea din moştenirea maternă, s-a întors în Sciţia cu preţul unui drum de aproape un an. Bendeguz, bunicul său dinspre tată, încă nu se săvîrşise din viaţă (aşa relatează Cronica, să avem încredere în ea). La sfatul acestuia, care era deja vlăguit de cea mai înaintată bătrîneţe, şi-a luat o soţie născută din neamul corosmanilor, învecinat cu Sciţia. De la aceasta a avut doi fii, Edemen şi Ed. El, ţinînd minte rodnicia pămîntului Ungariei, adesea îşi îndemna fiii ca, dacă se poate, cu timpul să se întoarcă în Ungaria. Mai tîrziu, urmaşii lor au îndeplinit acest îndemn, căci, la vreo trei sute de ani de la moartea lui Atila, hunii, reveniţi din Sciţia cu o mare oştire, au ocupat a doua oară Ungaria.

[5] Cifra romană din titlul capitolului indică, după cum s-a văzut, cincizeci şi cinci de mii de huni.

occupauere. Is *Chaba* non ita diu in Scythia viuens, fato conceſſit. Non deſunt autores, qui a Chronico diſſentientes, de Hunnico poſt *Atilæ* mortem in Pannonia imperio, vsque *Mauritii* Imperatoris fere tempora, meminerint. Non tamen eſt inſtituti noſtri, hiſtoriam vltra *Atilæ* mortem in præſentia producere: quam ſequentem, his qui me plus & otii & virium habent, relinquo describendam.

CAPUT XVIII.

Reliquiæ Hunnorum Siculi Tranſyluaniæ; eorum mores, leges, conſuetudines; omnes ingenui haberi volunt; patriæ libertatisque incredibile Studium.

Hunnorum ex clade reliquiæ Tranſyluaniam repetunt.

POſt pugnam in agro Sicambrico commiſſam, præter exercitum *Chabæ*, qui in Græciam erat profectus, tria millia Hunnorum cædem elapſa, in campo *Czegled*, vbi nunc oppidum eſt eius nominis, conſedere. Hi metuentes *Detrici* & aliorum Germanorum potentiam, in eam Daciæ partem, quæ noſtra hac tempeſtate Tranſyluania, ſiue ſeptem caſtra (a ſeptem ducibus Hunnicis, qui in ſecundo ingreſſu Hunnorum in Pannoniam, caſtra ſua eo loci fi-

Acest Csaba, trăind nu prea multă vreme în Sciţia, şi-a săvîrşit [apoi] destinul. Nu lipsesc autorii care, spre deosebire de Cronică, au amintit de stăpînirea hună din Panonia de după moartea lui Atila, pînă aproape de vremurile împăratului Mauricius. Totuşi, nu este în intenţia noastră a înfăţişa aici istoria de după sfîrşitul lui Atila; pe aceasta următoare o las spre a fi descrisă de cei care au şi mai mult răgaz, şi mai mult talent decît mine.

CAPITOLUL AL XVIII-LEA

Secuii din Transilvania – rămăşiţe ale hunilor;
deprinderile, legile, obiceiurile lor;
cu toţii vor să fie consideraţi nobili;
devotamentul lor de necrezut faţă de patrie şi libertate

1. După ce a avut loc bătălia din cîmpia sicambriană, în afară de armata lui Csaba, care plecase în Grecia, trei mii de huni scăpaţi de la moarte s-au stabilit în cîmpia de la Cegléd, unde acum este localitatea cu acest nume. Aceştia, temîndu-se de puterea lui Detricus şi a altor germani, s-au îndreptat în marş forţat spre acea parte a Daciei, care în vremea noastră se numeşte Transilvania sau Şapte Tabere (de la cele şapte căpetenii hune, care în [timpul] celei de a doua intrări a hunilor în Panonia, îşi aşezaseră taberele în acest loc).

fixerant) denominantur, celeri itinere appulere. Qui vt facilius perſuaderent ſe non eſſe Hunnorum reliquias, mutato agnomine Hunnico, ſe Siculos denominarunt. Hic populus etiam nunc a noſtris putantur vetuſtiores eſſe Hunnorum, qui in Hungaria remanſerint. Sunt in eum hi aucti iam numerum, ut dum bellum eis ingruat, facile ad quinquaginta & amplius armatorum hominum millia conſcribere, in campumque educere poſſint. Grauatim patiuntur ſuam familiam, domumque, externæ nationis miſceri connubio: moribus, ritibus ac legibus aliorum Hungarorum ſunt longe diſſimiles. Ad explicandam animi ſui ſententiam ac voluntatem quotidianam, præter vſum papyri & atramenti, aut characteris aliarum linguarum, notas quasdam bacillis ligneis incidunt, aliquid inter ſe ſignificantes: quibus ita inciſis, apud amicos ac vicinos vice nuntii, epiſtolæve vtuntur.

Siculos ſe denominant.

Eorum mores & ritus.

§. II. Hi Siculi in hunc diem credunt, *Chabam* non reuertiſſe in Scythiam, ſed in Græcia peremptum. Cuius rei gratia, in hominem ex aliquo loco remoto nunquam rediturum, hoc vtuntur dicterio: *Eum tunc reuerſurum, dum Chaba ex Græcia in Hungariam.* Volunt ſe omnes haberi ingenuos, vtpote qui ſint veterum Hunnorum reliquiæ. Nec abs re ea vti curant libertatis prærogativa;

Siculorum in Tranſyluania leges & conſuetudines.

Ei, ca să convingă mai uşor că nu sînt rămăşiţe ale hunilor, schimbîndu-şi supranumele hunic, şi-au spus secui. Chiar şi acum se consideră de ai noştri că acest popor este cel mai vechi al hunilor care au rămas în Ungaria. Ei atît şi-au sporit deja numărul, încît, dacă îi încolţeşte războiul, uşor pot înrola şi scoate în cîmpul [de luptă] mai bine de cincizeci de mii de oameni înarmaţi. Cu greu rabdă ca familia şi casa lor să se amestece prin căsătorie cu neamuri străine; sînt de departe diferiţi în obiceiuri, rituri şi legi de ceilalţi maghiari. Pentru a-şi lămuri părerea sinceră şi voinţa de zi cu zi, în afară de folosirea hîrtiei şi a cernelii ori a literelor celorlalte limbi, scrijelează anumite semne pe beţe de lemn, ceva cu înţeles între ei; pe acestea, astfel încrustate, le folosesc drept răvaşe sau scrisori către prieteni şi vecini.

2. Aceşti secui cred pînă astăzi că Csaba nu s-a întors în Sciţia, ci a fost nimicit în Grecia. Datorită acestui fapt, folosesc această vorbă împotriva unui om care nu se va întoarce niciodată dintr-un anumit loc îndepărtat: „Se va întoarce atunci, cînd Csaba din Grecia în Ungaria.” Cu toţii vor să fie consideraţi nobili, ca unii care sînt urmaşi ai vechilor huni. Din acest motiv nici nu se îngrijesc să se folosească de avantajele libertăţii,

neminem enim patiuntur inter ſe libertate eſſe ſuperiorem. Minimus eorum eam habet inter eos immunitatem, quam maximus. Sunt diuiſi in comitatus, Czik, Gyrgyo, Kyſdy, Orbay, & alios aliquot: quos ipſi *Regiones*, vel potius *ſedes* vocant. In quibus, ex his, qui ſunt vetuſtioris familiæ, ditiores ac potentiores, conſtituunt ſibi capitaneos ſiue patronos, quos lingua ſua *Föföſzekly* vocant. Hos obſeruant, verentur, atque colunt. Si quid contra eos excitatum fuerit hoſtile, horum ſigna ſequuntur. Hi poteſtatem ſummam habent eos iudicandi, conuocandi, & de ſumma totius rei cum eis una decernendi.

Tributo liberi, Regi viritim bouem quando offerant.

§. III. Tributum nemini, nec Regi, nec aliis pendunt, præterquam quod, quum Rex coronatur Hungariæ, aut vxorem ducit, aut naſcitur ei filius, viritim ſingulos conferunt Regi boues. Verum id quoque non ſine magna difficultate plerumque faciunt; quod mea ætate, non ſine patris mei incommodo, euenit. Nam quum *Paulus Thomoreus* iuſſu *Vladislai* Regis, ſub tempora natiuitatis *Ludouici* filii, ad hos boues Siculos ſtigmate notandos (cauterio enim boues Regi donati inuruntur) cum aliquanto militum numero miſſus fuiſſet, atque in ejus auxilium ſedecim equites *Stephanus Oláhus* pater meus miſiſſet; *Paulus* ipſe repetens boues Regi pro more gentis

căci nu rabdă ca cineva dintre ei să fie mai presus decît libertatea. Cel mai mic de-al lor are acelaşi prestigiu între ei ca cel mai mare. Sînt împărţiţi în comitate: Ciuc, Gheorgheni, Tîrgu-Secuiesc, Orbai şi alte cîteva; pe acestea le numesc ei înşişi *regiuni* sau, mai degrabă, *scaune***.** În acestea îşi desemnează căpitani sau protectori dintre cei care sînt de familie mai veche, mai înstăriţi şi mai puternici, pe care îi numesc în limba lor *főszékely* [*secui şef* – lb. mgh.]. Pe aceştia îi slujesc, se tem de ei şi îi cinstesc. Dacă s-ar ivi ceva duşmănos împotriva lor, urmează steagurile acestora. Ei au suprema putere de a-i judeca, de a-i convoca şi de a hotărî împreună cu ei asupra chintesenţei în orice lucru.

3. Nu plătesc bir nimănui, nici regelui, nici altora, doar că, atunci cînd se încoronează un rege în Ungaria sau cînd îşi ia o soţie ori i se naşte un fiu, duc regelui cîte o vită. Însă cei mai mulţi fac şi aceasta foarte anevoie, ceea ce pe vremea mea s-a lăsat cu necazuri pentru tatăl meu. Bunăoară, după ce Paulus Thomoreus a fost trimis cu un anumit număr de oşteni, din porunca regelui Vladislav, în momentul naşterii fiului său Ludovic, pentru a însemna cu fierul aceste vite ale secuilor (căci vitele dăruite regelui se marchează cu fierul înroşit) şi tatăl meu, Ştefan Olahul, i-a trimis în ajutor şaptesprezece călăreţi, Paulus însuşi, cerînd vitele ce reveneau regelui după obiceiul neamului,

tis debitos, quum illi ſe ea in re difficiles præberent, & contra eum tenderent, coactus eſt cum illis manum conſerere. Qui, fortioribus multitudine Siculis, cum ſuis copiis, quas ad numerum quingentorum & vltra equitum habebat, victus proſtratusque, viginti ſauciatus fuit (ſi ſatis memini) vulneribus. Quo in conflictu multi ſuorum militum fuerunt occiſi: maior pars rebus ſpoliati, ægre domum recurrerunt: inter quos patris etiam mei equites tres occubuere, reliquis ſemilaceris redeuntibus.

Siculi qua pœna in ſuos inobedientes vtantur.

§. IV. Pœna hac in ſuos delinquentes vtuntur. Quum quempiam eorum contra Rempublicam bonumque commune aliquid perpetraſſe, aut contra libertatem, quam vltra res omnes mortalium merito æſtimant, clam moliri ſenſerint: aut ad edictum eorum publicum contra hoſtes non aſſurgere, compareque viderint: direptis ipſius facultatibus ac rebus, domum funditus demoliuntur. Et ſi eius copiam habere poſſunt, occidunt. Parent, poſt Regem, nemini quam *Vaywodæ* Transſyluano: quem Rex Comitem eorum, dum hanc Vaywodatus confert aut mutat præfecturam, ſemper creat. Verum huic quoque ſæpe ſunt inobedientes. Superioribus annis, quum dicto *Joannis a Zapolya* (tunc comitis Scepuſienſis, & Vaywodæ Transſyluani, ac Siculorum

cum ei se codeau în privinţa acestui lucru şi se luau de el, a fost nevoit să se lupte cu ei. Înfrînt şi redus la tăcere cu trupele sale, în care avea un număr de mai bine de cinci sute de călăreţi, de secuii mai puternici datorită mulţimii lor, el a fost rănit (dacă bine-mi amintesc) în douăzeci de locuri. În această ciocnire, mulţi dintre militarii săi au fost omorîţi; partea mai mare, jecmănită de lucruri, s-a întors, cu chiu cu vai, acasă; între ei au căzut şi trei călăreţi de-ai tatălui meu, ceilalţi întorcîndu-se pe jumătate sfîşiaţi.

4. Împotriva vinovaţilor lor aplică această pedeapsă: cînd constată că cineva de-al lor a comis ceva potrivnic obştii şi binelui comun sau că unelteşte pe ascuns împotriva libertăţii, pe care ei o consideră pe drept mai de preţ decît toate lucrurile muritorilor, sau că, la edictul lor public, nu se ridică [la luptă] împotriva duşmanilor şi-l văd răzvrătindu-se – lipsindu-l pe acesta de drepturi şi de avuţie, îi dărîmă casa pînă la temelii. Şi, dacă pot avea prilejul, îl ucid. Nu se supun, după rege, nimănui, decît voievodului transilvan, pe care regele îl numeşte întotdeauna comite al lor, ori de cîte ori încredinţează sau schimbă această demnitate a voievodatului. Ce-i drept, chiar şi faţă de acesta sînt adesea îndărătnici. În anii trecuţi, fiindcă nu se supuneau mai deloc poruncii lui Ioan de Zápolya (pe atunci conte de Scepusium [Szepes], voievod al Transilvaniei şi comite al secuilor,

Comitis: nunc vero Regis) minime parerent, coactus eſt contra illos exercitum comparare, arma ſumere, vi eos perſequi. Hic viriliter ante aciem exercitus ſui, aliquot ſaltem ſuorum ſtipatus, omnibus inſpectantibus præcurrens, cum eis conflixit: ac eos profligatos dicto audientes eſſe coegit. Ita hac quoque tempeſtate Siculi veterum morum ac libertatum Scythicarum necdum ſunt obliti.

NI-

iar acum rege), [el] a fost nevoit să pregătească o armată, să ridice armele împotriva lor [şi] să îi strunească cu forţa. El, în fruntea oştirii sale, înconjurat abia de cîţiva de-ai săi, năpustindu-se bărbăteşte în văzul tuturor, a dat piept cu ei şi, împrăştiindu-i, i-a silit să asculte de cuvîntul său. Astfel, secuii nu au uitat nici pînă acum vechile obiceiuri şi libertăţi scite.